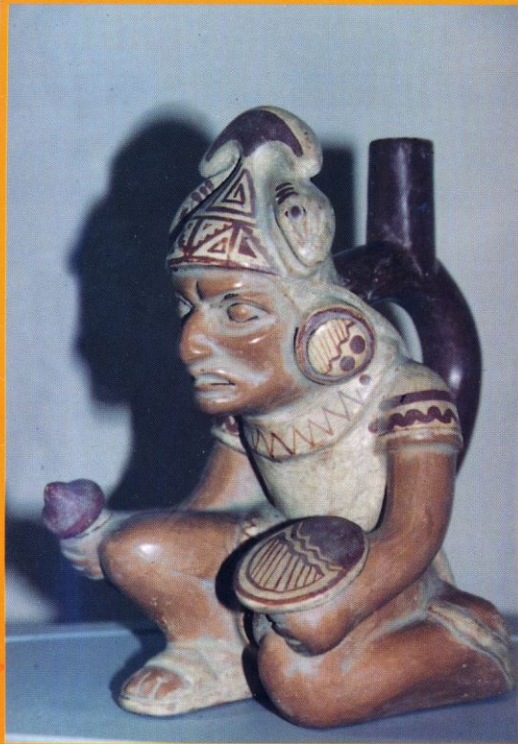

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

NOIEMBRIE 2003

magazin istoric

Anul XXXVII – serie nouă – nr. 11 (440)
noiembrie 2003

<http://www.itcnet.ro/history/magazin.htm>
e-mail: mistoric@itcnet.ro

1 Primăria din Bruxelles (monument gotic din secolul XV), „unde a domnit atâtea secole la rând trufașă burghezie a Flandrelor, adesea subjugată, rareori îmblânzită”, scria Gérard de Nerval, în *Însemnările unui călător entuziast*, își conservă până astăzi zidurile cu crestele semețe, parcă decupate și festonate, cu o bogăție de basoreliefuli

2 Două piese ale civilizației moche, din actualul Peru, care s-a dezvoltat în secolul I e.n., pe valea râului omonim: războinic cu scut și sabie (mâner) și statueta reprezentând un înalt preot, având în mâna stângă cuțitul de sacrificiu

3 Coroană din aur, ilustrare a apogeeului măiestriei meșterilor din perioada Shilla, unul dintre cele trei regate coreene (alături de Koguryo și Paekche), care a avut trei regine, toate prin succesiune naturală

4 Exploatarea miniere, atestată în diverse provincii ale Imperiului roman, au permis o mare înflorire a artei prelucrării metalelor, cum o ilustrează și acest splendid vas din bronz descoperit în Pomerania

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician **VIRGIL CÂNDEA**,
academician
DINU C. GIURESCU

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:

Ioan Lăcustă,

Irina Sălăvăstru,

Theo Stănescu-Stanciu,

Marian Ștefan

Secretar de redacție
și macheta artistică

Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Documentare

Mădălina Geambașu

Corectură

Georgeta Apreotesiei

Secretariat:

Constanța Avram,

Daniela Singuran

Difuzare

Constantin Mușat

Consilieri:

Ioana Ursu,

Radu Ion Popescu,

Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau Intrarea Dr. Alexandru Marcovici (fostă
Victor Eftimiu), etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287, Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A. București,
director general Dumitru Constantinescu;
director comercial M. Vlădeanu; director
M. Soare

SUMAR

noiembrie

2003

4 Fericit cel impozitat

VOLTAIRE

5 Pustietatea puterii

*Mândra Gheorghiu
despre bunicul ei,
Gheorghe Gheorghiu-Dej*

L. BETEA

11 Filosofând cu Ceaușescu

*Vărul
lui Mircea Vulcănescu
despre drepturile omului,
în 1968*

S.B. MOLDOVAN

15 Munții noștri...

*Roșia Montană –
monument unic
al Daciei romane*

V.V. ZIRRA

PUNCT DE PORNIRE

19 Mai 1940.

*A vrut Carol II
să evacueze tezaurul?*

T. WEXLER

20 Lângă Chișinău, necunoscute orașe ale hanului

*Interviu cu arheologul
și numismatul
Nicolae Eugen*

S. OMER

ISTORIE TRĂITĂ

23 Exerciții de supraviețuire

V. MOISIL

27 Rădăcini de papură și coajă de copac pisată

*Foamete
și politici sociale
în Evul Mediu românesc*

L. LIVADĂ-CADESCHI

31 Imagini care te îngheață

Constanța, 1928-1929

M.C. SĂVULESCU

33 El Señor și imensa-i comoară

Civilizația Moche

A.BACALL

39 Jalbă din Tiflis

*Impostorul
Lazăr Brâncoveanu
își revendică moștenirea*

P. CERNOVODEANU

PREA MICI PENTRU O UNIRE ATÂT DE MARE

43 Carol I, rege al Româno-Bulgariei

A. CARAGEA

47 Un rege artist, biolog și botanist

Ferdinand al Bulgariei

A. DAVIER

51 Vodevil
în Dealul Spirei

1922.

Procesul comuniștilor

S. TĂNASE

CHIPURI UITATE

55 Scenaristul
„Imperiului răului“

James Burnham

A. POP

59 Despre U.R.S.S.,
altfel decât în Pravda

*Revolta muncitorilor
din Novocerkassk*

V. BUGA

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Călător în timp,
cu ochii de azi

Ah, vecinii!

SENECA

**HOOVER
INSTITUTION**

67 Cu prietenie,
despre controverse
*Chamberlain, Titulescu
și problema optanților*

L. COSOVANU

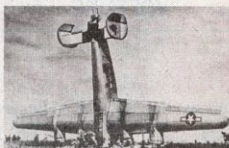
70 Povestea
unor acte mici

Pile cu acte în regulă

S. CÂLȚIA

71 Prietenii celebre
Brâncuși-Man Ray

M. RADNEV

75 Un kamikadze
cu zile

C. IORDACHE

78 Daci și romani
în arhiva tatei

L. GROZA

79 Scrisoare
către frații mei români

I. BABAN

**POPOARE
ȘI GRANITE**

81 Frontierele
din interiorul frontierelor
Belgia

85 Reflux
la Drang nach Osten

*Sudeții,
în perioada interbelică*

J. HRUŠKA

90 Cea mai iubită
regină

*Son-dok,
întâia suverană coreeană*

E. URIAN

93 Memoria exilului
românesc

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

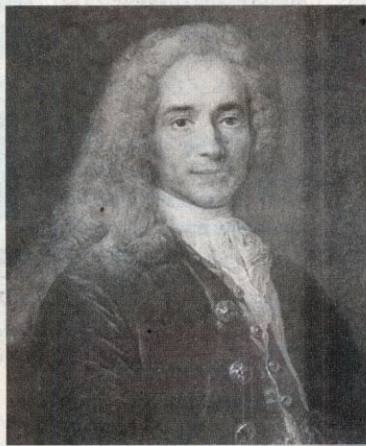
38; 94; 95

**Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog**

FERICIT PENTRU A PLĂTI IMPOZITE

Se știe că existența cerșetorilor este un viciu de guvernare. Ei sunt de două feluri: cei ce se plimbă în zdrențe dintr-un capăt al regatului în celălalt și smulg trecătorilor, prin strigăte jalnice, câteva parale pe care le beau; și cei care, îmbrăcați cu toții la fel, dijmuesc poporul în numele lui Dumnezeu și trăiesc confortabil în case încăpătoare. Prima dintre aceste două specii este mai puțin dăunătoare decât cealaltă, fiindcă, printre altele, dă și copii statului și, dacă se întâmplă ca dintre aceștia să se nască hoți, ea produce deopotrivă zidari și soldați; dar amândouă sunt un rău de care toată lumea se plânge și pe care nimeni nu-l smulge din rădăcini.

E ciudat că, într-un regat în care există pământuri necultivate și colonii, sunt tolerați locuitori care nici nu se înmulțesc, nici nu muncesc. Cea mai bună cârmuire este aceea în care există cei mai puțini oameni ne folositori. Cum se face că au existat popoare care, având mai puțin aur și argint decât noi, au rămas nemuritoare prin lucrări pe care nu îndrăznim să le imităm? Este evident că ei erau mai bine conduși decât noi,

VOLTAIRE

fiindcă mai mulți oameni erau angajați în muncă.

Impozitele sunt necesare. Cea mai bună manieră de a le percepe este aceea care ușurează și mai mult munca și comerțul. Un impozit arbitrar e ca un viciu. Doar pomana poate fi arbitrară; dar, într-un stat bine organizat, pomana nu trebuie să existe. Marele Shah-Abbas, întemeind în Persia atâtea instituții utile, n-a construit și spitale. A fost întrebât de ce. „N-aș vrea, a spus

el, să fie nevoie de spitale în Persia.”

Ce este impozitul? O anumită cantitate de grâu, de animale, de produse pe care posesorii pământurilor o datorează celor ce nu au. Banii nu sunt decât reprezentarea acestor produse. Impozitul nu trebuie, deci, aplicat decât celor bogați; nu-i puteți cere săracului o parte din pâinea pe care o câștigă sau din laptele pe care pieptul femeii sale îl dă copiilor. Nu asupra săracului, a lucrătorului, trebuie impusă o taxă; trebuie ca, punându-l la muncă, să-l lași să speră că va putea fi, într-o zi, atât de fericit, încât să plătească taxe.

(Dialoguri și anecdote filosofice,
Editura Univers, București, 1985)

Mândra Gheorghiu de profesie notar este nepoata fostului lider comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej. Pentru mai tinerii cititori ai revistei Magazin istoric, să reamintim doar că bunicul ei a fost prim-secretar al C.C. al P.M.R. (1945-1954 și 1955-1965) și președinte al Consiliului de Stat (1961-1965).

A avut două fiice, Tanți și Lica, aceasta din urmă fiind mama Mândrei. Din discuția ce urmează, cititorul va putea afla amănunte din intimitatea celui care a condus România în primele decenii de putere comunistă.

GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, BUNICUL MEU...

– Despre copilăria și tinerețea lui Gheorghiu-Dej se cunosc puține lucruri.

– Într-o zi, o doamnă ce-mi era clientă – știu că era rudă cu dl. Emil Constantinescu, fostul președinte – mi-a adus copia acestei scrisori [doamna Lavinia Betea a publicat-o în Magazin istoric, nr. 7/2003 – n. red.]. Mi-a lăsat-o, atunci, înainte de 1996, într-un plic pe care scria „Să fii tare ca o stâncă, nu uita că ești română!”... devize din alea comuniste. Poate veți fi crezut sau doriți altceva venind la mine, dar eu sunt împotriva sistemului comunist. Făcând Facultatea de Drept, am devenit potrivnică

ideii de exclusivitate a proprietății de stat, care generează dictatură. Trebuie să respecti ceea ce muncești și-și agoniște omul cinstit. Și lasă-l să aibă propriile limitări ale vieții lui! Ideea de proprietate de stat permanentă mi s-a părut incompatibilă cu viața umană. Noi avem tendința să facem cât de mult putem și, dacă avem copii, să lăsăm în spate ceva. Am zis că e mai normală proprietatea privată. Revenind la scrisoarea aceasta a bunicului meu, a scris-o, după cum e datată, în închisoarea de la Craiova, prin 1934. Judecând după conținut, cred că scria unei surori de-a lui. El a avut cinci surori.

– Cine a fost tatăl dumneavoastră?

– Tatăl copiilor Licăi Gheorghiu a fost Marcel Popescu, care a murit. Nu știu cum. Oricum, l-am văzut de foarte puține ori...

– Era ofițer de meserie? Alexandru Bărlădeanu îl prezenta ca pe-un fel de aghiotant al lui Bod-năraș...

– Era doctor în științe juridice; om de mare calitate, spunea despre el un profesor de la Facultatea de Drept din București, Tudor Popescu, care era arbitru internațional juridic și îl avusese coleg la arbitrajul internațional juridic. Marcel

Deținuți de la închisoarea Doftana

Popescu a fost ministru adjunct la Camera de comerț, până a murit.

– Când a murit?

– Oh, stați să mă gândesc... Prin '70 și ceva, cred...

– Atunci era divorțat de Lica Gheorghiu, mama dumneavoastră?

– Divorțaseră demult, aveam vreo trei ani când s-au despărțit și vreo cinci ani când au divorțat.

– Sunteți fiica cea mică a Licăi Gheorghiu. Ultima dintre cei trei copii ai ei, nu?

– Sora mea este născută în '50, fratele mai târziu. Eu în '56. Când a murit mama, Rădoi, al doilea soț al ei, ne-a închinat ușile și nu ne-a mai dat voie să intrăm. Ne-a luat tot ce-a avut mama și, implicit, bunicul. Ne-a luat absolut tot și nu ne-a mai primit în casă. Aveam un pod întreg, care încă există, cu poze, albume, amintiri de familie. Între timp a murit și Rădoi.

– Gheorghe Rădoi era director la „Steagul Roșu” Brașov când s-a însurat cu mama dumneavoastră. După căsătorie a tot urcat.

– S-a folosit și de poziția mamei când a luat-o „puțin” în sus. Nu știu ce părere a avut bunicul despre el. Ceea ce pot să vă spun este că bunicul a vrut să ne înfieză. Când s-a căsătorit mama cu Rădoi, a zis: „ei sunt copiii mei”. A prevăzut ceva. Nu știu ce. În orice caz, nouă ni s-a schimbat numele. Noi am fost convinși că ne înfiase bunicul, dar în realitate a fost o schimbare administrativă de nume. Dar amărățul ăsta n-a știut, l-au păcălit.

– Vă referiți la Gheorghiu-Dej... Păcălit chiar în timpul cât se afla la putere!...

– Ați înțeles? Ne-au schimbat numele, dar el nu ne-a înfiat, pentru că autoritățile l-au mințit... După ce a murit, când mi-a mai venit și mie mintea la cap, pe la vreo 18 ani, m-am frământat cu acest lucru. Când am intrat la facultate și am început să am noțiuni juridice, am zis: „dar de ce am un certificat de naștere unde sunt trecuți părinții mei naturali și mă cheamă totuși Gheorghiu, pentru că un copil ia numele tatălui, nu?” Știam că m-a chemat Popescu.

– Toți copiii Licăi Gheorghiu sunt în aceeași situație?

– Pe toți trei copiii ne cheamă Gheorghiu. Dar nu din grandamane. Ci cred că asta a fost dorința bunicului meu – să ne înfieză. Și cred că acoloși l-au cam păcălit! Multă lume l-a păcălit. Am avut un foarte mare respect pentru el. Lumea a înțeles puține despre timpurile acestea și despre el. Eu nu vreau să-l ridic, dar cred că nu sunt nici la degetul lui mic. În primul rând, pentru că a avut curaj. A fost un muncitor și asta însemna că era un nimeni. Aș fi vrut să vorbesc cu el, să-l întreb ce-a vrut totuși... dar aveam nouă ani când a murit.

– Lica Gheorghiu considera familia mamei ei din Galați de mai bună condiție?

– Ea era speriată să nu cumva să trebuiască să împartă ceva cu cineva. Asta a fost problema vieții ei.

– A mamei dumneavoastră. N-ați prea iubit-o...

– Ba da, în copilărie am divinizat-o. Dar ea nu ne-a iubit... Noi am fost o mică activitate de comerț pentru ea. A făcut copiii și s-a mutat, a îndepărtat-o și pe sora ei, pe mătușa mea. Era foarte materialistă și tocmai de aceea căuta tot timpul să-i fie ei bine.

– Dar tatăl ei, se spune, a iubit-o foarte mult!

– Nu, mai mult pe noi decât pe ea. Pe noi, copiii, ne-a iubit. El mi-a pus și numele. Mama voia să mă boteze Camila. El a certat-o: „Ce fel de nume e ăsta? Ce cămilă îți trebuie? E frumoasă fetița? Atunci Măndra-i spunem!” Oriunde stătea în casă, cerea să stăm și noi lângă el. Și când era pe moarte cerea să ne vadă. A

rămas acasă, n-a vrut să se interneze și ruga să ne aducă să ne vadă la ochi. Avea mască de oxigen, se uita la noi și plângea.

– Știa că va muri?

– Sigur că da. Se vede și din scrisoarea aceea că lui nu i-a fost frică de moarte.

– Când scria din închisoare avea 33 de ani. Era încă un om tânăr, iar tinerilor nu le este frică de moarte. Trebuie să fi avut însă o personalitate deosebită, ținând cont de riscurile la care s-a expus intrând într-un partid interzis de legile vremii.

– Totuși a făcut aproape 12 ani închisoare! Nu știu cât de democratic era sistemul ăla, să bagî un neica nimeni la 12 ani de închisoare! Nu prea era mare democrație în România.

– Eu n-am aflat încă nici cum a devenit el membru de partid...

– Bunicul? Cred că dintr-o convingere de fraier, de om sărac, care s-a gândit că poate... Uitați-vă ce scrie în scrisoare. Vorbește în lozinci! Dar m-a impresionat foarte tare că nu-i era frică de moarte, credea în ceva și „ce contează – zice – dacă am să mor?”... „Și dacă mor o fac pentru ideile mele” –, deci ei aveau schimburi de idei, probabil, acolo. Ca să ajungă în închisoare, o dusesse destul de rău sau poate în accepțiunea unora... un om sărac trăia atunci mai bine decât se trăiește acum. Îl doare sufletul că nu-i trimite nevestă-sa poze cu fetele. Trebuie înțeles și el ca om, cu necazurile lui. Dar haideți să trecem și peste asta, să vă spun mai departe. Au fost aceste surori ale lui, cinci. O soră îi ducea corespondența cu partidul, din câte am înțeles. A murit săraca

pe la vreo 50 și ceva de ani, a făcut un anevrism. Pe ea au prins-o cu corespondența din Doftana, din pușcărie. Prințând-o poliția... au violat-o. Au violat-o cu o vână de bou. Au bătut-o și nu știu ce i-au făcut, săraca... A fost foarte marcată din cauza asta. Sora aceasta era cea mai în vârstă, se pare. Cred că el era cel mai mic. O soră Victoria... V-am spus, acum toate-s moarte. Încă una, care a murit la 90 și ceva de ani. Niciodată nu s-au apropiat de maică-mea. Vă dați seama că dacă le vedeam sau le știam... Le vedeam prin el, dacă ne întâlneam pe stradă sau la o mătușă de-a mea...

– Surorile nu erau lăsate la fratele ce ajunsese conducătorul României?

– Le lăsa maică-mea. Dar mai limitat.

– Ea devenise paznicul lui...

– Bineînțeles. „Ele să vină la tine, să-ți ceară?” – zicea. Tot timpul îl taxa, iar el nu prea avea chef de lucrurile astea, nu prea îi plăceau și evita asemenea discuții. Eu nu am asistat la discuții, dar le-am simțit.

– Era și obișnuința, în poziția aceea ierarhică, de a avea gardă...

– Nu era neapărat, fiindcă el voia. Exact cum i-au făcut și mormântul. El n-a vrut. Venea Biroul celebru. Că ei erau tot timpul opt. Ția opt conduceau... Nu, domnule, noi trebuie să ne facem locul ăla mai special... Mausoleul, adică. El nu vroia nici casă mare. Era chiar obsedat de chestia asta, a caselor mari. Dormea în izmene. Dormea pe canapea și dacă stătea să-l mângâie cineva. Nu-i plăcea să intre în dormitor decât seara. De multă căldură n-a avut parte în viața lui. Se vede în scrisoare... Și nevastă-sa l-a trădat.

– Cine stătea lângă el să-l mângâie?

– Îi plăcea extraordinar ca noi, copiii, să stăm lângă el. Nu-i plăcea nici opulența. L-a mutat mama într-o casă îngrozitoare. Îl moștenesc – și eu dorm pe canapea, nu pot să stau în spații mari, urâsc casele mari. Prima dată când îmi amintesc că l-au mutat, era disperat. „Măi Licuță, măi Licuța mea, se-aude ecoul... Aici nu stau singur. Adu-mi și

Vechi atelier al societății Steaua Română, din Moinești, unde a lucrat Dej

Vizită la Doftana, în 1947

mie copiii ăștia!...“ Vai, era imensă casa!

– Când erai copil, unde stăteai?

– În casă cu el stăteam. Ne-am mutat de mai multe ori. Adresele mi-ar fi greu să le spun. Aș putea să vă arăt casele. Pe Herăstrău stăteam în casă cu mama, iar el într-o clădire din curte. Chiar una din case era așa un L, de la... mama. Nu știu dacă nu cumva maică-mea avea o putere asupra lui. Avea o putere, dar nu una atât de mare pe cât se credea. Cred că după cele pe care le-a trăit, el avea alte criterii valorice.

– Eu cred că avea sentimentul vinovăției față de fetele lui. Cât fusese mutat disciplinar și la închisoare, ele crescuseră în absența lui, își ratase responsabilitățile de părinte... Sentiment agravat și de refuzul soției de a-i scrie sau de a-i aduce ficele la vorbitor. Fostul lui șef de cabinet, Paul Sfetcu, era de părere că fiica mai mică, Tanți, l-a șantajat atunci când a vrut

să se mărite cu unul dintre membrii celebrului în epocă Trio Grigoriu, reproșându-i că se-mpotrivește degeaba la mariajul ei. Fusesse concepută, ar fi zis ea, când el era cu domiciliu forțat...

– Nu-i adevărat! Tanți chiar l-a iubit. Problema a fost alta. Bunicul nu că s-a împotrivit... Dar i-a spus că nu stă în casă cu el pentru că – a zis – „tu o să te desparți, nu este un om pentru tine!“. Așa, Cezar Grigoriu, era... un curvar, ce mai încolo-încoace... Asta s-a și întâmplat. Securitatea l-a urmărit și a început să-i trimită poze mătușă-mi, cu tot felul de... Și așa i-a desparțit. Al doilea soț al Tanței, Stamate Popescu, trăiește. Cu ei am fost în relații mai bune decât cu maică-mea.

– Ea cu ce se ocupa?

– A făcut Politehnica. A fost asistentă universitară la Politehnică. Și-a dorit foarte mult un copil și foarte greu a reușit să-l facă, după moartea bunicului meu.

– Legende privind amestecul Securității în

viața amoroasă a fiicelor lui Dej sunt și mai tenebroase în cazul mamei dumneavoastră. Se vorbește despre un anume doctor Plăcinteanu care ar fi fost ucis de Securitate...

– Nu... Plăcinteanu era bețiv și a murit... Se pare că era mare bețiv dl. Plăcinteanu și c-a murit de ciroză. Nu l-am cunoscut. Știu că mama era îndrăgostită de el, Genel îi spunea. L-a iubit până a murit, înțelegeți? Și chiar când a murit, a murit cu poza lui în geantă, avea poza lui Genel în portofel... Nu știu ce au făcut... Dar vă dați seama că dacă bunicul meu ar fi avut vreun amestec în această istorie, cam ce-ar fi făcut mama! Atunci stăteam deja cu bunicul. În momentul în care mama a divorțat, bunicul ne-a luat acasă la el. Dar stăteam în aceeași curte cu mama. Făcea cea mai mare greșală dacă pleca, nu vă dați seama?

– Nu. De ce?

– Pentru că acolo era vaca de muls. Acolo era locul cald.

– Dar ce era acolo?

– Tot. Toate plimbările în străinătate, bunăoară. Avea niște discuții cu săracu' bunicu' îngrozitoare pe această temă. „Te duci la Scala din Milano... și moare poporul român de foame, zicea el, nu ți-e rușine?“

– Dar cine-i plătea călătoriile?

– Statul.

– Dar cum făcea? La cine apela?

– Asta nu știu, prin serviciul de protocol, probabil...

– Iar lui i se aduceau facturile pentru semnătură.

– Da. Și zicea: „Cum ai putut să faci așa ceva? De ce nu te

duci să te plimbi în România?" Știi ce avea el? Avea două costume, pe care mama i le comandase în șase rânduri. Pentru că lui îi era rușine să se schimbe prea des, să vadă poporul că era prea bogat. Avea o modestie anormală. Nu era o virtute aceasta, până la urmă, dar așa era el. Și se ducea la șefii de cabinet să-i care la pingelit pantofii. Făcea maică-mea crize când auzea. „Nu ți-e rușine, la poziția ta?” Ea însă nu trebuia să spună nimic. Poziția lui era a lui. Că-i bun sau rău, nu oricine ajunge acolo, sus. În fine, eu trebuie să-l respect pentru trecutul lui, pentru problemele lui...

- Când stăteai cu el, cine vă avea în grijă? Era un personal și pentru copii?

- Aveam, erau femeile de serviciu din casă. Și era el. Eu mă duceam la grădiniță. Frații mei mai mari nu s-au dus, dar pe mine m-au dat, că eram mai zurbagioaică. La prânz mâncam cu el și stăteam scara, când venea, la televizor cu el. Eram ca în orice familie. În vacanță ne duceam cu el. Copilăria cu el mi-am petrecut-o mai mult. Mama mai era plecată, dar el era tot timpul acolo. Pot să vă spun că era foarte legat de noi, de nepoți. Eu nu l-am auzit niciodată tipând, n-a înjurat niciodată, n-avea expresii violente. Mi-a impus respect, ceea ce nu s-a întâmplat cu restul familiei, pe care n-am agreat-o deloc. Da, mi-a impus foarte mare respect prin felul de a soluționa niște conflicte, prin felul de a o pune pe mama la punct. Alteori nu putea să-i facă nimic. Era disperat. Câteodată se mai supăra și, așa discret, mai dormea pe la surorile lui. Vorbeau în limbi total diferite.

Și ca preocupări, și ca fel de a vorbi, și ca mod de viață, ca tot, omul acesta n-a avut nici o legătură cu familia. Mai puțin poate cu surorile, care într-adevăr l-au iubit, s-au purtat frumos cu el, dar le ținea deoparte maică-mea.

- Ce imagini greu de închipuit! Temutul Gheorghiu-Dej fugind de-acasă după cearta cu fiica cea mică și crizele afectogene, când dormea mângâiat de nepoți...

- Dacă-l vedeți!... Da, după masă mai ales, stătea așa în izmene, cum erau izmenele acelea... „hamleții”. Stătea în hol, pe canapea, și aștepta să-l mângâiem puțin...

- Pe cine considera prieten? Cine venea mai des acasă?

- Cred că era dezamăgit și de familie, nu știu ce să spun. Nu cred că avea vreo mare simpatie sau căuta pe cineva

anume. El își cam prelungea discuțiile pe acasă. Veneau eternii Chivu, Apostol, Maurer... Roșianu, Răutu, Ceaușescu, mai puțin. Cam făcea mișto de Ceaușescu, puțin. Așa, că-i prostuț, i-o cam spunea pe față. Stăteau de vorbă pe acolo, se plimbau prin curte, taca-taca! Cum era câte ceva, prindeau câte un moment din asta și stăteau să discute. Tot timpul, tot timpul discutau, dar gândiți-vă că oamenii ăștia veneau și din proprie inițiativă, să intre pe sub pielea lui... Eu nu pot să spun că el a venit vreodată prezentându-ne pe cineva „uite, știți cine e el?”. La un moment dat era foarte impresionat de Moghioroș, că era bolnav de cancer și se apropiase de el din cauza asta. Vă dați seama că nouă ne spunea povești despre viață, de la închisoare... Mi-a spus că și-a stricat ochii pentru că a învățat pe foite de țigară în închisoare. Știi că cei mai comuniști erau evreii și că

Imagine des întâlnită în presa timpului: pupăturile liderilor

Copii l-au relaxat dintotdeauna

învăța de la ei. Cum a învățat și limba franceză. Așa am aflat de povestea cu Maurer, care i-a tot spus de evadare, trebuia să-l aștepte o mașină, bunicul a ajuns să evadeze și când să plece, nu-l aștepta nimeni. Cum a nimerit într-un sat și l-a găzduit un preot, care a devenit patriarhul României, Iustinian Marina. După aia a zis Maurer că a fost o neînțelegere, că de aia l-a propulsat. El a avut niște oameni pe care i-a propulsat, pentru că la un moment dat fuseseră alături de el. Cum a fost Roșianu. Niște oameni pe care mai târziu i-am detestat, pentru că n-au avut... coloană vertebrală. În primul rând Maurer n-a avut. Maurer a devenit cel mai fidel prieten al lui Ceaușescu, pentru că el a fost extraordinar de bine orientat.

– Despre bunicul dumneavoastră se mai spune că a avut o relație foarte lungă cu o actriță, Elvira Godeanu.

– Să știți că n-am văzut nici o femeie în casă. Asta a fost.

Eu, ca nepotă, pot să vă spun că toate vacanțele le-am făcut cu el. Că el s-a jucat cu noi și s-a comportat exact ca un bun bunic. Ne era mai apropiat ca mama. Pe mama o vedeam mult mai rar decât pe el. Era tabietul lui la prânz să mâncăm împreună. Era înnebunit să ne vadă la masă. Și ne puneam să facem spectacole. Organizam spectacole toți trei din Caragiale și alte scenete. Eu puneam radioul și începeam să dansez. Era topit după chestii din astea. Maică-mea nu știu ce făcea în timpul ăsta...

– Dar cu acea nevastă ce-o avuse la Galați, mai ținea legătura?

– O adusesse maică-mea aici. I-a dat un apartament. Venea în casă, cum să nu! Se mai întâlnea cu bunicul și vorbeau. Dar ea venea s-o vadă pe maică-mea.

– Despre ea se spune că, părăsindu-l pe Dej, s-a măritat cu un jandarm...

– Nu, a avut niște amanți. Era cum pasionată de așa

ceva. La Galați, când l-au dus la închisoare pe bunicul, fetele au fost crescute de fapt de străbunici, de părinții mamei lor. Mama lor, mă rog, avea alte... și mătușile alea nu prea se ocupau, erau de mahala, în genul lui Caragiale. Bunicul de acolo era sifonar. Avea un atelier, o sifonerie, pe care am văzut-o. Erau tare drăguți străbunicii, eu i-am prins și am stat la ei. Bunicul i-a iubit foarte tare, nu știu de ce avea mare drag de ei.

– Se spune că-i trimisese ră ginerelui pachete în închisoare, deși fiica lor îl părăsise...

– Cred că da. Însă fiecele lui au avut probleme cu școala. Ca fete de deținut comunist, nu le mai primeau la școală. Le-au dat afară de la școală și-atunci ele au făcut școală evreiască. Evreii le-au primit. Da, de aici mama a avut cea mai bună prietenă a ei, Suzi David, trăiește și acum în Elveția. Singura prietenă care n-a trădat-o după moartea bunicului. Mulți au scris că bunicul era împotriva evreilor. În casa mea erau numai evrei. Începând cu frizerul, coaforul, doctorul... Bercovici, Herșcovici, Victorovici... numai evrei erau în casa noastră. Și am o mare simpatie față de evrei din cauza asta, pentru că am crescut între ei. Și nașa mea era evreică. Iar bunicul știa să vorbească ivrit, pentru că a făcut închisoare cu comunistii evrei.

– Gheorghiu-Dej știa ivrit? Și vorbea bine?

– Vorbea, vorbea.

(Va urma)

Interviu realizat de
Lavinia BETEA

Inedit

DESPRE NECESITATEA LIBERTĂȚII DE EXPRESIE, ÎN 1968

SILVIU B. MOLDOVAN

Pe fondul destinderii determinate de evenimentele anului 1968 (Primăvara de la Praga) și de poziția României de condamnare a intervenției militare în Cehoslovacia, s-a creat în țară iluzia unei posibile libertăți.

Majoritatea celor care au avut de suferit după instaurarea regimului comunist au crezut atunci că după desprinderea de Moscova situația lor se va schimba, că se va realiza o liberalizare a vieții politice și sociale românești.

Au fost adresate memorii conducerii superioare de partid și în special lui Nicolae Ceaușescu, cu o naivă încredere în „spiritul de dreptate” al acestuia.

Este și cazul lui Ion Vulcănescu, care a crezut că putea purta un dialog filosofic cu secretarul general al P.C.R., trimițându-i la 10 mai 1968 un memoriu prin care argumenta utilitatea publicării unei cărți la Editura Politică. Documentul se află astăzi în arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (C.N.S.A.S.) și oglindește atmosfera dominantă a anului 1968.

Dincolo de ceea ce am putea numi azi naivitatea semnatarului memoriului, să reținem prezența deja a temei Drepturilor Omului. Aceasta avea să devină, în anii care au urmat până la prăbușirea regimului comunist, o temă predilectă a atacurilor venite și din interior, dar mai ales din exteriorul sistemului.

Născut la 4 august 1916, la Buzău, văr cu Mircea Vulcănescu, Ion Vulcănescu era arestat, pentru prima oară, în 1946 și condamnat la un an închisoare pentru răspândirea de tipărituri interzise. A fost eliberat în 1947. Își reia activitatea de rezistență, revitalizând organizația „Graiul sângelui”. Este din nou arestat în 1949 și condamnat prin Sentința nr. 699/1950 a Tribunalului Militar București la 25 ani închisoare pentru inițierea și conducerea

organizației pomenite. Va fi grațiat abia în 1964, după ce fusese urmărit informativ și în detenție. De altfel, curând, în martie 1967, urmărirea sa a fost reluată.

Printre principalele motive de îngrijorare pentru organele de securitate erau tentativele repetate ale lui Vulcănescu de a publica unele lucrări de filosofie. Într-un „plan de măsuri” din 18 ianuarie 1968 apar formulate obiective ca: „[să se afle] ce lucrări mai are acasă și care sunt adnotările pe care nu și le permite a le include în lucrări”; „prin ce elemente intenționează să ia legătura cu străinătatea și dacă întreprinde măsuri să trimită afară lucrările sale «științifice» pentru publicare”; „pe ce «tânăr» își axează activitatea de viitor, dacă l-a găsit, ce îndrumări i-a dat pe linia gândirii sale idealiste”. Totodată, Securitatea constata, cu satisfacție, că lucrarea Asupra existenței (despre care este vorba și în documentul pe care-l reproducem mai jos) a fost respinsă încă din 1965 de Editura Academiei R.S.R., „din cauză că are conținut idealist”.

Memoriul adresat lui Ceaușescu a ajuns la Securitate. Pe exemplarul aflat în dosarul informativ al lui Ion Vulcănescu există o notă scrisă cu stiloul: „Adus de inf. Emil la 15.05.1968 și copiat de noi, originalul fiindu-i restituit”.

Correspondența autorului memoriului va fi supravegheată. La cinci luni după „interceptarea” memoriului, la 2 octombrie 1968, apărea ordonanța de reținere și predare a corespondenței, cu următoarea motivare: „Vulcănescu Ion folosește forma scrisorilor trimise diferiților prieteni din țară și străinătate pentru a-și exprima atitudinea sa ostilă față de regimul socialist din țară, căutând a influența cu ideile sale persoanele cu care menține astfel de relații. Totodată, intenționează să trimită în străinătate – unui prieten al său – scrisori al căror conținut să fie publicat în presa din străinătate”.

Îată textul memoriului.

10 mai 1968 – București

Tovarășe Secretar General,

Subsemnatul Ion Vulcănescu, fost deținut politic, domiciliat în București, str. Oradea Mare, nr. 60, sector 2, vă aduc la cunoștință următoarele:

Sunt intelectual. Pregătirea de care dispun mi-a permis – pornind de la experiența sensibilă și gândind liber – să ajung la o viziune unitară despre lume.

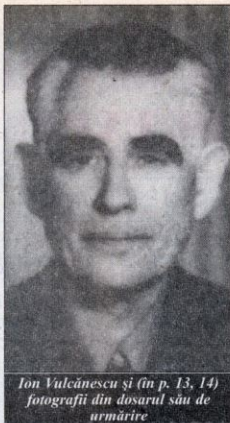
Încerc, într-un număr de lucrări, să prezint concluziile obținute cu justificările necesare. În acest scop am pregătit o primă lucrare, intitulată *Asupra existenței*. Este scrisă într-o formă extrem de concentrată.

Este un program de lucru.

Pentru publicare, am oferit-o Editurii Științifice – oferta nr. 16 din 15 ian. 1968. La 26 ian. a.c., Editura Științifică mi-a înapoiat manuscrisul, comunicându-mi că nu poate lua în discuție oferta, întrucât are portofoliu încărcat și acoperă aparițiile pe o perioadă îndelungată.

În ziua de 23.03. a.c., m-am adresat Editurii Politice, manuscrisul fiind înregistrat cu nr.1880. Până în prezent nu am primit nici un răspuns.

Faptul de a putea prezenta pentru publicare o lucrare nemarxistă, într-un stat marxist și încă la Editura Politică – fără urmări funeste – este opera dvs.

Ion Vulcănescu și (în p. 13, 14) fotografii din dosarul său de urmărire

Până nu demult, dacă ar fi încercat cineva acel lucru, rezultatul ar fi fost arestarea, condamnarea arbitrară și apoi supunerea unui regim de exterminare. Eu, care am trecut prin atari situații, știu ce înseamnă.

Apreciind la justă valoare poziția dvs., am crezut necesar să vă expun deschis, sub imperativul onoarei, un punct de vedere și rațiunea lui.

Nimeni nu poate nega drumul ascensional al umanității.

Acel drum se realizează prin procesul de eliberare a omului din constrângeri, cu pătrunderea treptată în ceea ce este universal și permanent valabil.

*Formulele politice
se duc,
iar poporul român
rămâne*

Eliberarea din constrângeri are loc la un dublu nivel, individual și colectiv, organic legate între ele.

Nivelul individual angajează poziția intimă a fiecăruia față de el.

Acolo, omul are latitudinea de a se elibera din constrângerile propriilor lui slăbiciuni.

Nivelul colectiv se referă la constrângerile ce vin din afara omului, atât din partea forțelor naturii, cât și din partea semenilor săi, aceștia exercitându-le prin instituțiile societății organizate, sub forma acțiunilor de natură economică, politică, socială etc.

Deși la nivel individual, soluțiile sunt personale, iar la nivel colectiv, soluțiile sunt generale, în ansamblu se condiționează reciproc.

Pătrunderea în ceea ce este universal și permanent valabil garantează găsirea de soluții care să nu fie contraindicate.

Faptul de a pune problema eliberării din constrângeri dintr-o necesitate intimă și facultatea de a căuta și obține soluții adecvate sunt probe de netăgăduit ale dreptului omului de a-și aparține. Aparținându-și, are conștiința propriei lui valori și simte nevoia liberei exprimări, prezentată atât de sugestiv în cuvintele lui Voltaire: „Dezaprob ce spui, dar voi apăra până la moarte dreptul tău de a-ți spune cuvântul.”

Au trebuit să treacă două veacuri, până când cuvintele

lui Voltaire să obțină adeziunea principală pe plan mondial, prin Declarația Drepturilor Omului.

Libera exprimare asigură fecunditatea gândirii libere și stimulează cultivaerea ei.

În mod firesc, ne întrebăm:

1) Este într-adevăr necesară gândirea liberă?

2) Are cineva calitatea de a trasa moduri obligatorii de gândire?

Încercăm să răspundem. Începem cu ultima întrebare.

Existența inepuizabilă în posibilități este infinită și contradictorie în manifestări. Nu cunoaște *tertium non datur*. Nu are căi unice de realizare. Complexitatea infinită a manifestărilor ei prin structuri infinite nu va permite niciodată să se poată justifica moduri obligatorii de gândire. Vom pătrunde din ce în ce mai mult în realitatea obiectivă, dar vom rămâne permanent limitați și vom avea în orice moment în față un infinit necunoscut. Continuu vom fi obligați să tatonăm, să greșim.

Istoria culturii confirmă neputința de a nu greși, atât individual, cât și colectiv. Henri Poincaré a arătat că nimeni nu are competența de a da sentințe în căile ce trebuiesc urmate. Se cunoaște acțiunea nefastă a dogmatismului Evului Mediu.

Tot istoria culturii consemna imposibilitatea progresului în afara gândirii libere și a confruntării între idei. Confruntarea între idei implică libera circulație a lor.

Toate încercările făcute în trecut, de împiedicare a circulației ideilor, fie în numele unei autorități laice, fie în numele unei autorități divine, s-au soldat cu consecințele arătate în mod obiectiv de istorie.

Drumul ascensional al omului nu poate fi monopolizat și nici înlăturat. În mod necesar, printr-un proces istoric, ne eliberăm din constrângeri și ne situăm pe ceea ce este universal și permanent valabil.

Instrumentul actual construit de om, în vederea asigurării ascensiunii lui, este instituția internațională O.N.U., iar lozinca contemporaneității: Drepturile Omului și Suveranitatea Națională.

În starea actuală a societății, nu pot exista drepturile omului acolo unde nu se respectă suveranitatea națională și un stat nu are rațiunea de a cere să i se respecte suveranitatea, dacă nu respectă drepturile omului. Sunt imperativele vremii!

Tinându-se seamă că statele se află în stadii diferite și situații specifice, încadrarea în imperativele vremii se face în conformitate cu realitățile obiective proprii.

Cât privește realitățile noastre românești, se impune o permanentă confruntare între teza oficială și gândirea liberă a poporului român.

În acest scop, cred necesar:

1) Existența unor ziare cu caracter economic, politic, social etc., în paginile cărora să se poată discuta liber, civilizată și competent.

2) Publicarea de lucrări, respectându-se gândirea liberă a autorului. Acolo unde concluziile nu corespund tezei oficiale, editura poate să pună, dacă este cazul, o prefață aparte, în care să se analizeze lucrarea prin teza oficială.

3) Asigurarea mijloacelor de informare a mișcării culturale pe plan mondial.

Satisfacerea celor trei puncte mai sus enunțate, duce la:

– Libera circulație a ideilor.

– Orientarea tuturor asupra posibilităților obiective.

– Permanenta verificare a celor ce au sarcina de a susține teza oficială.

– Acomodarea tezei oficiale necesităților timpului.

Nimeni nu va avea dreptul să acuze alimentarea tezei oficiale, din gândirea liberă a unui popor liber.

Indiferent de convingerile politice și oricât ne-am găsi pe drumuri diferite, există o cale necesară a unității noastre, interesele permanente vitale ale poporului român. Nici un moment nu trebuie să uităm:

Formulele politice se duc, iar poporul român rămâne.

Nimeni dintre noi nu are dreptul să desfășoare activitate contrară intereselor poporului român. Folosind un pasaj din articolul *Răspunderea Partidului Comunist*, iscălit de Dumitru Popescu, alături de autor, spun:

„Nici un blam nu poate fi mai greu decât trădarea intereselor poporului, nesocotirea și încălcarea voinței sale. Nimic nu atrage mai mult condamnarea neîndurătoare a istoriei, disprețul și oprobriul public, decât uitarea sau nesocotirea nevoilor și doleanțelor poporului, neglijarea sau subordonarea intereselor lui unor cauze

străine“. (*Scântea*, nr. 7661, marți, 2 aprilie 1968)

Suntem obligați să fim solidari cu poporul căruia-i aparținem, indiferent de situația în care se află și să ne supunem voinței lui, chiar dacă este contrară convingerilor noastre. Petre Carp ne-a dat un strălucit exemplu în primul război mondial.

Faptul de a fi conștienți de existența noastră românească, cu totalitatea consecințelor ce decurg în mod natural și necesar, nu ne împiedică cu nimic să respectăm și să iubim omul, independent de rasă, naționalitate, origine socială și convingeri politice.

Pe când mă găseam în detenție la Gherla, am aflat de la vicarul bisericii stiliste despre existența unui docu-

ment interesant, în posesia Academiei Române (pe care pretinde că l-a citit), referitor la participarea Moldovei, pe timpul lui Alexandru cel Bun, la Conciliul din Elveția, unde s-a cerut condamnarea lui Jan Hus.

Singurul protest contra execuției lui Hus a fost făcut în numele domnului Moldovei, în țara căruia fiecare este slobod să creadă ce vrea. Dacă cele relatate corespund realității, ar fi – pe plan mondial – primul protest cunoscut pentru Drepturile Omului.

Năzuințele profund umane, sensul existenței noastre nu pot fi

exprimate decât prin gândirea liberă. Calitatea de om ne obligă cutezători să formulăm întrebări, să găsim răspunsuri și să le facem cunoscute semenilor noștri, lăsând numai timpului sarcina de a hotări ce trebuie să rămână sau să dispară din căutările noastre.

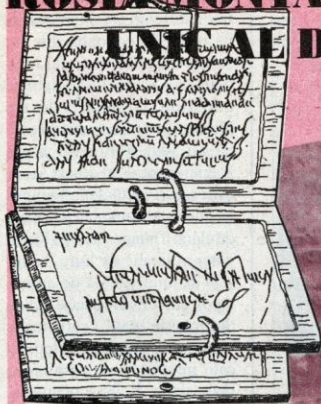
In spiritul celor mai sus expuse, rog să mi se aprobe tipărirea lucrării *Asupra existenței* la Editura Politică.

Ar fi un grăitor exemplu:

Editura Politică publică o lucrare nemarxistă, unui fost deținut politic.

Convins fiind că nu voi fi interpretat greșit, urez tuturor gândurilor bune ale Domniei Voastre grabnică și fructuoasă realizare. ■

ROȘIA MONTANĂ - UN MONUMENT UNICAL DACIEI ROMANE

VLAD V. ZIRRA

În epoca romană, localitatea Roșia Montană, numită Alburnus Maior, era centrul exploatărilor aurifere (aurariae Dacicae) din perimetrul Munților Apuseni, iar sediul administrativ al zonei se găsea la Ampelum (Zlatna). Din punct de vedere juridic, zăcămintele aurifere erau în proprietatea împăratului, așa cum, se presupune, și regii daci avuseseră monopolul asupra respectivelor resurse. Împăratul delega un funcționar (procurator aurariarum), care era însărcinat cu organizarea și supravegherea întregii activități; el dispunea de un personal format din funcționari de rang mai mic, selectați, de regulă, din rândul libertilor și sclavilor. Exploatarea zăcămintelor de aur de la Roșia Montană a fost organizată chiar din vremea lui Traian. Primul procurator aurariarum a fost libertul Marcus Ulpius Hermias, persoană de încredere pentru împărat.

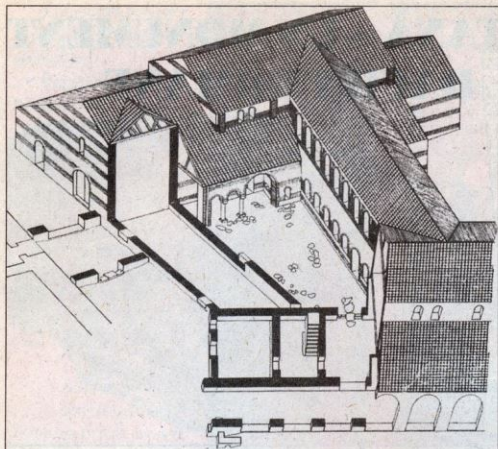
Descoperiri întâmplătoare ale unor vestigii antice în zonă sunt consemnate începând din secolul XV, pentru ca ele să se înmulțească în a doua jumătate a veacului XVIII și în cel următor. Se crede că acele celebre 25 de tăblițe din lemn cerat au fost ascunse (mai degrabă uitate) în galeriile de mină în timpul războaielor cu triburile marcomanilor (166-175 și 178-180), care au afectat în parte și teritoriul Daciei. Ele conțin texte în limba latină redactate la Alburnus Maior sau în *canabaele* (barăcile)

Legiunii XIII Gemina de la Alba Iulia (Apulum), ori în alte localități încă neidentificate cert pe teren. Conținutul lor este divers: contracte de vânzare-cumpărare, împrumuturi cu dobânzile aferente, liste de cheltuieli și prețuri, convenții de asociere în vederea exploatarea unor resurse etc.

Vestigii ale locuirii din epoca romană (altare votive, stele funerare) au fost deslușite în repetate rânduri, materialele provenind din ele fiind refoșosite uneori de către localnicii de mai târziu în construirea

caselor, a zidurilor dintre proprietăți sau chiar în cimitirele moderne. Cercetările de salvare din ultimii ani, care continuă și în prezent, au îmbogățit substanțial informația de natură arheologică.

O situație aparent paradoxală este aceea că până în momentul de față urmele locuirii sau activității de exploatare de către daci a zăcămintelor de metale prețioase din zonă sunt practic absente. Totul vine, desigur, în contradicție cu știrile antice despre cantitățile imense de aur și

Articolul este ilustrat cu fotografii realizate de autor și care înfățișează imagini ale zonei, aspecte ale șantierului arheologic și reconstituiri ale obiectelor găsite.

În imagine: reconstituirea unei villa rustica

argint pe care Traian le-a luat din Dacia și le-a folosit cu multă larghețe, între altele, pentru organizarea la Roma a marilor sărbători care au celebrat victoria împotriva dacilor.

Monopol regal asupra aurului?

Oricum, este greu de crezut că dacii n-ar fi cunoscut și exploatat zăcămintele respective sau că nu ar fi locuit în zonă, din moment ce în alte regiuni cu relief, altitudine și climă asemănătoare (Munții Orăștiei, Munții Perșani sau ai Întorsurii) există numeroase cetăți și așezări dacice nefortificate. Chiar toponimul *Alburus* pare să derive din radicalul *alb*, apreciat de I.I. Russu ca fiind de origine dacică.

Aceste constatări distonante pot avea explicații diverse. Una

ar fi aceea că locuirea dacilor a fost de genul răsărit, cum se poate observa și astăzi în satele de munte, iar locuințele lor au fost în cea mai mare parte din lemn, care lasă mai puține urme detectabile arheologic. Apoi, este posibil ca eventualele galerii săpate în vremea dacilor să fi fost reutilizate în epoca romană și să nu mai păstreze urmele activității miniere anterioare.

Singurele indicii ale existenței dacilor în zonă sunt de ordin filologic. Totuși, grație cercetărilor arheominiere din ultimii trei ani, au fost puse în evidență, cu ajutorul metodei de datare cu radiocarbon, urme de activitate în subteran care coboară până la un veac sau două înaintea cuceririi romane. În mod logic, acestea nu pot fi atribuite decât perioadei geto-dacice „clasice”. În legătură cu

această perioadă, avem de-a face cu o nouă situație contradictorie: în Dacia preromană piese de podoabă din aur sunt extrem de rare, cel mult două-trei. Există însă celebrele emisiuni monetare de tip Koson, dar unii cercetători cred că au fost bătute în afara Daciei, pentru un dinast local. Știrea parvenită de la Ioannes Lydus este totuși cât se poate de clară: Traian a luat din Dacia cinci milioane de livre de aur și o cantitate dublă de argint. Apoi, cheltuielile uriașe făcute de imperiu pentru sărbătorile victoriei și monumentele ridicate imediat după terminarea războaielor dacice sunt greu de explicat fără un aflus substanțial de metale prețioase provenind din noua achiziție teritorială. Toate acestea par să confirme indirect presupusul monopol regal dacic asupra aurului, în cadrul căruia funcția de tezaurizare era preponderentă.

Potrivit surselor literare, epigrafice și arheologice, condițiile de lucru în minele de aur (și în alte exploatări metalifere) par să fi fost foarte dure. Situația se datora instrumentarului și procedeele de exploatare, dar și organizării social-economice.

În linii mari, se exploatau aproape exclusiv depunerile filoniene (filoanele) și în mai mică măsură rocile, care conțineau minereu sub formă dispersată. Acest fapt a făcut ca în bună măsură zăcămintele cele mai bogate să nu poată fi exploatate, deoarece puțurile și galeriile din această vreme nu depășeau o adâncime de 300 m în interiorul muntelui, în timp ce prospecțiunile din ultimii 50 de ani au pus în evidență

filoane și concentrări semnificative de aur în roci aflate la adâncimi mai mari.

„Săitrocul” – o relievă

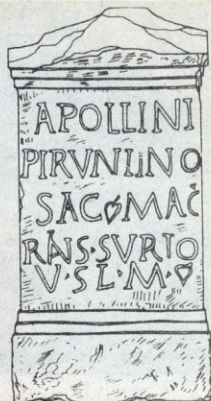
În epoca romană, metodele tehnice de exploatare a zăcămintelor aurifere de la Roșia Montană nu difereau de cele practice în alte zone ale imperiului, de pildă Hispania sau Gallia. Cea mai simplă dintre ele, probabil și cea mai puțin productivă, era cea de spălare a nisipurilor aurifere. Spălarea se realiza cu ajutorul unor coveți-strecurători, din ceramică sau lemn. Separarea firisoarelor de aur din materialul spălat era imperfectă, obositoare și necesita o mare atenție, cum descrie Strabon această operație la minele din Hispania. Metoda cu pricina s-a utilizat însă până între cele două războaie mondiale, iar prin gospodăriile localnicilor din Munții Apuseni pot fi întâlnite și azi așa-numitele „săitroace” (strecurători). Spălătorii de nisip în provincia Dacia sunt menționate în mai multe locuri, cele mai multe în bazinul Arieșului.

În antichitatea romană s-a practicat pe scară largă și săparea unor puțuri (*putei*) sau galerii (*cuniculi*), care urmăreau traseul filoanelor aurifere. Din această pricină puțurile nu sunt întodeauna verticale, iar galeriile orizontale. În câteva astfel de amenajări se mai pot vedea trepte tăiate în rocă. Se foloseau însă și scările de lemn sau dispozitivele cu scripeți și funii pentru coborârea lucrătorilor în subteran și scoaterea materialului extras la suprafață. În

anumite cazuri, puțurile erau lărgite, formându-se un fel de grote din care puteau pleca diverse ramificații.

Se lucra cu târnăcopul, ciocanul, pitionul și icul (pana). Pentru spargerea rocilor, Pliniu cel Bătrân amintește și procedeul arderii prin foc deschis în subteran. Roca încinsă era apoi stropită abundent cu apă, uneori în amestec cu oțet, pentru a crăpa și a fi tăiată mai ușor. Dar temperatura ridicată din interior și reducerea oxigenului necesar respirației făceau ca, temporar, mina să fie închisă. Un asemenea procedeu nu putea fi aplicat decât în galeriile cu o aerisire corespunzătoare.

Minereul adus la suprafață era mărunțit, măcinat și pisat cu ajutorul unor pive, mori sau, în funcție de duritatea rocii, cu ciocanul sau maiul. Morile de măcinat erau acționate manual, cu ajutorul forței animale sau hidraulice. În final, șuvoaie de

apă – pornind din bazine special amenajate (*piscinae*) sau din cursuri de ape dirijate prin scocuri – spălau „faina de rocă”. Din pulberea de minereu, partea sterilă, mai ușoară, era antrenată de apă, iar firisoarele de aur sau pepetele, mai grele, rămăneau pe postavul mișos al jghebului, care acționa ca o sită.

Aurul nu se extrage doar din mine, ci și din dragaje: râurile și torenții cară la vale nisip aurifer, care se întâlnește în multe părți chiar în regiuni lipsite de apă, numai că în acestea el rămâne îndeobște nevăzut, dar în locurile care mustesc de apă firisoarele de aur scapără raze scilpitoare; ba mai mult, turdetanii [locuitori din Iberia, Spania de azi – n. red.] chiar provoacă scilpirea firelor de aur, inundând regiunile secetoase cu apă canalizată din altă parte; săpând apoi puțuri și născocind felurite căi, ei extrag prin spălare aurul din nisip; azi, într-adevăr, așa-zisele spălătorii de aur sunt mai dese chiar decât minele... Iar din aurul topit și curățit cu tin soi de pământ ca piatra acră, iese ca prim rezultat al lui electrum; apoi, după ce se topește din nou și acest produs, care conține un amestec de argint și de aur, argintul se pierde prin ardere, iar aurul subzistă... Pe de altă parte, în albiile râurilor, aurul se exploatează prin dragaje și se spală în albiile fixate în apropiere, sau se sapă câte un puț și pământul extras din el se spală. (Strabon, *Geografia* III, 2, 8)

Urma separarea metalului prețios de impurități. Materialul selecționat era topit alături de plumb în creuzete introduse în cuptoare, capabile să dezvolte temperaturi superioare punctului de topire a metalelor vehiculate. După prima topire, se îndepărtau corpurile străine. Cel mai adesea era necesară și o a doua topire, menită să separe aurul de argint, în mod frecvent cele două metale apărând împreună în zăcămintele.

În sfârșit, ultima operație: turnarea aurului și argintului, cu ajutorul unor tipare, în bare și lingouri, precum și marcarea lor, ceea ce certifica greutatea și titlul metalului.

În general, în imperiu, se foloseau sclavii ca mână de lucru în mine. Se pare însă că în Dacia munca oamenilor liberi era mult mai bine reprezentată, poate chiar predominantă. La Roșia Montană exista, în afara sclavilor, o categorie substanțială de populație liberă, de regulă de origine dalmato-illyră, specializată în minerit și care lucra în

regim de concesiune sau ca angajați liberi cu contract, producția obținută fiind colectată de funcționari ai fiscului. Încă din vremea lui Traian, asemenea comunități compacte au fost aduse în Dacia și fenomenul pare să fi continuat până în prima jumătate a secolului III. Acești *Pirustae*, *Baridustae* și *Sardeates* (cum se numeau semințiile lor) erau cunoscuți pentru priceperea în minerit.

Sclavi copii la minerit?

Salariul unui angajat era însă mic, dacă judecăm după mărturia unei tăblițe cerate de la Roșia Montană, care conține textul unui contract. Pentru șase luni de muncă, numitul Memmius, fiul lui Asclepius, urma să primească din partea concesionarului Aurelius Adiutor 70 de denari (aproximativ 4 ași pe zi), precum și hrana necesară.

Preocupări organizate pentru „protecția și securitatea muncii” nu existau, dincolo de

instinctul de conservare al fiecăruia. În rândul sclavilor mineri, mortalitatea era destul de ridicată, deși proprietarii căutau să le ofere un minimum de condiții, întrucât prețul unui sclav adult, viguros, putea să se ridice la câteva mii de denari.

Pe alt plan, preocuparea pentru „protecția și securitatea muncii” poate fi identificată în grija stabilă pentru amenajarea unor locuri de cult în care, cu ajutorul altarelor votive, era invocată o mare diversitate de zeități protectoare pentru activitatea minieră, cât și pentru viața de zi cu zi.

Interesant este că majoritatea puțurilor și galeriilor erau relativ strâmte și scunde, încât se pune întrebarea cum se putea lucra în ele. Există chiar galerii al căror tavan nu este mai înalt de 1,2 m, iar lățimea de 0,8-0,9 m, de formă rotundă sau dreptunghiulară. Un adult, fie și de talie mică, nu putea avea suficientă libertate de mișcare pentru ca efortul său să fie eficient. În asemenea cazuri rămâne de presupus că se lucra cu sclavi copii. Există de altfel o relatare a lui Diodor din Sicilia care, e drept, se referă la alte exploatare de acest fel, unde proprietarii, în dorința de a nu cheltui cu lucrările de largire a galeriilor, trimiteau minori la lucru. Totodată, două din tăblițele cerate de la Roșia Montană pomenesc despre cumpărarea a doi copii, o fată și un băiat, care s-ar putea să fi fost achiziționați în vederea lucrului în galerii.

Din păcate, vestigiile unor case de locuit în zonă sunt, deocamdată, nesemnificative, fie din cauza locuirii disper-

sate, a utilizării lemnului ca material de construcție sau a distrugerii zonelor cu așezări de vetrele satelor ulterioare epocii romane. Acel *Vicus Pirustarum* sau *K[astelum] Baridustarum* nu au fost identificate arheologic până în prezent. A fost găsit, în schimb, pe dealul Carpeni, un edificiu de mari dimensiuni, zidit în piatră și prevăzut cu instalație de *hipocaust* (sistem de încălzire centrală). Cercetătorii acestuia sunt de părere că ar fi vorba despre o clădire cu rosturi administrative. În mai multe locuri au fost sesizate edificii înăuntrul cărora s-a găsit un număr mare de altare votive închinatelor unor divinități protectoare. E vorba, foarte probabil, despre un fel de zone sacre, cunoscute și în alte regiuni ale imperiului.

Până în prezent, au fost săpate aproape integral două necropole exclusiv de incinerare, de mari dimensiuni, una cu peste 300 de morminte, iar cealaltă cu peste 200. Inventarele funerare, cel mai adesea relativ sobre, indică o perioadă cronologică cuprinsă între prima jumătate a secolului II și prima jumătate a secolului III. Un monument funerar lucrat cu mare îngrijire, aflat în vecinătatea uneia dintre necropole, trebuie să fi aparținut unei familii importante, probabil conducătorul uneia din comunitățile minierești de la Alburnus Maior.

Dacă știrile scrise sau dovezile arheologice directe despre activități miniere anterioare epocii romane

sunt absente sau puțin consistente, este evident că în urma integrării Daciei în marele imperiu al Antichității, la Roșia Montană s-a organizat o exploatare pe scară largă, utilizându-se tehnicile și instrumentarul specific acelor vremuri. De altfel, până în zorii epocii contemporane, modul de exploatare a acestor zăcămintele a rămas în linii mari neschimbat. Abia în secolul XIX au fost introduse elemente de extragere și prelucrare industriale. Din păienjenitul de puturi și galerii deschise în perimetrul localității, marea lor majoritate aparține Evului Mediu, epocii moderne sau contemporane. Ultimele exploatare în regim de arendă s-au încheiat în 1947, când statul a preluat forțat toate punctele de lucru. ■

Punct de pornire

VROIA CAROL II SĂ EVACUEZE REZERVA DE AUR?

În volumul al doilea al *Însemnărilor zilnice*, Carol II consemnează următoarele în dreptul zilei de 14 mai 1940, text care – credem – nu a atras în suficientă măsură atenția istoricilor. Iată ce scria: „A venit pe urmă Tătărescu, să mă pună la curent cu greutățile ce le întâmpină cu privire la aurul nostru, căci societățile nu vor să asigure cantități mai mari de 6 tone deodată; aceasta înseamnă 10-12 călătorii cu vaporul, deci ceva cu totul inexecutabil pentru noi în momentul de față. Trebuia deci o intervenție pe lângă guvernul englez spre a permite o mai mare cantitate. Pe de altă parte, a fost chestiunea ca acest aur, în circumstanțele

actuale, să fie evacuat cât mai repede din țară și am căzut de acord ca o etapă intermediară să fie Turcia, dacă nu se poate transporta totul acum la New York.”

Cine și când a lansat un asemenea plan pentru evacuarea aurului? Cât s-a realizat sau de ce nu a mai fost pus în aplicare? Din investigațiile făcute până acum nu am putut găsi răspuns la aceste întrebări. Iată o invitație pentru cei care dețin informații în plus legate de planul de evacuare a rezervei de aur a României, în 1940.

T. WEXLER

Domnul dr. EUGEN NICOLAE este șeful Secției de Numismatică din cadrul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române. Domnia sa ne împărtășește ultimele rezultate ale colaborării cu istoricii de la Chișinău, care aduc o lumină nouă asupra începuturilor istoriei noastre medievale.

ORHEI – ORAȘUL HANULUI ABDALLAH

– Domnule Eugen Nicolae, știu că aveți o colaborare foarte strânsă cu istoricii de dincolo de Prut.

– Din 1993 am început cu colegii de la Chișinău cercetări de numismatică islamică. Ei au colecții foarte interesante pentru istoria românilor și cea universală. Până acum avem lacune foarte mari în ceea ce privește izvoarele despre epoca Hoardei de Aur.

Cele mai importante descoperiri din Basarabia sunt cele de la Orheiul Vechi (45 kilometri nord-nord-est de Chișinău) și de la Costești, situat la sud de Chișinău. Ele privesc sfârșitul dominației Hoardei de Aur și formarea statului medieval Moldova. Aici au

existat orașe construite în perioada de destrămare a Hoardei, orașe despre care nu s-a știut nimic până la începutul săpăturilor arheologice. Amândouă orașele au avut clădiri mari și solide din piatră și au dispărut în mod dramatic, după o scurtă existență. Descoperirile de la Orhei sunt cele mai ample și cele mai importante.

– Ce noutăți aduc ele în ce privește formarea Moldovei?

– Aceste orașe au fost întemeiate târziu, pe la 1363, din voința hanului Abdallah, și au durat până la 1369-1370. Deci sunt contemporane cu afirmarea statului moldovenesc sub Bogdan I. Faptul că Ab-

dallah (numele arată că hanul fusese recent islamizat) a încercat să construiască la Orhei un mare oraș oriental demonstrează dorința lui de a-și consolida stăpânirea în zonă și de a impune aici Islamul ca religie dominantă, de stat.

Aceste teritorii erau amenințate de atacurile lituanienilor și ungurilor. Îi datorăm hanului Abdallah faptul că a descurajat ofensiva acestora. Trebuie subliniat că Bogdan I a rezistat și datorită sprijinului oferit de luptătorii hanului tătar.

– Există dovezi ale legăturii dintre cei doi?

– În mormântul lui Bogdan I, din Biserica Sf. Nicolae de la Rădăuți, a fost găsit un inel-

amuletă din aur (simbol de rang) cu inscripția „Allah“, fapt care sugerează că Bogdan I și hanul Abdallah au avut relații politice, probabil de vasalitate. Oricum, existența ulterioară a statului Moldova este influențată în mare măsură de acțiunile acestui han tătar. Și nu numai pentru că i-a respins pe lituanieni și pe unguri, dar chiar prin construirea orașului de la Orheiul Vechi a contribuit la dezvoltarea economică, socială și culturală a întregii regiuni. În Basarabia nu exista la vremea aceea o civilizație urbană. Singurele orașe erau la sud, pe Dunăre, și spre mare (Chilia și Cetatea Albă). Așezările mai vechi din Basarabia aveau drept locuințe bordeie de pământ. Ori, gândiți-vă că în Orașul Nou tătăresc (Yangi-Şehr – în tătară) au fost descoperite construcții spectaculoase din piatră. Aici se afla o monumentală moschee din piatră, cu o suprafață de peste 2.500 metri pătrați, și trei băi publice. Nu se mai cunosc în regiune asemenea construcții, din aceeași epocă. Alături de moschee, se afla un bazar de dimensiuni la fel de impresionante, ceea ce presupune o viață comercială extrem de activă și de prosperă. Intensitatea comerțului a impus să se bată monedă chiar în Orașul Nou. Au fost găsite multe monede din argint și cupru, majoritatea lor aflându-se, în prezent, în colecții publice și particulare din Chișinău.

S-a săpat mult în orașul hanului Abdallah, dar s-a publicat foarte puțin. Din păcate, la început, lucrările au fost conduse de o persoană fără pregătirea necesară pentru cercetarea unui sit arheologic atât de complex. Au fost atacate toate obiectivele din oraș, ceea ce înseamnă că ele au fost distruse, nefiind cercetate până la capăt. Cert este un lucru: prezența unei moschei atât de mari, din piatră, demonstrează ponderea musulmanilor în zonă.

– Hanul Abdallah avea în vedere să-i convertească pe supușii săi nemusulmani la Islam?

– Da, cred că da. Repet, o moschee atât de mare avea în vedere și existența multor credincioși. Că în Orașul Nou tătăresc existau și creștini o demonstrează descoperirea unor iconițe, chiar dacă nu sunt prea multe. Și încă o precizare: musulmanii de aici nu erau neapărat tătari; ei proveneau din multe alte zone. Luptătorii tătari care îl însoțeau pe han nu s-au așezat în oraș, ci mai degrabă în afara lui. Dincolo de cimitir și de zidurile de piatră ale cetății medievale au fost găsite urme de iurt, cuptoare specific tătărești (tandir) și construcții din piatră în plan dreptunghiular, și ele tipic tătărești. Pe de altă parte, este posibil ca aceste locuințe să fi existat cu mult înainte, deoarece tătarii erau aici dinainte de

sosirea lui Abdallah.

Merită să-l amintim pe Nogay, important comandant tătar, care controla întreaga regiune de la Gurile Dunării în a doua jumătate a secolului XIII și își avea capitala la Isaccea. Era foarte puternic, întrucât ajunsese să bată monedă, ceea ce arată intențiile lui separatiste față de autoritatea centrală. Nogay s-a căsătorit cu o prințesă bizantină, ceea ce demonstrează importanța pe care o acorda relațiilor cu Bizanțul, dar și dorința de a fi agreat de populația din Dobrogea, care era în majoritate creștin-ortodoxă. De altfel, creștinii au jucat un rol preponderent în regiune. Așa se și explică faptul că Nogay a permis înființarea Mitropoliei de la Vicina, cea care, mai târziu, va deveni Mitropolie a Țării Românești.

– Pentru că ați pomenit de Nogay, v-aș ruga să prezentați, foarte pe scurt, moneda de argint din tezaurul descoperit la Uzun-bayır (Dealul lung), în județul Tulcea. „Până acum se credea că ea nu poate fi atribuită lui Nogay sau fiului său Ceaka, deși poartă tamghaua (monograma) și numele lor, ci unui presupus despot local, deoarece legenda aver-sului este precedată de „semnul crucii“. Am citat dintr-un articol al dumneavoastră, în care prezentați o nouă ipoteză, ce

Monede ale hanilor tătari și o statueta din secolul XIV

anulează citirea de până acum a monedei și deschide noi căi de cunoaștere a invaziei tătare în Europa și a rolului tătarilor în istoria Dobrogei și a Țării Românești.

— Este, într-adevăr, vorba despre o monedă foarte importantă pentru istoria tătarilor, dar mai ales a Dobrogei. Inscriptia monedei îl prezintă pe „Ceaka fiul lui Nogay” drept „rege”, folosind un termen oriental, provenit din armeană: takavor, tagavor, de unde a pătruns în arabă și turcă sub variante ca tekfur, takvur, tekvur. Moneda tătarească reprezintă una din cele mai vechi atestări ale titlului tekfur în afara spațiului Armeniei Ciliciene. În mod sigur este cea mai veche în mediul turco-mongol și singura pe o emisiune monetară. Datarea monedei se poate situa între 1300, anul dispariției lui Nogay, și 1301, cel al dispariției lui Ceaka. Aspirația lui Ceaka la un rang apropiat de cel al împăraților bizantini ilustrează intenția sa de a impune în regiune un „regat” sau un „imperiu” creștin-ortodox. Se confirmă astfel natura specială a relațiilor lui Nogay și a familiei sale cu populația ortodoxă de la Dunărea de Jos, făcând de înțeles viguroasa afirmare politică a acesteia, mai ales prin constituirea Țării Românești.

— Ce s-a mai întâmplat în Orașul Nou tătarească de la Orheiul Vechi ?

— După 1366, hanul Abdallah este nevoit să se întoarcă spre centrul imperiului său. Dintr-un document unguresc de la 1368 aflăm de existența unui conducător local al tătarilor, „dominus Demetrius,

Mausoleul lui Djanike-Hanım, fiica hanului Toktamış

princeps Tartarorum”, numele arătând că a fost creștinat. El profită de absența hanului și încearcă să-și impună puterea. Așa se explică faptul că pe monedele bătute în Orașul Nou între 1367 și 1369, în locul numelui hanului, apare pe avers și apoi pe revers cuvântul amir (emir). Apariția acestui titlu neînsoțit de un nume poate fi interpretată ca un pas spre afirmarea independenței unui conducător local, posibil principele Dimitrie. Cu aceste emisiuni se încheie și producția atelierului de la Orașul Nou.

Odată cu pierderea puterii de către hanul Abdallah, la sfârșitul anului 1369, așezările oriental-islamice au fost atacate și distruse, probabil de niște forțe locale.

— Se mai știe și altceva despre acest misterios principe Dimitrie ?

— El este cunoscut ca un oponent al lituanienilor în luptele de la Apele Albastre, din 1362 sau 1363, cât și dintr-un document unguresc care atestă că el acordă privilegiul negustorilor unguri, comportându-se ca un suveran independent.

— Revenind la Orhei, ce a urmat după atacarea și distrugerea orașului oriental ?

— După dispariția hanului Abdallah, orașele orientale de

la vest de Nistru rămân fără protecție și sunt atacate și jefuite de localnici, iar comunitățile de străini, în special de musulmani, sunt risipite. Cei rămași pe loc, creștini și, probabil, și păgâni, între care tătari și turci, au ocupat vechile vetre orășenești, schimbând destinația inițială a clădirilor. Iar „principatul” lui Dimitrie stă la originea „Țării de Jos” din componența Moldovei de mai târziu.

— În afară de descoperirile de la Orheiul Vechi, cu ce vești ați mai venit din Basarabia ?

— Bine că m-ați întrebat. Mai am o noutate, cel puțin la fel de spectaculoasă ca și descoperirea Orașului Nou tătarească. La Pruteni, aproape de malul Prutului, a fost găsită prima așezare de la est de Prut a dacilor liberi, adică daci din epoca romană. Descoperirea a fost făcută întâmplător de Nicolae Telnov, de la Institutul de Arheologie de la Chișinău, care a efectuat apoi o săpătură arheologică cu sprijinul nostru, dezvelind trei cuptoare de ceramică.

Este o descoperire extrem de importantă, care va contribui la înțelegerea dezvoltării ulterioare a culturii materiale din regiune. Totodată, se dovedește total neîntemeiată poziția istoriografiei ruso-sovietice de eliminare a Basarabiei din spațiul de formare a poporului român, pe motiv că acolo nu ar fi locuit daci în epoca romană.

— Domnule Eugen Nicolae, vă mulțumesc și vă mai așteptăm cu noutăți.

Sevghin OMER

Autoarea, la Istanbul,
în anii '40...

Istorie trăită

Vă mai amintiți cum trăiam în ultimii ani dinainte de decembrie 1989?

Însemnările care urmează vă vor reaminti zilele și nopțile aceluia calvar. Celor care erau încă prea tineri pe atunci sau nu se născuseră, paginile de mai jos le pot contura, veridic, tabloul unei vieți în care privațiunile, înfometarea, umilințele atinseseră cote greu de imaginat, în condițiile în care ni se repeta, obsedant, că urcăm pe noi culmi de bunăstare.

Într-un disperat impuls de revoltă și singurătate, autoarea acestor pagini și-a notat ceea ce făcea într-o zi a lunii februarie 1985. O zi la fel ca altele care trecuseră, cu nimic deosebită de celelalte care urma să vină. Zile parcă fără viitor, doar cu frig, cu resemnare, cu tristețe.

Doamna Viorica Moisil (născută în 1913), profesoară de limba franceză, pensionară în anii '80, nu avea de unde să știe că însemnările sale dintr-o zi și dintr-o lume înghețată aveau să se transforme în pagină de istorie.

Făcea parte dintr-o familie de intelectuali cunoscuți. Soțul, Grigore (Grigri) Moisil, și socrul, Constantin Moisil, fuseseră academicieni; alți cumnați fuseseră sau erau academicieni (C. Daicoviciu, Emil Condurachi, Virgil Vătășianu, Tudor Bugnariu), iar sora sa, Lena Constante, pictoriță, executase ani grei de închisoare, fiind condamnată în procesul Lucrețiu Pătrășcanu.

Locuia în centrul Capitalei, lângă Piața Romană.

... și în vremea regimului
comunist

DEZNĂDEJDEA CRESCÂNDĂ A ACELOR ANI

VIORICA MOISIL

• Lipsa de siguranță a fiecărei zile • Aventura încălzirii apei • Cafeaua – un prost obicei • Prioritar, planul pentru export • Cu cratițele de mâncare în troleibuz

București, 1988. Cozi interminabile la alimente

Grigore Moisil, C. Constante (socru), Iulia Constante (soacră), Zizi Constante (cumnată)

Ceasul deșteptător zbârnâie. E ora 6. L-am potrivit aseară ca să văd dacă astăzi o să fie apă caldă. Apa e închisă noaptea la noi în bloc, ca să se facă economie de energie electrică, la hidrofor. La mine, la etajul 5 și ultimul din bloc, apa nu urcă noaptea. Portăreasa dă drumul hidroforului la ora 6, când de regulă este și apă caldă. Prefer să mă scol moartă de somn, la 6, 6 și jumătate, decât să risc să pierd o baie. Partea proastă e că nu știu niciodată când o să fie sau nu. Orare economice sunt stabilite de 3 ori pe săptămână, dar în general nu se respectă programul. De ce? E imposibil de aflat. Portăreasa invocă mereu alte motive; unele or fi obiective, de exemplu lipsa de presiune a gazului metan, dar desigur sunt și altele, subiective. Înțeleg că îi vine greu să stea toată noaptea să păzească focul la cazan.

Ziua gazele au presiune foarte mică. Dacă se mai respectă și orarul stabilit prin lege, caloriferele din camere abia devin *tiedes* [căldute]. De aceea, pentru menținerea unei temperaturi cât de cât mai suportabile, se dă drumul focului noaptea, când uneori e presiune normală, alteori mai mică, dar totuși mai mare ca ziua. Ești înconjurat de necunoscute, de mistere, e de lipsă de siguranță în toate desfășurările vieții zilnice, lucru ce nu-l concepeam posibil într-un oraș din Europa, în plin sfârșit al secolului XX. Credeam că lumina, căldura, apa caldă sunt lucruri definitiv obținute și că într-o țară civilizată doar un cataclism natural sau un război le poate amenința. Îmi dau seama că m-am înșelat.

Cobor din pat. Sunt bine încotoșmănată ca să pot dormi ca lumea. Căciula de lână pe cap,

ciorapi de lână în picioare, peste pijamaua de finet un pulover de lână și uneori un șal mare, care-mi acoperă capul ca să nu simt vântul sau frigul din cameră. Apartamentul în care locuiesc e la ultimul etaj. Camerele sunt înconjurate de aer. E tare frumos vara, dar acum sunt în bătaia vântului. Mă uit la termometru: 16 grade. (Peste 3 zile au fost 10.) Pare mult, dar în casă e frig. Repede capotul și dau drumul la apă. Astăzi e rece. Trebuie deci să mă spăl în lighean și să-mi încălzesc apă. Încerc să aprind soba de bucătărie cu gaz. Sus, din cele patru ochiuri, nu arde nici unul, jos la cuptor e o flăcără de 2 mm. Am o oală care stă în permanență pe această flăcără ziua și care într-un ceas și jumătate se încălzește. Aprind un chibrit, încerc să dau drumul la foc. Cu primul chibrit nu merge, cu al doilea la fel. Cu chibriturile e o poveste. Ca să poți folosi unul, strici vreo 4-5. Unul se rupe în două, altul n-are fosfor destul și nu se aprinde, altul se rupe, flacăra tășnind uneori spre tine. În sfârșit, aprind cuptorul.

Incerc totuși să aprind unul din cele patru ochiuri de sus. După câteva zile de experiențe repetate și de cutii de chibrituri stricate, aflu secretele sobei mele. Trebuie deschis butonul gazului până la un anume punct, ca să poată funcționa flăcăriuța și la cuptor și la cel mai mic ochi de sus. Celelalte nu funcționează oricâte încercări am făcut. Toate astea iau timp și mă obosesc. Pentru mine, care am o coloană strâmbă, aplecatul e un lucru nesănătos și dureros. Mă aplec la acest cuptor foarte des. Ba iau cratița cu apă s-o umplu, ba o înlocuiesc cu ceainicul sau încerc să încălzesc o mâncare gata gătită. Ca să pot ajunge la asta, am scos grătarul și placa din cuptor. Cratițele stau direct pe mini-flăcără și se murdăresc pe fund. Gazul nu mai are ca înainte, culoarea albastruie. Are pete galbui și e lipsit de putere calorică. Eu nici nu cred că e gaz metan, o fi, cum circula o vorbă astăzi la noi, cu „înlocuitori”. Înlocuitori la cafea, înlocuitori la mezeluri, înlocuitori la șuncă.

Câteva zile mai târziu.

Recitesc ce-am scris și completez. De altfel, nici e scriu acum nu știu dacă se va mai potrivi strict după trei zile sau poate nici mâine. Incertitudinea în care trăiești – în toate domeniile – întâi te enervează, părându-ți-se anormală, apoi o suporti cu neplăcere, simțindu-te umilit.

Nu ești tratat ca un om, ci ca o ființă dintr-o specie inferioară, căreia i s-au limitat nevoile și care trebuie să accepte această situație subalternă cu surâsul pe buze, fără „plângăreli”! Și, dacă se poate, cu aplauze prelungite. Neputința de a obiecta, de a discuta, de a-ți revendica drepturile de om modest, dar om care trăiește în secolul XX, îți creează o permanentă stare de contrarietate și de depresiune.

Anul trecut se făceau economii de gaze, se stabilise un orar de 7 ore pe zi. Controale veneau des ca să vadă dacă sunt respectate orele, dar gaze existau, și la bucătărie se putea găti și, fiind cald, se putea sta acolo în timpul zilei. Anul ăsta gazul nu mai are presiune. Când a început frigul, în ianuarie, ziua avea o presiune mică, dar noaptea flacăra se mărea. Între orele 8 și 13 dimineața se putea găti. Pe măsură ce frigul s-a intensificat, gazele au început doar să pâlăie și nu s-au mai mărit nici dimineața, nici noaptea.

De trei zile, afară fiind între -15 și -18°, nu se mai poate face foc la calorifer, deci sunt silită să gătesc pe un reșou electric – ceea ce e interzis. Unii oameni care au deschis ușa și au fost prinși gătind pe reșou au fost amendați cu sume mari și li s-a închis și electricitatea pe o lună. Deci, nu mai poți face mâncare. Am întâlnit femei în troleibuz cu cratițele de mâncare pe care le făcuseră în alte cartiere unde era gaz la bucătărie.

Pentru că nu este o uniformitate de regim, nici al gazelor, nici al electricității. Unele cartiere au opriri zilnice de curent electric afișate fiind anumite ore. La T., de exemplu, între orele

Familia Constante (părinții, Zizi și Lena)

Soții Moisil în Japonia

10-14. Deci, între aceste ore nu ai lift, nu ai frigider, nu ai radiator. Dar pe deasupra nu respectă nici acest orar și au fost cazuri de oameni care au rămas închiși în lift, dintre care și un caz mortal.

După ce am dat drumul la gaz, primul lucru e să pun ibricul pe flăcăriuța de sus ca să-mi fac o cafea. Un prost obicei de când a murit Grigri. Pun apa, zahărul, cafeaua în ibric, un căpăcel deasupra și plec în dormitor. Sunt o privilegiată, am cafea naturală din străinătate. La noi nu se mai vinde cafea pură, ci numai cu amestec. Anul trecut se amesteca cu orz și se făcea haz de numele de „nechezol”, atribuit acestui surogat. Hazul a încetat odată cu sistarea vânzării lui. S-a constatat că orzul face rău la stomac și splină. O serie de oameni s-au îmbolnăvit de pe urma lui. Acum se pare că se amestecă cu năut.

Cafea naturală se poate cumpăra la shop, dar în dolari, pe care n-ai voie să-i ai. Dacă te vizitează străini și au bani, îți poți cumpăra cafea la prețul de 9 dolari un kg. De asemenea, dacă ai prieteni în străinătate, poți primi prin poștă, plătiind 28 lei pentru 1 kg cafea, prețul vămii și 76 lei taxele poștale.

Intru în dormitor. M-am baricadat în această cameră, condamnăm livingul care e mare și are o ușă spre terasă. Mă bag iute în pat până să fiarbă cafeaua. Am de așteptat și în casă e frig.

1942. De la stânga la dreapta: Grigore Moisil, A. Dimitriu, Camil Petrescu, N. Posescu, Mironescu

Astăzi 10 grade. Dar în pat e bine. Am un *édredon* [pilotă] de puf pus peste pledul bordat ca, în Franța și nu pătrunde nici un pic de răcoare. Uneori noaptea simt răcoarea pe obraz și-mi trag șalul mai abtîr peste nas, întrebându-mă dacă în somn n-o să mă asfixiez.

Stau câteva minute și trec să văd ce-i cu cafeaua. Nu fierbe încă. Are nevoie de 14 minute. Am cronometrat. E o cafea ciudată, care nu dă în foc, cu tot căpăcelul cu care astup ibricul. Fierbe la un moment dat, dar caimacul nu se ridică. Trebuie să ridic mereu capacul să-mi dau seama ce se întâmplă. Dacă o las prea mult, scade. Torn în ceșcuță și între timp clătesc ibricul la apă rece.

Cu apa asta rece e o problemă. Apa din cratiță nu s-a încălzit, deci clătesc la robinet cu apă rece ca gheața. În jurul unghiilor mele, în special la degetul mare și mijlociu, se fac rani care sângerează. Sunt minuscule, dar tare neplăcute și durează câteva zile, cu toate cremele și precauțiile luate. Sunt datorită apei reci. Deci atenție la apă. Și cu toată aprehensiunea mă gândesc că e bine că o am. Poate într-o bună zi vor fi restricții și de natura asta.

Doamne, cât de bună e această cafea! Ce voluptate s-o bei!

Mă duc la geam să trag oblonul. Blocul e clădit acum 60 de ani probabil și are ferestre duble și obloane. Casele noi nu mai au asemenea rafinate. Primul lucru după ce ridic oblonul, mă uit la termometru. Iarna asta a ajuns și la -18. Am de altfel și pe ușa spre terasă și în living și în dormitor și în baie câte un termometru și le cercetez de câteva ori pe zi. Când dimineața văd că temperatura în cameră e aceeași ca seara precedentă, mă scol cu elan. Într-o noapte m-am deșteptat. Ceasul arăta ora 2, termometrul din cameră scăzuse de la 16 la 11. Scăderea asta

mi-a dat un sentiment de panică. N-am mai putut dormi. Am dat drumul la radiatorul electric care stă lângă pat (când scriu, l-am mutat în bucătărie la picioarele mele, altfel n-aș putea suporta cele 12 grade care sunt acunr în casă), m-am încotoșmănat bine pe cap, am luat un Bromoval și am citit până la 5, când am adormit din nou până la 7.

După ce ridic oblonul, trag perdelele. Trebuie să scot pledul cu care baricadez noaptea geamul din dormitor. Și numaidecât mă așteaptă o bucurie: doi gugustiuci, pe care-i hrănesc zilnic cu firimituri de pâine și mei, mă așteaptă pe pervazul geamului sau zboară spre mine de îndată ce aud zgomotul obloanelor ridicate. Aceste păsări îmi iau mult timp pentru că nu vin numai acești delicați și proști gugustiuci gris cu guler negru, ci și porumbei – un stol întreg – care-și au adăpostul în podul casei din fața geamului meu. Văd bine deschizătura pe unde ies dimineața, pentru că e la un nivel inferior. Zilnic, în fața ochilor mi se desfășoară aceeași luptă pentru existență a acestor două feluri de păsări.

In casă nu pot aerisi, dar mă mulțumesc cu deschisul geamului pentru hrănirea păsărilor. Până se încălzește apa, să-mi fac patul și să-mi strâng prin cameră. Nu mai pot face gimnastica zilnică, îmi cere prea multă energie și stau și într-un aer viciat, cu geamurile astea permanent închise. Păcat! La primăvară.

Aduc din baie ligheanul, prosopul, săpunul de toaletă, piatra ponce, din dormitor radiatorul, toate în bucătărie. Dau drumul radiatorului, scot apa din cuptor, o torn în lighean. Încuiesc îndată apa în cratiță ca să am mereu apă caldă.

După spălat, trebuie să pun toate lucrurile la locul lor și să șterg bine în bucătărie lăcăriia pe care am făcut-o. Dar mă simt mult mai bine curată. Acum vine rândul îmbrăcăturii care, ca și dezbrăcatul, ia mult timp. Sunt multe straturi de pus unele peste altele.

După ce am băut ceaiul, mă apuc să-mi spăl vasele. Iau apă caldă din oală, o pun într-un lighean cu detergent și clătesc la robinet. E laborios ca să fie bine făcut. Ce ușor era înainte, când curgea apa caldă. Oare o să mai revină vreodată? Se poate trăi și fără, deci de ce ar mai fi. Înainte de toate, planul pentru export, tovarăși! ■

(Va urma)

ÎN LUMEA CALICILOR DIN ȚĂRILE ROMÂNE

Ritmul vieții comunităților tradiționale românești a fost dintotdeauna cel impus de orologiul naturii, aflându-se sub semnul vremii bune sau al intemperțiilor.

Foametea, determinată adesea de capriciile naturii, dar nu numai,

a reprezentat o realitate cu implicații sociale majore. Pe lângă diminuarea numărului de locuitori, fenomen ale cărui proporții reale sunt greu de apreciat pen-

tru perioadele vechi, ea antrena migrația sezonieră sau defini-

tivă a unor grupuri importante de oameni și contribuia la accentuarea transferului de proprietate dinspre categoriile sociale sărace

și medii spre cele bogate (polarizarea averilor, am spune astăzi). Foametea putea deveni un factor de risc pentru ordinea socială și politică. Așa s-a întâmplat în intervalul cuprins între jumătatea secolului XVIII și momentul promulgării Regulamentelor Organice (1831-1832).

LIGIA LIVADĂ-CADESCHI

De fapt, ambii termeni, foametea și sărăcia, sunt noțiuni relative. Sărăcia se definește întotdeauna prin raportare la un anumit prag de referință, variabil în timp și spațiu. Din nefericire, documentele păstrate nu permit stabilirea unor praguri de sărăcie, mai cu seamă pentru secolele XVIII-XIX.

Revenind la capriciile naturii, ca factor susceptibil a produce sau a agrava sărăcia, în veacul XVIII, ele se alătură unei întregi suite de dezordini politice și economice, care fac din intervalul luat în discuție o epocă traumatizantă. Dacă

între 1600 și 1700, documentele înregistrează 16 intervale de timp nefavorabile, cuprinse între unu (cel mai frecvent) și șase ani (un singur exemplu, 1658-1664), afectând aproape în egală măsură Moldova și Țara Românească, între 1700 și 1800 numărul intervalelor se dublează (32), ele devin mai întinse în timp (numai în zece cazuri e vorba de un singur an, în rest conjuncturile nefavorabile extinzându-se pe doi, trei sau chiar mai mulți ani) și afectează mai grav Țara Românească.

Sfârșitul secolului XVIII apare cu adevărat dramatic.

După patru ani de liniște relativă (1775-1779), recoltele slabe, foametea, războaiele și ciuma se succed aproape anual, până la 1800. Primele trei decenii ale secolului XIX sunt, la rândul lor, departe de imaginea unui răstimp de acalmie. Războaiele și ocupațiile străine însoțesc accidente climatice, invazii de lăcuste, recolte slabe și perioade de foamete sau epidemii de ciumă. Evident că în aceste condiții, jaful la drumul mare, haiducia, criminalitatea înfloresc. Traiul cotidian devine tot mai nesigur. Putem deci considera că, în secolul XVIII

Constantin Mavrocordat...

...Alexandru Mavrocordat...

...și Grigore II Ghica,
trei domni cu grijă pentru cei
săraci

și la începutul lui XIX, o dată la doi-trei ani în medie, locuitorii Țărilor Române erau confrunțați cu fenomene anormale grave.

În ordinea flagelurilor și dezastrelor abătute cu o regularitate deloc de învidiat asupra Țărilor Române, cele mai spectaculoase și, evident, cele mai traumatizante pentru contemporanii lor sunt foametea și ciuma. Apărând adesea simultan sau într-o succesiune deloc întâmplătoare, care nu scapă oamenilor epocii, ele dezorganizează viața economică și șochează iremediabil conștiințele contemporanilor. Cronicile înregistrează în cazul foametei din 1718 (produsă de o secetă prelungită), care a afectat simultan Moldova și Țara Românească, exodul oamenilor în căutare de hrană, scumpirea extraordinară a alimentelor, absența acută a acestora și înlocuirea lor cu substitute aproape inimaginabile astăzi. „Tot într-acest an au fost foamete în Moldova și în Țara Muntenescă și s-au risipit țara fugind oamenii unde or putia ca să găsească pită. Și s-au făcut scumpete mari că nici un fel de roadă, nemică nu s-au făcut, nefiind ploae toată vara. Și mulți den sărăcime, carii nu avea făină, mânca rădăcină de papură și alerga pe drumuri, cerând pită ca să-și scoată viața lor.“

Pe acest fond în anul următor izbucnește o epidemie de ciumă de o virulență ieșită din comun, care „au ținut șase luni și au murit mulți oameni. Și câți scăpase din foamete au murit de ciumă“, se menționează în *Cronica anonimă a Moldovei* (1661-1729).

Foametea din Moldova din 1747 (urmare a unei secete severe și prelungite) stimulează, la rândul ei, dramatic imaginația alimentară a locuitorilor, care recurg la făină din scoarță de copac uscată sau din ghindă. „Și pe multe locuri neavând oamenii ce mânca, usca oamenii coji de copaci și le chisa, făcându-le făină, le mesteca câte cu puțină făină și le făce mălai și mânca. Pe alte locuri strânge ghindă și iarăș asemine făce [...]. Mi s-a întâmplat și mii de am vădzut cu ochii în câteva sate la ținutul Botoșanilor, fiind eu orânduit cu slujbă domnească acolo iarna, fețile lor semăna a fi ferte și nu pute grăi de slabi.“ Așadar, consumul lor nu a fost decât o disperată agonie prelungită; „agiungând în primăvară, toți au murit“.

Primel decenii ale secolului XIX nu diferă prea mult de perioada anterioară. Intervalele de acalmie dintre deja obișnuitele conjuncturi defavorabile rămân în medie de doi ani, dar tonul documentelor contemporane pare să indice o diminuare, fie și relativă, a amplitudinii și consecințelor acestora. *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu* menționează că în anul 1811, „au fost foamete mare în Țara Românească“, însoțită evident de scumpiri excesive ale alimentelor. În spatele clasice și redutabile denumiri de foamete pare să se ascundă, de astă dată, o criză de alimente datorată prezenței armatelor străine în București, criză însoțită de scumpirea traiului, dar departe totuși de scenele de coșmar din secolul precedent.

Un român mult prea bogat

Execuția familiei lui Constantin Brâncoveanu

Care au fost consecințele în plan social ale perioadelor de foamete? Dincolo de scăderile demografice produse direct sau indirect, de deplasările de populație, într-o lume a cărei principală armă de apărare era fuga, documentele vorbesc de cădere în rumânie, de vânzare de moșii sau de părți de moșie (cel mai adesea sub prețul de circulație) sau de danii pur și simplu (justificate prin împrumutul de alimente pe vreme de foamete). Sunt menționate deseori condiții disperate în care s-a făcut tranzacția respectivă: „ce am vândut să-mi scot gura din foame să nu moriu” (1660); „atunci într-acea foamete și lipsă mare ce eră eu muream de foamete cu toată casa mea” (1662); „la acea lipsă mare ce-au trimes Dumnezeu la capetele noastre” (1661). În același timp, averea medie a unui boier, în acest timp, este greu de stabilit pentru că boierii erau o clasă eterogenă. Existau averi fabuloase, fără îndoială (în 1732, vistiernicul Iordache Roset stăpânea 161 de sate, iar vornicul Gheorghe Ursache lăsase la moartea sa 104 sate), dar nu ca regulă generală. La începutul veacului XVIII, în Oltenia austriacă două familii dețineau 28 și, respectiv, 21 de sate; trei familii între 10 și 20 de sate; iar 11 între 2 și 10. Majoritatea boierilor și boiernașilor stăpâneau 1-2 sate, jumătăți sau părți mai mici din ele. În Moldova, la 1803, numai patru familii aveau peste 50 de sate.

Implicațiile sociale majore ale foametei cheamă intervenția domniei. În gândirea politică a vremii, pomana făcută în astfel de

Constantin Brâncoveanu, cunoscut la Constantinopol sub numele de „Altin Bey” (prințul auriului), eră, fără îndoială, cel mai bogat român din vremea sa. A avut șapte fete și pe toate le-a înzestrat din belșug. *Stanca*, măritată la 1 noiembrie 1692 cu Radu, feciorul lui Iliș Vodă din Moldova, primește ca zestre o avere fabuloasă compusă din bijuterii, cai, trăsuri, animale, stupi, vii, case de piatră în București, treizeci de suflete de țigani și patru moșii. Bijuteriile se compuneau din: o cunună de diamante, un left cu diamante și smaragde, cinci perechi de cercei cu diamante, rubine, smaragde și *balșe* [rubine vinete], trei perechi de brățări, nouă inele cu pietre scumpe, douăsprezece șiruri de mărgăritare mari, două lanțuri de aur, „fiecare de câte cinci sute de dramuri”, o învelitură de cap cu acele ei, o salbă cu patru sute de galbeni: „bani de cap trei sute și cu leasă de mărgăritare”; opt dulămi cu samur, cu pânțele de răs și cu nasturi de diamante, de rubine și de mărgăritare; patrușprezece rochii, din care unele cu sponci de aur cu diamante și cu gurile de mărgăritare; „plapome și cearșafuri cu flori în fir de aur și argint”; covora de mătase; oglinzi cu pervazurile de argint și alte multe vase și obiecte casnice de argint. Această foaie de zestre, scrisă de mână prea bogatului voievod, valorifica numai obiectele mișcătoare în moneda curentă și însuma 26.100 taleri. Ca să putem aprecia valoarea acestei sume este bine să reținem că cele 30 de vaci cu viței care sunt înscrise în foaia de zestre sunt prețuite la 120 taleri, adică 4 taleri o vacă cu viței.

Înzestrări asemănătoare, unele chiar mai mari, primesc și celelalte fete ale voievozului la căsătoria lor. Astfel: *Maria*, în 1693, căsătorită cu Constantin Duca (Duculeț), fiul lui Gheorghe Duca, fost domn al Moldovei, el însuși domn în 1693 și 1700-1703; *Ilinca*, în 1698, la căsătoria cu Scarlatache, feciorul dragomanului Alexandru Mavrocordat; *Safia*, în 1700, măritată cu Iordache Crețulescu, mare vornic; *Ancuța*, în 1704, căsătorită cu Nicolae Ruset, mare postelnic; *Bălașa*, în 1708, căsătorită cu Manolache Lambrino, mare ban; *Zmaranda*, în 1712, căsătorită cu paharnicul Constantin Băleanu. Obiectele mișcătoare din zestre Zmarandei, prețuite de tatăl său, însumau 34.200 taleri. Toate nunțile s-au făcut în București și despre petrecerile de la aceste nunți s-a vorbit zeci de ani în urmă.

(George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990, p. 24)

În Occident, membrii Societății secrete „Frères de la Misericorde” transportau bolnavii la spital, se ocupau de cei morți și adunau buni pentru săraci

perioade nu mai e caritate, ci justiție, cu atât mai mult cu cât era vorba despre șeful comunității politice. Cronicile sancționează reaua gestiune a treburilor publice pe timp de foamete sau fac elogiul acelor domni care nu se sustrag îndatoririlor lor politice și creștine. La 1718, domnul Moldovei recurge inițial la distribuții gratuite de pâine, pentru ca apoi să-i strângă pe toți cei săraci într-un loc și să-i repartizeze pe la curțile boierești, „dând fieștecăruia câte 30, câte 20, câte 10, câte 5, căruia cum îi era puțința să-i poată hrăni”. În 1741 Constantin Mavrocordat poruncește ca „orbii, șchiopii, ciungii care nu pot să să hrănească” să fie scutiți de dăjdiile țării (cele patru sferturi). Porunca venea pentru a curma abuzurile unui slujbaş excesiv, mult prea zelos.

Grigore II Ghica marchează conștiințele contemporanilor săi printr-un comportament similar: distribuții de alimente din dijma prelevată pe seama domniei de la tătari,

pentru pământul pe care aceștia îl cultivau în Moldova (*șurul tătarilor*), și prin achiziții domnești de mei și secară din Țara Leșască. *Cronica Ghiculeștilor* fixează pentru posteritate imaginea luminoasă a unui domn care a avut „grijă [...] să-și hrănească în orice chip norodul înfometat, pe care l-a scăpat [...] datorită bunei sale chivănită și îndestulări cu de-ale mîncării”.

La sfârșitul secolului XVIII domnii Țării Românești luau măsuri pentru aprovizionarea permanentă cu grâne și pâine a Bucureștiului. Asigurarea hranei populației era vitală pentru evitarea tulburărilor sociale, în chiar centrul politic al țării. În anii 1794-1795 brutarii primesc poruncă să-și facă rezerve de grâu pe câte 40 de zile (anunțându-se secetă și, deci, foamete) și să aprovizioneze Bucureștiul cu pâine, iar locuitorii sunt obligați, la rândul lor, să nu ascundă alimente. Produsele importate sunt scutite de vamă și se

stabilesc noi prețuri maximele (*narturi*) la grâne și pâine. De asemenea, domnii intervin la Poartă pentru amânarea îndeplinirii obligațiilor în natură ale Țărilor Române față de aceasta, pentru că, din cauza secetei, oamenii nu și-au recuperat nici măcar sămânța folosită la semănat.

În secolul XIX, efortul domniei de a crea premisele minime ale echilibrului social, pe timp de foamete, începe să se sprijine pe argumente umanitare, filantropice și chiar civice. La 1811, „într-această vreme de lipsă și foamete [...], când cei mai mulți dintre locuitori se află pătîmind și chinuindu-se”, tănuirea alimentelor existente este considerată „vătămătoare trupește și sufletește”. Divanul poruncește inventarierea alimentelor existente în țară, iar domnul stabilește prețul desfacerii acestora. Tănuitorii de alimente, socotiți „netreb-nici la împreună viețuire, fără iubire de oameni și fără credință la stăpânire”, urma a fi pedepsiți prin confiscarea acestora și distribuirea lor gratuită săracilor.

Alături și adesea concomitent cu foametea, epidemiile de ciumă au amenințat, până târziu în timpurile moderne, viața locuitorilor Țărilor Române. Carantina la Dunăre (la granița cu Imperiul otoman, unde ciuma băntuia endemic) și fondurile de rezervă (la nivel local și central) au fost instituționalizate și permanentizate abia prin Regulamentele Organice. Cea din urmă epidemie de ciumă s-a înregistrat în Principate în 1828-1829, iar ultima foamete, parțială, în Țara Românească, în 1834. ■

CRONICA ÎN IMAGINI A IERNII 1928-1929

MIHAI C. SĂVULESCU

Cronicile și documentele ne-au păstrat amintirea unor ierni cumplite, revenite cu o anumită periodicitate la țărmul Mării Negre. Abia după inventarea fotografiei, am văzut și imagini ale acestor fenomene meteorologice, care stârnesc interesul cercetătorilor și pasiunea colecționarilor.

O astfel de iarnă teribilă a fost cea de la cumpăna anilor 1928-1929. Fotografi amatori sau ateliere fotografice au surprins pe peliculă imagini care „ne îngheață” și astăzi, la 75 ani distanță. Le alăturăm și câteva relatări din presa vremii, pentru a contura și mai bine atmosfera.

Luna decembrie a anului 1928 a fost una normală, de iarnă. La începutul celei de a doua decade de luni ianuarie, corespondentul ziarului *Universul* relatează din Constanța: „De patru zile pe mare băntuie o groaznică furtună. Uraganul e de proporții nemaipomenite. Valurile aruncă pe țărm și pe diguri pietre și bolovani de greutate considerabile, unele atingând 15-20 kg. Din largul mării se înregistrează confuze semnale de ajutor, fără să poată fi însă recepționate corect. Vasul «Avenmore» a fost grav avariat, fiind trântit de dana portului. În întreg orașul este un zgomot teribil provocat de vijelia valurilor.”

Tentația imortalizării unor scene nemaivăzute a provocat și victime. „Elevul Pizanti, un fotograf amator, încercând să

fotografieze farul pe timp de furtună, a fost luat de valuri de pe digul principal, unde și-a instalat aparatul. Cu toate ajutoarele date de un remorcher din apropiere, nenorocitul a dispărut în valuri.” În ziua de 3 februarie 1929, același ziar *Universul* scria: „Marea Neagră băntuită de furtună. Vaporul «Principesa Maria» a sosit cu 10 ore întârziere. La Constanța, în urma gerului, marea a înghețat pe o mare distanță în jurul băilor moderne și în toată întinderea țărmului, până în dreptul cartierului demobilizaților.”

Peste câteva zile, o altă corespondență înfățișă situația din zona Giurgiu: „În urma gerului din ultimele zile, Dunărea a înghețat complet. Trecerea călătorilor, a căruțelor cu mărfuri și a corespondenței spre Bulgaria și

invers se face pe gheață. Trecerea a fost permisă după ce o comisie mixtă a constatat un minim al grosimii gheții de 15 cm. În zona Calafat, autoritățile române nu au permis circulația săniilor românești; veneau doar cele din Bulgaria.

La 13 februarie, la Brăila s-a întrerupt aprovizionarea cu apă potabilă. Din cauza gerului, sorbul de alimentare nu a mai funcționat. Populația a plătit cu 20 lei găleata cu apă scoasă din Dunăre. Brutarii au făcut pâine cu apă din fluviu, nefiltrată. O situație similară era și la Galați. Pe litoral, în aceeași zi se înregistrau -28°C. Lacul Techirghiol a înghețat complet, deși gradul de salinitate era de 12 ori mai mare decât cel al apei mării. Ziarul *Universul* își informa cititorii că iarna făcea ravagii și în alte părți ale Europei. Veneția și Riviera fuseseră lovite de îngheț și căzuseră mari cantități de zăpadă.

Correspondențe despre iarna aspră au fost publicate până la 28 februarie 1929. Dar să vedem ce spun și buletinele Institutului meteorologic. Luna ianuarie era caracterizată ca

una „răcoroasă și foarte ploioasă”. În luna februarie, caracteristica generală a timpului a fost: „foarte rece și ceșos”. Temperatura cea mai scăzută s-a înregistrat la 11 februarie, la Gheorghieni: -35°C. Luna februarie a fost cea mai rece, începând din 1871 (de când existau înregistrări ale temperaturilor).

Am scris rândurile de mai sus pornind de la un set de 20 fotografii alb-negru, realizate de ateliere fotografice și edituri, în majoritate din Constanța. Probabil că în epocă ele nu au fost un succes comercial. Cu o singură excepție, nu poartă însemnele circulației poștale. Valoarea lor istorică și din punct de vedere al cartofiliei este de necontestat.

Într-o ordine aleatorie, realizatorii imaginilor sunt: Studioul fotografic Lupu și Barta (1); Foto Arta N. Ioanid (2); G.C. Constanța Magazin Limbidi Articole fotografice (3); Editura N.D. Cusi (4); Foto Glob D. Nicolau și A. Lupu (5, 6); autor necunoscut (7); Foto Bonig, din Calafat (8).

Radio România Cultural

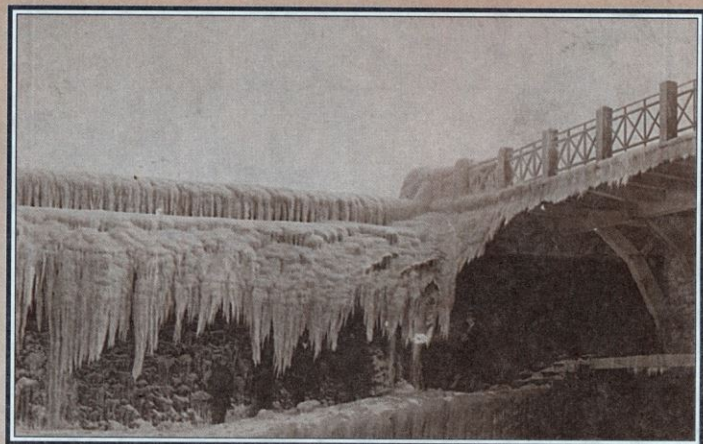

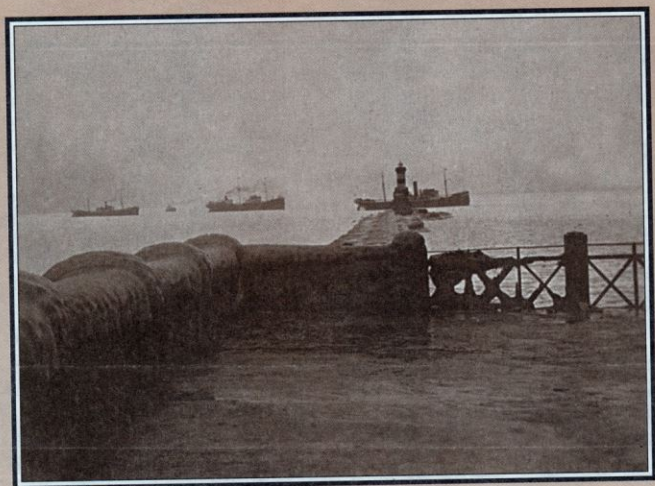
	MHz	kHz		MHz	kHz
București	104,1	603	Oradea	96,1	
Arad	72,56		Pitești	104,1	
Bacău	103,1		Ploiești	104,1	603
Brașov	105		Rm. Vâlcea	105,4	
Călărași	66,92	1593	Sătu Mare	96,1	
Cluj	68,36		Sibiu	66,44	1404
Constanța		1314	Suceava	103,1	
Craiova	70,04		Timișoara	70,04	558
Galați	69,65		Tulcea	68,72	1530
Iași	103,1		Zalău	105	

ALBUM ISTORIC

SENIORII DIN SIPAN

ALEX BACALL

Am ajuns în Peru, pentru o călătorie de studii arheologice și antropologice – călătorie menționată în cadrul unui articol publicat în luna mai asupra cetății Machu Picchu – inițiate, ca un curs post-universitar, de Hofstra University din S.U.A. Urma să cunoaștem în detaliu cultura preincasă moche, subiect „fierbinte” în lumina unor descoperiri arheologice relativ recente, făcute de Walter Alva, curatorul muzeului de istorie precolumbiană „Bruning” din Lambayeque-Peru, Christopher Donnan de la University of Los Angeles S.U.A. și alți colaboratori ai lor. Descoperiri care au făcut ca istoria culturii moche să fie rescrisă.

Civilizația moche (sau mochica) a evoluat în ceea ce este actualul Peru, între anii 100-800 e.n. Numele i s-a dat după valea râului Moche, acolo unde dezvoltarea a cunoscut apogeul. Redusă ca spațiu în raport cu alte civilizații din zonă, moche s-a extins în lungul coastei Pacificului, pe o lungime de 400 km și o lățime de 100 km, de la țarm până aproape de piemontul andin. Teritoriul avea ca limită valea râului Lambayeque, în nord și cea a râului Nepeña, în sud, intersectând și alte câteva văi minore ale unor cursuri de apă

orientate est-vest și acoperind unul dintre cele mai inospitaliere ținuturi de pe pământ.

Climatul extrem de arid a făcut ca aceste comunități moche să se întindă în lungul văilor râurilor ce coborau din Anzi spre Oceanul Pacific și la o distanță optimă de piemontul andin, expus inundațiilor torențiale de pantă, provenite din furtunile sezoniere și din topirea ghețarilor de pe creste. Văile fertile, adevărate oaze, erau separate de fâșii de pustiș arid. În timp, multe dintre aceste comunități au evoluat separat unele de altele, fiind

Piramida Soarelui și cea a Lunii și o reconstituire a mormântului lui El Señor (Stăpânul)

administrare independent și ocupând 24 astfel de oaze.

Fiecare vale era dominată de una sau două curți regale, având foarte puține contacte unele cu altele. Singura legătură solidă era întreținerea unor extraordinare rețele de irigație, realizate prin canale lungi de zeci de kilometri, ce se alimentau din precipitațiile Anzilor.

Piramidele din Cerro Blanco

Pentru realizarea unei unități a acestor comunități, s-a creat o capitală unică, la Cerro Blanco, în mijlocul deșertului, în apropierea actualului oraș Trujillo. Aici s-au ridicat două piramide-temple enorme, Huaca del Sol (sanctuarul Soarelui), cu dimensiuni de 400/140 m, și Huaca de la Luna (sanctuarul Lunii), de dimensiuni mai modeste. O altă piramidă, Huaca del Dragon sau Huaca Arco Iris (sanctuarul Curcubeului), a fost denumită astfel după subiectele frizelor cu care este decorată. Tema centrală este ființa mitică a Dragonului, ce ia chipul unui octopus, înconjurat de alte ființe marine.

Tot aici moche au pus baza unui oraș cu o construcție stranie, care va căpăta o mare amploare în perioada următoare, Chimu. Sub numele de Chan Chan, va deveni enorma capitală a imperiului Chimu, la aproape un secol după stingerea culturii moche, fiind apoi distrusă de către incași, în jurul anului 1470 e.n. De asemenea, moche au conceput un sistem de drumuri extrem de elaborat, cu stații pentru odihnă și aprovizionare. Acesta a fost atât de eficient, încât a fost preluat și întreținut de cultura imediat următoare, Chimu, constituind apoi o primă inspirație pentru incași în realizarea celebrei lor rețele de drumuri.

Trăind în zone relativ izolate și restrânse la pământul cultivabil, structura socială moche a fost aceea a unui clan limitat la legăturile de sânge. Membrii lui aveau profesii variate (războinici și preoți, cultivatori, curieri, artiști), apartenența la clan făcându-se vizibilă prin totemul-simbol expus pe arme și în vârful piramidelor lor monumentale. În timpul ceremoniilor, moche practicau sacrificiile umane prin decapitare și canibalismul ritual,

considerate obligații sacre ale preoților. Pe ceramica moche se pot vedea ființe antropomorfe, având capete de păsări, sau jaguari în diferite ipostaze, amintind de reprezentările zeităților egiptene. Legat de acestea, am văzut în diferite muzee (Lima, Lambayeque) statuete ceramice moche, reprezentând împreunarea sexuală a bărbaților cu animale. În general, în arta moche sexualitatea este extrem de intens și variat expusă, frizând absurdul. Este probabil ca aceste imagini să aibă, pe lângă caracterul lor naturalist, și unul ritual.

În ceea ce privește sistemul de irigații, acesta permitea obținerea unui substanțial surplus agricol, porumbul dând două recolte pe an, împreună cu fasolea, dovleacul, mărul și cartoful dulce alcătuind hrana vegetală de bază a amerindianului moche.

Hrana de origine animală era alcătuită din animale domestice, ca lama, porcușorul de Guinea (folosit în zilele noastre drept cobai sau animal de companie), o rasă de câini lipsiți de păr, precum și vânat. Bumbacul era cultivat pe scară largă și, împreună cu părul lănos de lamă, stătea la baza țesăturilor. Această abundență relativă a condus la creșterea populației în zonă. Lucrările de ameliorare a terenurilor au fost atât de eficiente și solid executate, încât unele dintre ele sunt folosite și azi; este cazul canalului La Cumbre și al apeductului Ascope, amândouă de pe râul Chicama.

În apropierea țărmului, curentul rece Humboldt al Pacificului favoriza dezvoltarea substanțelor nutritive necesare hranei bancurilor de pești, în special sardele. Pentru prinderea acestora, pescarii foloseau bărci făcute dintr-o

Piramida deschisă, cu mormintele (și în pp. 35 jos, 36 și 37 jos)

trestie locală, totora. Ușoare și stabile, ambarcațiunile erau pentru o persoană sau două și pot fi văzute și azi, confecționate după o tehnologie neschimbată de secole, în satul pescăresc Huanchaco. Peștii, în afara asigurării hranei proaspete, erau uscați și măcinați, făina proteică rezultată putând fi conservată pentru lungi perioade.

Aduși de expansiunea niponă

Având ample resurse de hrană, civilizația moche a prosperat, dominată de stăpânii bogați, care uneori își făceau locuințele în vârful piramelor de cărămizi din lut uscate la soare (adobe), dintre care unele aveau destinația de sanctuare (huaca). Unele piramide au fost folosite și ca morminte intruzive pentru nobilii războinici moche. Altele au rezultat în urma executării în terase succesive pe înălțime a mormintelor căpeteniilor, noua piramidă învelind complet pe cea precedentă.

Camerele mortuare erau pline de statuete și bijuterii de aur, ornate cu lapislazuli, turcoaze și malachită. Frapează finețea execuției, multe dintre figurine fiind din metale ordinare – în general cupru –, plătate cu un strat extrem de subțire de aur. Topirea aurului se făcea în cuptoare de cărămidă, folosind suflaiuri de trestie sau țevi subțiri de cupru.

Cercetătorii de la Massachusetts Institute of Technology (MIT) au experimentat plătirea cu aur în maniera meșterilor moche, folosind minerale găsite în zonă, din care se puteau face soluții corozive de sare sau azotat de potasiu. În

Vas ceramic cu motive animaliere

ele se dizolva aurul, adăugând bicarbonat de sodiu. Obiectul de cupru scufundat în această soluție juca rolul de catod, aurul plătându-l în strat subțire. Pentru a obține o legătură mai fermă între aur și obiectul plătac, acesta se încălzea apoi în cuptor. Tehnologia a fost demult uitată, înainte de a fi redescoperită de cercetătorii de la MIT.

Plenitudinea resurselor a determinat prosperitatea triburilor moche, conduse de o clasă dominantă de preoți-războinici, aflați în vârful treptelor sociale ale societății. Datorită statutului lor special, legătura cu comunitatea se făcea prin intermediari, o clasă mai puțin nobilă. Viața preoților-războinici se desfășura în jurul războaielor, ritualurilor religioase și diplomatice.

Ceramica redă, prin ornamentele de pe vase, viața cotidiană. O gamă largă de scene au fost surprinse atât de natural, încât se cunoaște mult mai mult despre viața oamenilor moche, decât despre alte culturi.

Se pot observa mai multe tipuri rasiale confirmate și de rezultatele testelor ADN. S-a constatat o apropiere față de populația ainu din insula Hokkaido, din nordul arhipelagului nipon.

Această populație – despre care se știe destul de puțin, indivizi de rasă pură fiind azi extrem de rari – nu a fost originară din acea insulă, ci a fost împinsă aici de expansiunea japoneză. Spre deosebire de populațiile din Extremul Orient și chiar de cele majoritar amerindiene, ainușii prezintă un ten mult mai deschis la culoare, păr ondulat și o pilozitate pronunțată, iar limbajul lor nu face parte din limbajele locale.

În Peru, datorită bogăției arheologice, mulți dintre săteni au recurs la devalizarea mormintelor vechi. Minunate opere de giuvaergie în aur și pietre prețioase au fost astfel vândute pe piața neagră a anticităților. Aceasta a condus

la apariția unei adevărate păтури sociale alcătuite din acești căutători de comori (huaqueros). Jefuirea mormintelor a avut în vedere în special statuetele și podoabele de aur. De cele mai multe ori, adevăratele comori arheologice, vasele ceramice, precum și scheletele sau mumiile erau distruse și împrăștiate, făcând aproape imposibilă cercetarea lor sistematică.

În urma săpăturilor arheologice și a interpretării rezultatelor, s-a constatat o medie de viață a populației moche similară cu cea a peruvienilor actuali din aceeași arie: majoritatea celor care au supraviețuit mortalității infantile au murit între 25 și 49 ani, cu o medie ceva mai mare în cazul femeilor. Înălțimea medie era de 163 cm pentru bărbați și ceva mai puțin pentru femei. Deși relativ scunzi, erau solid construiți. Mulți erau afectați de artrită, precum și de carii dentare. Ca semn distinctiv se observă deformarea artificială anterior-posterioară a craniului. Se pare că aceasta era obținută prin culcarea sugarilor pe o scândură ce putea fi atașată pe spatele mamelor în timp ce lucrau. Tehnica deformării cutiei

cranienne și alungirea ei a fost destul de des întâlnită și la alte culturi din vechime.

Seniorul acoperit cu aur

O spectaculoasă descoperire arheologică a avut loc în februarie 1987, în apropiere de Chiclayo. În urma unor rapoarte adresate autorităților locale, privind apariția pe piața neagră a unor piese arheologice de aur, executate cu mare rafinament și provenite, evident, din spargerea unor morminte neobișnuit de bogate, o echipă de arheologi a început lucrări sistematice de decopertare și datare a camerelor mortuare vechi de 1.800 ani (cca 100-650).

Pentru a vedea aceste lucrări, am plecat din Trujillo dimineața devreme cu destinația Huaco Rajada, acolo unde se află acest complex, căruia i s-a dat numele „Seniorii din Sipan“. În temperatura de cuptor a deșertului, Huaca Rajada avea înfățișarea modestă a unui tort de ciocolată, topit de căldura soarelui. Două culmi cocoșate de culoare cafenie, vârate una în cealaltă și adânc striate de urmele șuvoaielor de apă,

constituiau ceea ce rămăsesse din cele două falnice piramide. Un teren plat constituind amplasamentul lucrărilor arheologice este tot ceea ce s-a păstrat din cea de a treia piramidă, rasă nivel după nivel de către săpători, în cursul decopertării mormintelor succesive ale Seniorilor Sipanului. Piramidele, construite în straturi succesive, un mormânt mai recent învelind complet mormântul precedent, înălțând și lăbind astfel structura, au fost clădite din cărămizi de lut coapte la soare.

În prima piramidă atacată de arheologi au fost descoperite, până la bază, cinci niveluri de morminte pline cu ofrande.

Aici, excavațiile au adus la lumină o captură funerară de o valoare inestimabilă, deși jefuitoarii de morminte își începuseră opera de distrugere. Descoperirea a fost echivalată în bogăție cu cea a mormântului egiptean a lui Tutankhamon. În cel mai extravagant dintre morminte, cel al lui El Señor (Stăpânul), s-au descoperit ofrande lucrate în aur și argint, și, de asemenea, dintr-un aliaj conținând aur și cupru, precum și ceramică, textile și pietre prețioase. El Señor, considerat un înalt preot-războinic, a fost îngropat aici, acoperit literalmente cu aur: ornamente pentru urechi, enorma podoabă capilară, platoșa pectorală, totul ornat cu turcoaze și granate.

Pentru preservarea optimă a acestor valori, s-a recurs la restaurarea lor în Germania. Operația a durat patru ani, după care totul a fost trimis pentru expunere în Muzeul arheologic „Bruning“ din Lambayeque. A doua piramidă, neatacată încă de jefuitoarii, este acum în curs de excavație. Această lucrare a

fost inițial subvenționată de o berărie locală, fiind apoi preluată de *National Geographic Magazine*.

Dezvelirea mormântului din bază a scos la lumină scheletul unui adult, așezat cu capul spre est și cu câteva piese de cupru de cca 3 cm diametru, interpretate ca fiind plata războinicului pentru trecerea sa în lumea spiritelor.

Este interesant de remarcat că, așa cum s-a constatat, națiunea moche desfășura războaie (campanii militare) în cadrul ei, și nu împotriva unor triburi din afară. Luptele se duceau în grupuri. Învingii erau expuși publicului, unii dintre ei fiind destinați torturii și sacrificiului.

Clasa și rangul luptătorilor erau exprimate prin forma podoabelor capilare, a armelor și tatuajelor. Războinicii-paznici erau sacrificați împreună cu stăpânul, iar picioarele se amputau pentru ca prin aceasta războinicul să rămână legat de postul său de gardian al stăpânului, îngropat în camera mortuară de dedesubt.

Anumite temple adăposteau mumiile celor ce urma să devină „însoțitori ai Stăpânului” în drumul spre cealaltă lume. Astfel, la căpătâiul Stăpânului din Sipan s-au găsit scheletele a două fete în vârstă de 10-13 ani, îngropate una sub cealaltă. Ele au fost sacrificate, mumificate și depozitate – este concluzia cercetătorilor – cu mult înaintea morții Stăpânului. De o parte și de alta a acestuia se aflau alte două schelete a ceea ce par să fi fost războinici, amândoi cu picioarele amputate. Iar la picioarele Stăpânului a fost îngropat câinele său favorit, precum și o a treia fetiță, având piciorul stâng amputat.

Războinic moche cu scut și sabie

El Nino lovește din nou

Dar, dintr-o dată, această civilizație s-a prăbușit, din motive mult timp neînțelese.

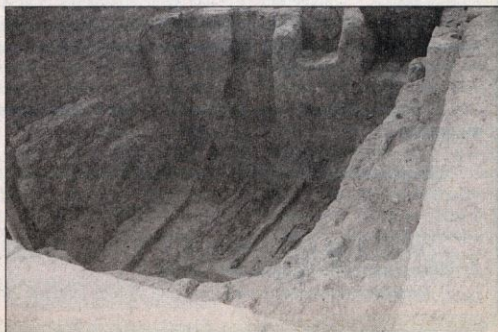
Nedispunând de informații scrise, deoarece în America de Sud culturile precolumbiene nu au dezvoltat o comunicare prin scris, s-a apelat la reconstituirea condițiilor climatice, folosind aceeași metodologie ca pentru descifrarea evoluției climei de pe glob: recoltarea și analizarea în laborator a probelor din ghețarii veșnici. Aceste probe, conținând gaze acumulate, praf, spori și polen

aduse aici de vânt, pot ajuta la descifrarea evoluției și condițiilor paleo-climatice, precum și la stabilirea timpului când s-au format.

Aplicând această metodologie ghețarului Quelccaya, din Cordiliera andină, în sudul Perului, s-a putut stabili evoluția paleoclimatică din regiune. Astfel, analiza gheții a arătat că între anii 534-540 a existat o perioadă de secetă severă. Mai apoi, între anii 563-596, o altă secetă prelungită a generat cu 30% mai puține ploi, ceea ce a avut efecte dezastruoase asupra sistemelor de irigație de pe coasta de nord și, implicit, asupra agriculturii.

Câțiva factori au contribuit la dispariția civilizației moche.

În sud-vestul Oceanului Pacific, ca urmare a interacțiunii ocean-atmosferă, se formează la intervale neregulate de timp un contracurent de apă caldă, El Nino – copilașul. Acest imprevizibil influx de apă caldă alterează calitatea apei coastei peruviene; bancurile de sardele dispar. Frontul atmosferic cald produs intră în contact cu atmosfera rece, rezultând ploi și inundații torențiale ce se abat

asupra terenurilor care – în condiții normale – sunt extrem de aride, spălând totul în calea lor. Se pare că în ultima perioadă de existență a statului moche, El Nino s-a produs cu o frecvență crescută. Abaterea lui asupra statului moche – cu o economie și așa slăbită, în urma secetei prelungite – a creat o situație critică. Extrem de eficientul sistem de irigație a fost distrus, apele noroioase au erodat profund piramidele, pe care își avea reședința elita moche. Mii de oameni au murit de foame. A urmat o perioadă ceva mai liniștită, în care poporul moche a reconstruit o parte din sistemul de irigație și fațadele piramidelor. Săpăturile arheologice arată că s-au importat atunci noi soiuri de porumb mai rezistente la secetă. Dureros de încet, Capitala și-a recăpătat ceva din vechea grandoare. Dar un nou dezastru a lovit zona.

Lanțul Munților Anzi este frecvent afectat de mișcări seismice importante, legate atât de vulcanismul activ, cât și de tectonica specifică locului. În

afara cenușilor vulcanice, care au blocat lumina soarelui și s-au depus în strat gros peste așezările umane și culturile vegetale, această activitate provoacă alunecări masive de teren de-a lungul versanților, blocând văile râurilor. Când El Nino este activ, mari cantități de detritus astfel rezultat este redus prin eroziune la stadiul de nisip, transportat apoi de vânt, creând dune ce au acoperit comunitățile de pe coasta Pacificului; la urmă, chiar Capitala. Între anii 550-600, Cerro Blanco a fost abandonată, locuitorii ei mutându-se în amonte râului Moche, unde acesta iese din piemontul andin în câmpia de coastă. Acolo ei și-au întemeiat o nouă capitală. Galindo, aflată la cota cea mai înaltă a văii Moche, a devenit o așezare mare, cu 10.000 - 12.000 locuitori.

Schimbarea capitalei a condus la modificări esențiale în mentalitatea clasei conducătoare, fiind necesare eforturi pentru modificarea sistemului administrativ și a opticii de invincibilitate a Seniorilor, pre-

cum și adoptarea unor noi măsuri de administrare a apei, optimă în cazul timpului secetos, dar făcând așezările extrem de vulnerabile în cazul inundațiilor torențiale.

După nici 50 de ani, El Nino a lovit din nou. De data aceasta, efectele au fost mult mai importante, canalele de irigație și câmpurile fiind complet distruse în jurul capitalei Galindo. A venit altă perioadă de secetă. Preoții nu au mai reușit să stăpânească și să conducă poporul moche. Regatul fiind slăbit, triburile înconjurătoare, în special cele aparținând culturilor Huari-Tiwanaku (sau Tiahuanaco), au început incursiuni în acest teritoriu. Ca urmare, și sub presiunea răzmerițelor, în jurul anului 700, poporul moche și-a abandonat teritoriul. Încetul cu încetul, în urma unei perioade incerte de tranziție, pe aceste locuri s-a dezvoltat – în jurul secolului IX – o altă cultură, Chimu, care a preluat și împins mai departe tot ceea ce cultura moche realizase mai bun. ■

BLITZ... CONCURS

Trmiteți, până la 10 decembrie 2003, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– În ce perioadă s-au desfășurat la Sofia negocierile privind unirea României cu Bulgaria?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna septembrie 2003 este:

Constantin Esarcu

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **Bită Ovidiu-Grigori, din Rădăuți, jud. Suceava**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2004.

LAZĂR BRÂNCOVEANU, MOȘTENITORUL IMPOSTOR

O imagine a orașului București de la jumătatea secolului XIX

PAUL CERNOVODEANU

Lipsa unui criteriu ferm pentru stabilirea succesiunii la tron, mai ales în condițiile stingerii liniei directe masculine, a permis multora să emită pretenții la moștenire. Bogăția și renumele au atras întotdeauna aventurieri. Istoria le-a consemnat eforturile, uneori destul de îndelungate, aducându-le, peste ani, în atenția contemporanilor, la fel de „sensibili” la faimă și la avere.

Renumele domnitorului muntean Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a reprezentat, mai ales după anul 1832, când se stingea din viață și ultimul descendent pe linie bărbătească, un astfel de punct de atracție. Căci cine nu auzise de bogățiile și de numele Brâncovenilor?!

În timpul ocupației militare rusești ce a urmat reprimării Revoluției de la 1848, Departamentul Treburilor din Lăuntru din Țara Românească s-a pomenit, la 6 aprilie 1849, cu o adresă venită din partea Consulatului general al Rusiei la București, adresă ce conținea jalba unui oarecare

„Lazăr Brâncoveanu”, trăitor în gubernia Tiflis din Gruzia. Aceasta fusese adresată inițial locțiitorului guvernatorului din Caucaz, generalul cneaz Mihail Semionovici Voronțov, „cu stăruință de a să înștiința pentru moștenirea ce au rămas după moartea unchiului său Brâncoveanu”.

Titularul departamentului muntean, Iancu Filipescu, a înaintat, la 2 mai 1849, cererea Marii Logofeții a Dreptății pentru „a să cerceta în delile [dosarele – n.a.] cancelarii competente” fețele „asupra cărora au trecut prezisa avere și a temeiurilor pe care s-au urmat această moștenire”.

Lucrurile păreau că fuseseră puse în mișcare.

Dar ce pretindea exact zisul Lazăr Brâncoveanu, „boierul din Valahia”? În jalba adresată lui Voronțov, el afirma că ar fi întreținut legături prin „corespondență” cu unchiul său bun din gubernia(!) Vlaho-Moldaviei „boierul de București Brâncoveanul”. Aflând de moartea acestuia, cam cu 17 ani după consumare, nu s-a sfîșit deloc să întrebe, cu disimulată candoare: „cine au luat în stăpânire rămasul după dânsul și mișcătoare și nemișcătoare moșteniri”? „Ca să pocui – își explică el mai departe demersurile – a mă adresa pe temeiul

pravilnic, unde se va cuveni, ca nepot ce sunt de viță basarabească(!), să eau rămasul după moartea unchiului meu Brâncoveanu”.

Moștenitorul „celor mișcătoare și nemiscătoare”

Marea Logofeție a Dreptății a răspuns Departamentului Trebilor din Lăuntru, solicitând mai multe lămuriri cu privire la reclamant. Acestea au fost oferite de nota Consulatului rusesc, datată 9 septembrie 1849, și în care se afirma că, „aflându-se în Gruzia un Lazăr Brâncoveanu ce să numește boer de Valahia și nepot al mortului ban Grigorie Brâncoveanu”, acesta reclamă „moștenirea averii numitului său unchi”. Lazăr pretindea, „pe temeiul adevăraților date de locuitorii gruzieni”, că strămoșii săi scoborâtori din neamul Brâncovenesc ar fi fost siliți, „să se tragă din patric, din neîncetatele năvăliri(!) ce suferea din partea autorității otomane”, și că „moșul reclamantului, cu fiul său, părintele acestui reclamant, lăsând toată nu puțin însemnata stare părintească, s-au rezidat în pământul Cavcazului, unde au și murit”. Apoi, acest „Lazăr, după ce au ajuns în desăvârșită vârstă, au aflat că unul din neamul Brâncovenilor, unchi al său, să află trăind în București, cu care au și început a coresponda; însă cea din urmă a sa scrisoare, din pricina morții unchiului său, i s-au înapoiat”.

Informațiile oferite până acum ne pot indica destul de ușor faptul că ne aflăm în fața unui impostor. Deoarece banul Grigore n-a avut nici un frate, iar tatăl său, pretinsul moș al lui Lazăr, a fost cunoscutul ban Manolache Brâncoveanu, care

Mihail Semionovici Vorontov

și-a găsit sfârșitul pe pământ românesc, în 1807. De altfel, reclamantul s-a și ferit să dea prenumele rudelor sale.

Totuși, datorită insistențelor Consulatului rusesc, administrația munteană deschide, prin nota din 16 septembrie 1849, o anchetă în jurul acestui posibil caz de moștenire. Ocazie cu care s-au pus și numeroase întrebări „despre jălulitorul Lazăr de au fost cu adevărat de aici din București” și „când și unde s-au dus de aici”. Iar în urma investigațiilor întreprinse de Marea Logofeție a Dreptății a reieșit că averea disputată „să stăpânește de Măria Sa Doamna Zoe, pe care răposatul [Grigore Brâncoveanu – n.a.] după voia ce a avut de la Pravilă a iotesit-o [a adoptat-o – n.a.] prin îndeplinirea tuturor formalităților și de d[umnea]ei Băneasa Safta Brâncoveanu soția răposatului (ce au trecut în cinul călugăriei la Schitul Varaticu din [ținutul Moldovei])”. Astfel, chiar dacă Lazăr ar fi avut drepturi la această moștenire, Marea Logofeției lăsând a se înțelege contrariul, reclamantul nu s-a ridicat la termenul convenit și nu a contestat legiuita diată din 17 iunie 1824, prin care banul își lăsa averea văduvei sale (născută Balș) și nepoatei de soră a acesteia, fiica logofătului Alexandru Mavrocordat și a

Ecaterinei Balș, înfiată la 16 martie 1824, prima soție a viitorului domnitor al Țării Românești, Gheorghe Bibescu (1842/1843-1848). Afacerea părea încheiată.

Perseverare diabolică...

Dar, perseverent, după opt ani de tăcere și chibzuință, Lazăr și-a făcut din nou apariția în fața instanțelor românești, de astă dată în persoană și purtând rangul de cneaz polcovnic. În cererea sa din 14 mai 1857 pretindea de la Departamentul Dreptății nici mai mult nici mai puțin decât „să i se dea o relație de copriinderea testamentului răp[osatului] moșu-său Constantin Vodă Brâncoveanu și din averea ce i-a rămas să i se reguleze cariera vieții sale”. Deloc impresionat, șeful departamentului, Constantin Bălăceanu, i-a pretins achitarea taxei de patru galbeni necesară pentru eliberarea oricărui document.

Falnicul nostru „prinț polcovnic” s-a văzut nevoit astfel să-și dezvăluie condiția materială precară într-o nouă plângere, adresată la 24 mai 1857, de astă dată prințului caimacam Alexandru Ghica. El mărturisise că plecase din Tiflis de aproape 3 ani, iar după o ședere de mai bine de 2 ani la Constantinopol, s-a reîntors la București pentru a-și afla averea, călătoriile acestea secătându-i și ultimele resurse. Și, tocmai de aceea, petiționarul îl ruga pe caimacam să-l scutască temporar de plata respectivei taxe, până la recuperarea bunurilor de după „săvârșirea pricinii”. Mergând și mai departe, Lazăr îi cerea și adăpost, mulțumindu-se cu „o odăită”, „pâine cu apă, iar alt nimic”.

Rezoluția venită a fost extrem de seacă: „La Departamentul Dreptății”; iar rezolvarea nu era indicată în nici un fel. Departamentul i-a și răspuns, la 1 iunie 1857, că „Ministerul fără Înalt Ordin nu poate apăra pe nimeni de plata legiuitei tace. Asemenea nu poate îndatora pe Casa Brâncovească ca să-l primească”.

Găsind un alt sprijinitor, de astă dată în persoana unui anume medic Iacopovici, aventurierul persistă cu încăpățănare în cererile sale. Adresându-se, la 9 decembrie 1857, Ministerului Justiției și pretinzând că există un document în care fusese recunoscut moștenitor, dar despre care nu dă nici un fel de informație, a solicitat copii după diatele „prîntului Grigorie, care acesta a încetat din viață încă ca de 22 ani (!) și soții sale Safta Brâncoveanu, răposată acum 6 luni, în fine” și „d-alte documente atingătoare de această familie ce se vor afla în Arhivele Statului, deslușitoare de împrejurările genealogice din anul 1814 (!) a fostului în acelu timpu prinț stăpînitor Constantin Brâncoveanu și a fiilor săi dinpreună cu urmașii lor”.

Cererea se dorea a fi susținută de două așa-zise dovezi certificând identitatea personajului, datate din 14 iunie 1849 și, respectiv, 9 decembrie 1854. În prima, 18 militari gruzini din armata rusă, toți purtători de sonore nume aristocratice, dădeau un atestat „D[omnu]lui Lazăr, fiul(!) lui Grigorie Brâncoveanu, spre dovadă că știu că moșul și tatăl său au fost fugiți din pământul Valahiei, orașul București, pentru a-și scăpa viața când

Valahia au fost în stăpînirea Turciei, care după oarecare pricini au voit să stingă neamul boierilor Brâncoveni. Acum au rămas în viață din acea familie Lazăr, fiul lui Grigorie Brâncoveanu, locuind în satul Cvareli, județul Tenavski, gubernia Tiflis, neînsurat, cu purtări bune, și acest Lazăr are în orașul București rudă boer Brâncoveanu, carele după cum am auzitără este aproape rudenie cu Lazăr și care au încetat din viață în București, fără moștenitori.”

Acest atestat dubios ridică mai multe întrebări, mai ales în ceea ce privește ne reprezentarea lui chiar din 1849, anul redactării, când s-a deschis pentru prima oară problema succesiunii. Însă faptul de a fi un fals, fabricat, este clar, după anul în cauză, este dovedit și de plămuirea unui părinte în persoana lui Grigorie Brâncoveanu, omonim cu ultimul descendent al familiei din Țara Românească.

Cea de-a doua dovadă este un act eliberat la Tiflis, la 9

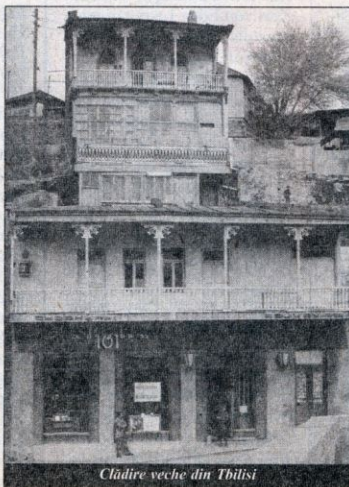
decembrie 1854, de către prințul maior Alexandru Bagratov Gruzinski, precum că „boerul Lazăr-pașa(!), fiul lui Grigorie Brâncoveanu”, a fost botezat de tatăl său, prințul Bagrat, fiul celui din urmă „[ar al Gruziei, Gheorghe”, făcând aluzie, probabil, la Gheorghe XII, ultimul rege ce a guvernat între 1798 și 1801 peste două provincii gruzine, Khartelia și Kakhetia, înaintea anexării acestora la Imperiul rus.

Însă nici noua cerere, chiar și ingenios susținută documentar, nu l-a impresionat defel pe reprezentantul autorităților române, acestea considerându-o, încă o dată, fără bază legală.

Dreptatea lui Cuza

Dar personajul nostru nu se dă nici de această dată bătut, revenind, doi ani mai târziu, pentru a se adresa, de această dată, însuși domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Mărturisind, la 10 iulie 1859, că nu a

încetat „a reclama de la precedentele guverne în timpu de 3 ani” „eritagiul rudelor sale decedate”, protesta în contra „întăzierilor și opozițiilor” ce a întâmpinat și aștepta de la „ecuitatea” principelui „ordinul” pentru eliberarea celor necesare în atacarea testamentului, mai ales că toate actele sale „s-au ars” – în mod foarte oportun! – în timpul „învăziei circazienilor ce au redus în cenușă toate proprietățile familiei situate în ținuturile unde au rămas stăpâni”. Iar această ridicolă cerere era semnată kneazul Lazăr Brâncoveanu Pașa, „beiu de Gruzia”, urmată de niște mazăgălituri ce se doreau

Clădire veche din Tbilisi

a fi o iscălitură cu caracter orientale.

După cum era și firesc, rezoluția domnitorului a fost foarte lapidară: „La Domnul Ministrul Justiției“, Ion C. Cantacuzino, care a și răspuns, la 29 iulie 1859, informându-l pe reclamant că poate obține mult doritele acte numai prin „por-nire în judecată de la acei care le va fi pose-dând“.

Judecata însă nu se grăbește a fi înaintată, căci Lazăr nu mai prididește în a depune pe la toate porțile jalbe spre a-și „recupera“ mult doritele dovezi de moștenitor al Brâncovenilor. Susținând chiar, într-o scrisoare adresată la 5 decembrie

1859 din nou lui Cuza și semnată acum doar cu titlul de „prinț... colonel de Gruzia“, că a intrat în posesia „testamen-telor“ în care „la art. 4 coprinde «că prin altu deosebitu înscrisu lasă după moartea răposatei Brâncovene împreună cu dreptul de a se numi Brâncoveanu [pe] nepotul Grigorie (fiul lui Bibescu Vodă)»“.

Într-adevăr, prin înscrisul din 27 august 1828, banul i-a dat dreptul finului său, tot Grigore, fiul fetei sale înfiate Zoe și al lui Gheorghe Bibescu, de a purta numele Brâncoveanu, dându-i și moșia de baștină a familiei din județul Romanai. Dar legătura acestora cu persoana reclamantului nostru rămânea destul de bizară...

Se mai scurge încă un an, timp în care Lazăr s-a strămutat în Austria, până la următoarea sa mișcare. De pe meleaguri străine îl împuternicește pe același doctor Iacopovici,

În secolul XIX, Imperiul otoman era considerat „bolnavul Europei“. O caricatură franceză face aluzie la sintagmă, prețul pentru „consultația“ acordată de puterile europene în 1853-1856 fiind Principatele Unite

despre a cărui existență nu de-ținem alte informații, să ceară din nou mult doritele acte, prin intermediul consulului impe-rial din București, baronul Karl von Eder. La rugămintea acestuia, se face apel la Mi-nisterul Justiției la 29 de-cembrie 1860 spre a obține „copii după documentele ofi-ciale relative la adoptarea prin-țului actual cu acest nume, precum și după testamentul răposatului Grigorie Brâncoveanu“. Iar prin rezoluția ministerului respectiv, datată 30 septembrie 1860, s-a hotărât că „va trimite partea interesată o persoană a scoate copiile după actele ce se află în mi-nisteriu“. Și cu toate că „partea interesată“ a fost înștiințată printr-o adresă trimisă la 12 noiembrie 1860 „Ministerului Trebilor Străine pentru a arăta D[omnu]lui Agent allu Aus-triei“, acesta este ultimul do-cument cunoscut al încălcei

acțiuni judiciare de revendicare a moș-tenirii brâncovenești de către gruzinul Lazăr, căruia, de acum, i s-a pierdut cu totul urma.

Dar, în fine, cine a putut fi acest Lazăr? Din puținele sale afir-mații veridice, rezultă că s-ar fi bucurat, la un moment dat, de bine-facerile banului Gri-gore Brâncoveanu și astfel ar fi putut afla dedesubturile afacerii moștenirii. Mai ales că banul a rămas cunoscut în istorie pentru actele sale filantropice. Prin-tre alte acțiuni de acest gen s-a numărat și adăpostirea unui turc, Husein aga, fost beșli-aga de Târgoviște, refugiat în 1828, odată cu sosirea trupelor

rusești, la curtea sa. Iar la moartea acestuia, în 1829, banul și-a revărsat milostirea și asupra urmașilor lui. Deci, este posibil ca acest Lazăr să fi făcut parte din familia acelu-i Husein și, nevoit să emigreze, fără o situație materială prea bună, și-a amintit de bine-făcătorul său de altădată și a ticluit întreaga istorie a moștenirii, bazându-se pe frânturile de informații afla-te în perioada petrecută în preajma banului Brâncovea-nu. Și astfel s-ar explica și numeroasele inexactități din relatările lui cu privire la fa-milie și rude, dar și relativa întârziere a clamării pretinselor drepturi.

Și, după cum a și apărut din neant, cu cererea sa depusă în 1849, tot acolo a și dispărut, după 1860, lăsând amintirea unui jalnic, dar inventiv per-sonaj, care a încercat, zadarnic, să se atingă de numele și averea familiei Brâncovenilor. ■

CAROL I, REGELE ROMÂNNO-BULGARIEI

Oricât ar părea de ciudat, o astfel de situație ar fi fost posibilă la jumătatea secolului XIX, când oamenii politici bulgari și români au pus la cale un plan de realizare a unei uniuni personale între cele două țări, stavilă în calea expansiunii ruse, dar și nucleu al unui stat puternic și care ar fi controlat Peninsula Balcanică.

Ce șanse avea un asemenea proiect și de ce a eșuat el – sunt doar câteva dintre întrebările la care dorește să răspundă articolul nostru.

Carol I

Alexandru I de Battenberg

ANTON CARAGEA

Visuri sau nu, la București și la Sofia, astfel de planuri au fost luate în mod serios în discuție, în anii 1886-1888. Propunerea a ajuns chiar și în celelalte capitale importante ale Europei: Viena, Berlin sau Sankt Petersburg. Căci proiectul unui stat bulgaro-român nu reprezenta decât o încununare a unei istorii în care secolul XIX apropiase extrem de mult cele două popoare. Principalele nume ale renașterii naționale bulgare – Sofronie de Vrața și Paisie Hilandarenski – activaseră, la începutul secolului, pe teritoriul de la nord de Dunăre și cu ajutorul autorităților române.

Cu studii la „Sfântul Sava“

Și apropierea nu se termină aici. Astfel, în timpul răscoalei bulgarilor din Brăila, din anii 1841-1842, se dorea constituirea, sub conducerea logofătului Costache Suțu, a unui stat comun – Țara Românească-Bulgaria. Iar, de astă dată la București, în timpul războiului Crimeei (1853-1856), luase ființă o legiune bulgară, care trebuia să lupte la sud de Dunăre. Și tot aici, în anii de domnie a lui A.I.I. Cuza, au apărut și principalele asociații bulgare, precum *Drobdetelna Drujina*, sau cele conduse de Liuben Karavelov, Gh. Rakovski, Vasil Levski sau

Hristo Botev. Această permisivitate în privința acordării de azil revoluționarilor bulgari i-a atras lui Cuza admonestări din partea Înaltei Porți.

În 1866, tot la București, lua ființă, sub conducerea lui Ion C. Brătianu și C.A. Rosetti, *Coaliția sacră româno-bulgară*, asociație având ca scop strângerea și depozitarea de fonduri, armament, chiar și trupe, în vederea declanșării unei posibile lupte de eliberare a Bulgariei și realizarea unui stat comun. Din statut reieșea clar că „aceste țări vor alcătui state autonome unite într-o confederație“. Proiectul a fost imediat susținut de partea română, cu 700 de galbeni, în

timpe ce partea bulgară trebuia să aducă 5.000 de luptători.

Recunoașterea lui Carol I ca domnitor de către Poartă, detensionarea situației internaționale și teama de noi complicații au condus însă la abandonarea planului de către tabăra română. Mișcările de eliberare a Bulgariei, conduse de V. Levski (1873) și Hristo Botev (1876), au beneficiat, ambele, de ajutorul și toleranța statului român. În final, în 1876-1877, România a permis realizarea, la Ploiești, a unei armate bulgare de 4.000 de soldați și a unui ziar național — *Sekidnevni Novinar* (Știri de fiecare zi).

Când, la sfârșitul războiului ruso-româno-turc, Bulgaria a devenit autonomă (1878), aproape 90% din factorii de conducere ai noului stat aveau și cetățenie română, proprietăți în țara noastră și ne vorbeau perfect limba. Ca atare, în 1879, când prima Adunare Națională a votat Constituția de la Târnovo, nu a mai constituit o surpriză pentru nimeni că textul ei a fost copiat după modelul român adoptat în 1866. În aceeași notă, mai trebuie amintit și că lucrările primului Parlament bulgar în exil, din 1872, avuseseră loc tot la București.

Și legăturile nu se opresc aici. Primul ministru bulgar Liuben Karavelov era un cunoscut negustor și om politic din Ploiești; primul reprezentant diplomatic al statului vecin, Evlo-

ghi Gheorghiev, trăise toată viața în România. Întreaga elită a noului stat studiasse la „Sfântul Sava” sau la Școala bulgară din București.

În aceste condiții, era absolut normal ca proiectul unui stat comun româno-bulgar să pară oamenilor epocii extrem de natural.

O prietenie și efectele ei

La 1878, acest proiect nu se putea realiza, în primul rând, din cauza prezenței trupelor rusești în Bulgaria, dar și a dorinței naturale a poporului de a se bucura de libertatea proaspăt dobândită. În același timp, toți politicienii de la Sofia erau ferm convinși de necesitatea de a avea cele mai bune relații cu România. Primul domnitor bulgar, Alexandru I de Battenberg (1879-1886), în drumul spre noua sa capitală, a considerat normal să treacă prin București și apoi să întrețină relații epistolare cu Carol I, solicitându-i sfaturi, armament, instructori pentru tânăra sa armată, dar și intervenții

diplomatie pe lângă Berlin.

Annual, cei doi suverani se întâlneau la comemorările dedicate războiului de eliberare. După 1885, Alexandru de Battenberg a adoptat o poziție liberală și ostilă Rusiei, pregătind unirea Bulgariei de la nord de Balcani cu Rumelia orientală, aflată încă sub controlul unui guvernator otoman. În aceste luni grele, când Bulgaria a reușit unificarea, dar s-a văzut confruntată cu atacurile dure ale Rusiei și Serbiei, sprijinul României a devenit de neprețuit. Carol I l-a asigurat pe omologul de pe tronul bulgar că nu va permite niciodată trecerea trupelor ruse pe teritoriul român, spre a ataca Bulgaria, și nici nu s-a coalizat cu partea sârbă, deși regele Milan (1868-1889) oferise României participarea la o posibilă împărțire a Bulgariei. Mai mult încă, în ianuarie 1886, prin medierea României, s-a încheiat la București tratatul de pace între Serbia și Bulgaria, punându-se astfel capăt ostilităților. Battenberg a răspuns la toate aceste gesturi „salvatoare” ale

României cu recunoștință și cu o campanie de presă proromânească, fără egal în istoria relațiilor dintre cele două țări.

Simțindu-se sprijinit de Carol I, regele bulgar a decis să părăsească tutela Rusiei, expulzându-i din armată pe consilierii și ofițerii ruși, li-

Guvernul condus de Konstantin Stoilov, care l-a adus la putere pe regele Ferdinand de Saxa-Coburg

chidând contractele administratorilor veniți din această țară și punând sub control partidele și ziarele prorus, pe multe dintre ele chiar desființându-le.

În iunie 1886, Alexandru a făcut pasul decisiv, pregătit de multă vreme prin campania de seducere a lui Carol I, solicitându-i acestuia realizarea unei confederații, în care cele două țări să-și mențină independența, dar să ducă o politică externă și de apărare comune. Cunoscând pasiunea pentru armată a regelui român, Alexandru i-a oferit comanda supremă, în caz de război, a celor două armate.

Însă Carol se maturizase mult față de momentul 1877, când o asemenea propunere venită din partea Rusiei îl decisese să treacă Dunărea. Așa că a răspuns, de data aceasta, măsurat și echivoc. În schimb, propunerea i-a entuziasmat pe primul ministru I.C. Brătianu și pe colaboratorul său apropiat Eugeniu Carada, autorii *Coaliției sacre* de la 1866, care au aprobat planul, dar s-au decis să ceară și sfatul marilor puteri. Însă Berlinul și Viena au răspuns la unison: „Prudență!”.

Lovituri de stat, spionaj și tentative de asasinat

La 9 august 1886, Sofia devenea scena unei lovituri de stat, transformată foarte repede

Familie de bulgari. Trojan, în anii 1880. Așa arătau „supușii” lui Carol I

din tragedie în adevărată comedie, și nu una de bun gust. Scenariul a fost simplu: câțiva ofițeri au intrat în Palatul Regal, l-au silit pe Alexandru să abdice și, sub escortă, l-au trimis la Reni, pe o navă sub pavilion rusesc. Puciștii au adus la putere un guvern prorus, care și-a exprimat imediat încrederea în țarul Alexandru III (1881-1894) și recunoștința față de Rusia. Însă acțiunea nu a stârnit nici o brumă de entuziasm în sânul societății bulgare și, o săptămână mai târziu, armata a dat o nouă lovitură de palat, anunțând rechemarea prințului de Battenberg.

Acesta, eliberat, se oprea la București, la 17 august 1886. Carol I, guvernul și I.C. Brătianu i-au făcut o primire extraordinară, la care s-a

alăturat și comunitatea bulgară din România. Poziția lui Alexandru era încă destul de subredă. Ostilitatea Rusiei față de persoana sa devenise mai mare ca niciodată, iar sprijinul unei alte puteri, în mod constant, nu exista. Bulgaria era prea mică pentru a putea fi condusă într-o izolare totală. Dezamăgit, Alexandru a părăsit, de această dată din proprie inițiativă, tronul și, în drum spre București, le spune miniștrilor că singura soluție de menținere a Bulgariei libere rămâne doar unirea cu România. Cu ocazia întrevinderii pe care a avut-o cu regele Carol I, îi împărtășește acestuia că a

abdicat tocmai spre a lăsa loc liber unirii.

„Trăiască Carol I, regele Româno-Bulgariei!” – cu aceste cuvinte salutau ziarile din Ruse declarația regelui bulgar și președinte al Parlamentului, Ștefan Stambulov, de începere a negocierilor cu Carol I, în vederea unirii celor două țări. Tratatul s-a desfășurat între septembrie 1886 și mai 1887, în mod public, la Sofia, dar și pe ascuns, la Ruse și Giurgiu, prin intermediul prefectului bulgar Mantov, și, bineînțeles, la București.

Baza negocierilor a constituit-o modelul austro-ungar, Carol I urmând a se încorona la Sofia ca rege al Bulgariei și a se angaja să-i obțină în cel mai scurt timp independența. Două guverne urma a-și

desfășura lucrările în cele două capitale, având unificate doar ministerele cheie – Apărarea, Externele și Internele – două parlamente, totul sub oblăduirea unui parlament și cabinet unic la București.

Reușita tratatelor a fost salutată atât de I.C. Brătianu, cât și de Karavelov și Stambulov, care au apreciat că se putea vorbi deja de o unire, pilonul constituindu-l populația bulgară din România, care susținuse eforturile realizării statului bulgar, iar acum pe cea a confederației. Nori negri aveau să se adune însă curând deasupra visurilor de unire.

Căci pentru Rusia, unirea româno-bulgară reprezenta ruina pozițiilor ei în Balcani, o pierdere enormă de prestigiu, dispariția statului care trebuia să-i fie cel mai fidel aliat în cucerirea Constantinopolului. Se mai adăuga la aceasta și faptul că la Sankt Petersburg se bănuia deja că România se alăturase Germaniei și Austro-Ungariei, ceea ce o transforma din prada ușoară de la 1878, într-un inamic.

Pentru a bloca proiectul, Rusia a recurs chiar și la încercarea de a-l asasina, la 4 septembrie 1886, pe unul dintre cei mai cunoscuți susținători și deci principalul adversar, I.C. Brătianu. Apoi, la 25 aprilie 1888, țăranul Preda Fântânaru a tras asupra lui Carol I două focuri de armă.

Eșuând încercările subterane de rezolvare a situației, Rusia s-a văzut nevoită să anunțe ruperea relațiilor diplomatice cu Bulgaria. România era și ea amenințată că reprezenta următoarea țintă,

imperiul fiind gata a interveni, oricând, de acum cu armele, în cazul realizării unirii.

Și alte căi erau pregătite. Astfel, diplomatul rus la București Pavel Hitrovo a pornit întreaga rețea de spionaj, pentru a bloca înfăptuirea proiectului confederativ. La data de 10 iunie 1887, a urmat un ultimatum, însoțit și de concentrarea trupelor în zona Prutului. Determinant, în aceste condiții, devenea răspunsul aliaților României: Austro-Ungaria și Germania.

Cuvintele de ordine: prudență și dezinteres

Tratatul de alianță cu Puterile Centrale stipula că părțile pot beneficia de ajutor militar doar în caz de atac militar neprovocat. La Viena, dorința României de a-și întări poziția în Balcani nu încănta însă pe nimeni, după cum avea să declare mai târziu marchizul Pallavicini. Logica era simplă. O Românie mai mare însemna o Românie mai puternică și care va cere Transilvania...

La Budapesta, guvernul ungar era și mai tulburat. Publicistul Bal Hotsy declara, în asentimentul conducerii, că „urmașii noștri vor apuca ziua când la Sofia se va vorbi limba maghiară și se va face simțită direct influența maghiară“. Iar unirea cu România nu avea cum să susțină planurile de mărire ungare.

Astfel că și răspunsurile așteptate au fost pe măsură. Viena considera că un atac rus nu va reprezenta un *casus belli* și România va fi lăsată singură în conflict. Și nici la Berlin

entuziasmul nu era prea ridicat, Bismarck încercând disperat să împiedice apropierea Rusiei de Franța (apropiere ce se va realiza, totuși, în 1891). În consecință, acesta nu era dispus la nici un gest care l-ar fi putut nemulțumi pe far.

Abandonarea proiectului confederativ devenea astfel cuvântul de ordine. Carol I, realist, a informat Sofia că toate speranțele s-au prăbușit și a propus drept candidat pentru tronul vecin, vacant, pe prințul Ferdinand de Saxa-Coburg, protejatul Austro-Ungariei, care a și fost ales la 25 iunie 1887.

Însă pentru regele român, eșecul proiectului, pe fundalul noilor amenințări ale Rusiei, s-a transformat într-un imbold la acțiune și la menținerea alianței cu Puterile Centrale. Din 1887, începea și realizarea liniei de fortificații Focșani-Nămoloasa-Galați, menită să oprească înaintarea trupelor rusești înspre Balcani. Bucureștiul, în aceeași idee, era înconjurat, după planurile inginerului belgian Alexis de Brialmont, cu o centură de fortificații.

Anii 1886-1888 aveau să devină cea mai bună perioadă a relațiilor româno-bulgare. După această dată însă, atât Rusia, cât și Austro-Ungaria au depus toate eforturile posibile pentru a înrădăcina un sentiment de ostilitate între cele două popoare. Interesant este faptul că, după 1890, Carol I nu va mai fi niciodată invitat la festivitățile comemorative ale eliberării Bulgariei. În locul prieteniei de odinioară se așterneau uitarea, și, uneori, chiar și antipatia. ■

Ne aflăm la Kremlin, în anul 1881, în pline festivități de încoronare a lui Alexandru III. Pe holurile fastuoaselor săli ale curții imperiale rusești, doi tineri principii germani se întâlnesc pentru întâia oară: Alexandru Battenberg, rudă apropiată a gazdelor, de puțin timp ales cneaz al bulgarilor, cavaler înăscut și cu sânge fierbinte în vine, și Ferdinand de Saxa-Coburg Kokary, din linia colaterală a Ungariei, opusul lui Alexandru și imaginea perfectă a diplomatului.

Primul nu pare deloc mulțumit de viitorul micului său tron balcanic, mai ales din cauza noului țar, pentru care Bulgaria rămânea o simplă provincie rusească. Odată terminate sărbătorile, cei doi s-au despărțit, fiecare urmându-și calea urzită de pronia cerească. Ferdinand s-a întors la Viena pentru a-și continua studiile, iar Alexandru s-a îndreptat spre Berlin, cu puternica impresie că nu va putea conta niciodată pe sprijinul și amiciția țarului Alexandru III.

FERDINAND AL BULGARIEI

ALEXANDRE DAVIER (Meudon, Franța)

În aceste condiții, se impunea o întrevvedere cu Bismarck. Însă în cursul acesteia, mai bine de o jumătate de oră, cancelarul l-a tratat destul de rece pe prințul domitor al Bulgariei, neinvitându-l nici măcar să se așeze.

Alexandru i-a mărturisit totuși propriile neliniști, mai ales cele legate de Rusia, etern amestecată în problemele noii sale țări, rugându-l să-l ajute. Cancelarul, deloc dispus să-l înțeleagă, i-a declarat că îndatorirea sa este să se ocupe de cele 48 milioane de germani, și nu de dificultățile personale ale unui tânăr prinț al Bulgariei. Nu risca Bismarck să-și facă din țarul rus un dușman.

Alexandru mai avea o speranță: căsătoria cu Victoria, fiica Kronprinz-ului Frederic. Tinerei prințese nu-i dispăcea planul și nici mamei ei. Însăși marea regină Victoria a Angliei, bunica

fetei, era încântată de această alianță matrimonială. Singur Bismarck se opunea din toate puterile, amenințând chiar că-și va depune demisia dacă planul se va pune în aplicare.

Câțiva ani mai târziu, Bulgaria se afla în pragul unei crize. Vecinii sârbi, conduși de regele Milan, porniseră, în luna noiembrie 1886, în ciuda tuturor sfaturilor primite de la marele aliat Franz Joseph, o campanie împotriva bulgarilor. Alexandru iese învingător. Împăratul austriac nu putea fi de acord însă cu distrugerea Serbiei. Astfel că îl trimite pe ambasadorul său de la Belgrad, contele Kervenhüler, să se întâlnească cu Alexandru și să-i ceară oprirea înaintării în regatul sârb. Și nici Rusia nu avea cum să vadă cu ochi buni aceste manifestări de autonomie ale bulgarilor, care păreau că se săturaseră să mai servească doar cauza marilor vecini de la Răsărit.

La Sofia, un slogan înflăcăra din ce în ce mai multe inimi: „Bulgaria – bulgarilor“. Adepții lui erau mai ales radicalii.

O țară în căutarea unui rege

Liberalii, susținuți de Rusia, doreau păstrarea legăturilor privilegiate cu Sankt Petersburgul. Conducătorul lor, Zankov, a și făcut cam tot ce-i stătea în putință pentru a destabiliza poziția prințului și a prelua frâiele guvernării.

La 21 august 1886, un grup de ofițeri l-a arestat pe suveran și l-a imbarcat cu destinația Rusia. Însă judecata inițială a fost repede răsturnată de opțiunea mării majorități a armatei bulgare și a opiniei publice, care s-au mobilizat în jurul lui Alexandru. Mulțimea s-a adunat în fața clădirii Parlamentului strigând din tot sufletul: „Trăiască regele Bulgariei! Trăiască Alexandru!“.

Chiar și comunitatea internațională și-a manifestat dezaprobarea față de actul puciștilor. Sub aceste presiuni conjugate, Rusia s-a văzut nevoită să-l elibereze pe regele bulgar. Nemaivorind să suporte o atare stare, Alexandru de Battenberg a abdicat câteva zile mai târziu.

Situația aproape anarhică în care se afla țara nu putea dura mult, fără urmări nefaste. Primul ministru Stambulov a însărcinat o comisie parlamentară, alcătuită din trei oameni de stat bulgari, să găsească, cu orice preț, ocupantul perfect al tronului. Însă candidații nu se prea înghesuiau...

Din fericire, ambițiile unei prințese puteau aduce soluția mult așteptată. Clementina, fiica regelui Ludovic Filip și a reginei Marie Amelie de Bourbon Sicilia, soția prințului August de Saxa-Coburg Gotha, visa un viitor strălucit pentru fiul său Ferdinand. Cu ocazia unei vizite la Ebenthal, castel al familiei Coburg, situat în

apropierea Vienei, emisarii bulgari i-au prezentat oferta acestei adevărate Clementine de... Medicis.

Pentru a nu-și supăra apriga mamă, Ferdinand a acceptat, cu toate că situația internă și internațională a țării asupra căreia trebuia să domnească nu era nici pe departe fericită. Primele tatonări între bulgari și viitorul monarh au avut loc, cum era și firesc, în biroul prințului, la Seilerstätt, la 13 decembrie 1886. Ferdinand a avut o singură condiție: să fie ales unanim de către deputații Camerei bulgare. Act consumat, în ciuda puternicei rezistențe a rusofililor din armată, în iunie 1887. Ferdinand de Saxa-Coburg Gotha devenea astfel regele Bulgariei.

Premierul-problemă

Noul monarh s-a aplecat, încă de la început, cu foarte mare zel, asupra îndatoririlor sale. Pasionat de limbi, cu ajutorul unui tânăr elev al celebrului colegiu vienez Theresium, Dimitri Stanciov, a început să se inițieze în tainele limbii bulgare. Părea că mica țară balcanică, situată însă la intersecția unor mari interese, îl atrăgea pe diplomatul Ferdinand.

Cancelaria germană nu părea însă prea mulțumită. Reusse, ambasadorul ei la Viena, scria chiar că noul suveran se plânsese adeseori de lipsa de complezență a conaționalilor săi. Remarcă la care Bismarck, cu bine cunoscuta-i

rigiditate, răspunsese sec: „Pentru ce este nevoie de complezență? Ce ne privește pe noi Bulgaria? Prințul și țara lui sunt pentru noi fără importanță, Rusia, în schimb, este importantă.“

Cu toate acestea, cancelarul german găsea și cuvinte de laudă pentru tânărul descendent al casei de Coburg, pe care îl considera „fără îndoială, mult mai inteligent decât marea majoritate a celorlalți prinți“.

Și nici dinspre partea Rusiei situația nu se anunța

Regele Ferdinand I cu regina Clementina și prințul Boris

prea senină. Astfel, ca răspuns la o scrisoare particulară adresată țarului, Ferdinand primea doar un răspuns de curtoazie: nu era nimic legat de persoana sa, însă alegerea lui pe tronul Bulgariei este considerată ilegală. Așadar, Rusia nu-l accepta, Germania împărțea alegerea rusă, iar Austria, cel puțin în fața opiniei publice, trebuia să afișeze aceleași sentimente cu ale aliatei sale tradiționale. În sfârșit, Turcia, chiar dacă dorea să-l sprijine, era prea slabă pentru a susține o opțiune personală. În rândul populației bulgare refuzul recunoașterii țarului a stârnit un val de iritare. Cu atât mai mult cu cât alesul se înrudea cu marile case domnitoare ale Europei.

Până la urmă, situația se va rezolva. Tabăra austriacă va considera că varianta unui descendent Coburg pe tronul de la Sofia o aranjează, de vreme ce propriile interese nu excludeau o ocupație rusă în zonă. Ferdinand ajunge în capitala bulgară și se și instalează într-un modest palat ridicat de Alexandru de Battenberg.

Preocupat să devină un bun bulgar, suveranul îi lasă mână liberă lui Stambulov să guverneze. Acesta, mic, incult, autoritar și de-a dreptul brutal, amenințându-și adversarii, în plin Parlament, cu pistolul în mână, acționează cu un pumn de fier. În acest timp, Ferdinand se inițiază în problemele noii sale țări, întâlnindu-se adesea și cu reprezentanții opoziției. Aceștia îi atrag atenția asupra dezastrului spre care se îndreaptă monarhia, dacă frăiele puterii sunt lăsate în mâna lui Stambulov.

Regele nu este surd la starea care domnește în țară. Afacerile interne îi ocupă aproape întreaga zi de lucru. Târziu, în noapte, lumina rămâne aprinsă în biroul său. Bulgaria nu era nici pe departe pregătită să dea piept cu noile realități ale lumii europene, în care tocmai pășise. Din punct de vedere economic, mai ales, realitatea lăsa mult de dorit. Trebuia luate rapid măsuri drastice în ceea ce privea infrastructura, sistemul de comunicații și transport etc. Acțiunile sale încep să dea roade. După cum și

Primul ministru Stambulov

observă John Reed, un celebru jurnalist în trecere, pe la 1900, prin Sofia: „Telegraful și telefonul, șoseaua și calea ferată leagă satul de oraș. Și aceste semne ale organizării și ale progresului sunt vizibile în toată Bulgaria. Regele Ferdinand, alături de grupul de experți științifici cu care s-a înconjurat, sunt primii responsabili de aceste transformări. Bulgarii sunt loiali, onești și ușor disciplinabili. Secolele de tiranie turcă au pregătit astfel calea viitorului organizator.”

Vești spre Karlsbad

Ferdinand începea să demonstreze că devenise și un om politic. Astfel că, în 1894, îi mulțumește pentru serviciile aduse lui Stambulov și îl îndepărtează de la putere. În locul său, îl numește pe rusofilul Zankov, unul dintre inițiatorii puciului din 1886 împotriva regelui Alexandru. Stambulov, care nu știe să piardă, nu se lasă așa ușor înălăturat. Pornește o dură campanie de presă, prin ziarul *Svoboda*, al prietenului său Petkov. Lucru pe care Ferdinand nu i-l va ierta niciodată. Fostul premier bulgar își face *mea culpa*: „Dacă sunt într-adevăr vinovat în fața poporului bulgar, este datorită faptului că nu l-am reținut în țară, chiar și cu forța, pe prințul Alexandru și l-am adus bulgarilor, mai târziu, pe Ferdinand. Pentru aceasta ar trebui să mi se taie capul.”

La 13 iulie 1895, în timp ce *Svoboda* lansa noi atacuri furibunde, Ferdinand se afla la cură, la Karlsbad. Și Stambulov ar fi vrut să-și îngrijească sănătatea, dar nu primise drept de a părăsi țara. Era cercetat de o comisie parlamentară.

La 15 iulie, Stambulov cădea, în plin centrul Sofiei, victimă unui atentat criminal. Își petrecuse seara la Union Club, în compania atașatului diplomatic englez, Sir Arthur Nicolson. Apoi, alături de prietenul său Petkov, se urcase într-o trăsură pentru a se reîntoarce acasă. Un foc de revolver l-a oprit. Surugiul, în loc să grăbească caii pentru a evita pericolul, a oprit echipajul, lăsând mână liberă asasinilor,

care au atacat cu iataganele. Fostul premier bulgar a primit mai bine de zece lovituri, unele dintre ele aproape separându-i brațele de corp. A mai rezistat apoi în chinuri groaznice trei zile, după care și-a dat sfârșitul.

Ferdinand a primit vestea morții în vila Theresa din Karlsbad. Imediat a telegrafiat la Sofia să se întreprindă tot ce era necesar pentru a-i aresta pe asasini. În tot acest timp, scrisori de dezaprobare au început să sosească din toată lumea. Într-una dintre cele mai prestigioase publicații ale momentului, *Revue des Deux Mondes*, guvernul bulgar era acuzat de neglijență, dar autorul cronicii sublinia că nu există nici un fel de argumente pentru a merge mai departe cu acuzațiile. Mai ales cele împotriva lui Ferdinand

Tarul Alexandru III al Rusiei

erau considerate „odioase, deoarece nu se bazează pe probe“.

Alte gazete nu s-au sfiit însă să-i aducă suveranului acuze dintre cele mai grave. Chiar Carol I, regele României, i-a mărturisit secretarului de stat al Germaniei, Marschall, îngrijorarea sa față de situația bulgară. Mai ales că el înțelegea că Ferdinand reprezenta, în condițiile aceluia moment, marea, poate chiar singura garanție a păcii în Bulgaria și, în consecință, în Balcani. Dacă regele bulgar își părăsea țara, urmarea imediată ar fi fost, după cum s-a exprimat Carol: „un vacuum plin de pericole serioase“.

(Va urma)

În românește de

Theo STĂNESCU-STANCIU

Ferdinand de Coburg [era] vestit în lumea întreagă pentru deșteptăciunea lui și pentru dragostea de uneltiri politice pe care o mânuia ca pe o artă. Sângele francez ce-i curgea în vine îi hărăzise un dar fără pereche de *causeur*; răspunsurile lui erau scilpitoare, ironia lui ușoară, aproape nevăzută și totdeauna nimerită. Cu spiritul ascuțit, cu un dar de observație căruia nu-i scăpa nimic, înzestrat cu un simț rafinat al umorului, își îngăduia uneori delicata plăcere de a râde de el însuși, de a-l și lua în zeflemea înfățișarea, ciudătenile, gusturile, simpatiile și antipatiile. Toate acestea erau prilejul unor nesfârșite convorbiri pline de duh, în care dădea drumul sarcasmelor cât îi poftea inima.

Afară de aceasta, Ferdinand era artist până în vârful degetelor; arta pentru el era o nevoie a vieții, ca pâinea și apa, iar ca biolog și botanist cu greu i-ar fi găsit pereche chiar în lumea științei; avea și o nețărmurită dragoste pentru flori, plante și animale.

Poate că era în firea unchiului Ferdinand și laturi mai puțin atrăgătoare, dar nu s-ar putea închipui un tovarăș mai plăcut, mai înviorător și mai erudit când își punea mintea să-și farnaceze auditoriul [...]

Monarhul bulgar era un mare actor. „Il aimait s'écouter“ [îi plăcea să se audă vorbind, în lb. franceză, în original] și se vedea pe el însuși în rolul pe care voia să-l joace, când de om politic viclean și ceremonios, când de neînduplecat monarh ale cărui susceptibilități trebuia respectate, când de *homme de monde* blajin, curtenitor, sarcastic, de o rafinare fără seamăn, tot numai zâmbete și bunăvoință, când de tiran încruntat, aproape tragic, dominând peste o țară misterioasă, întotdeauna în fierbere. Vorbea atunci de primejdii, de dezastre, de trădări și de morți năpraznice; glasul i se făcea dramatic, cu intonații zguduitoare, și izbutea să-ți deștepte în minte tablouri sinistre pline de întunecoase prevestiri. Dar nici o clipă în timpul acestor tirade nu pierdea chipul lui întipărirea obișnuită de ironie pe jumătate glumeată; de fapt, se părea chiar că face semn cu coada ochiului său mic, șiret și atotvăzător; un semn destinat celor destul de deștepți ca să împartă cu dânsul plăcerea ce o simțea întrupând aceste strașnice și deosebite personalități [...]

Ferdinand al Bulgariei avea o patimă stranie pentru pietrele prețioase; le mângâia parcă atingerea lor i-ar fi pricinuit un fel de extaz fizic [...] Unchiul Ferdinand avea mâini albe și cât se poate de îngrijite și purta unghiile peste fire de lungi [...] În viața obișnuită, aceste degete erau încărcate cu inele de toată frumusețea; mișcările lui erau încete și aveau în ele ceva din tihna unui preot oficiind într-o biserică; afară de aceasta, purta întotdeauna la gât o cruce atârnată de un lanț, vărâtă în tunica uniformei; se juca neconștient cu acea cruce, sperând că-și da astfel o înfățișare cuvioasă, aproape sacerdotală. Mi se pare că unchiului Ferdinand i-ar fi plăcut foarte mult să fie papă.

(Regina Maria, *Povestea vieții mele*, vol.II, Editura Eminescu, București, 1991)

Gheorghe Cristescu

Să urmărim, în prezentarea autorului cărții O istorie a comunismului românesc interbelic – aflată în pregătire la Editura Humanitas –, desfășurarea și epilogul

procesului intentat participanților la Congresul de constituire a Partidului Comunist din România și organizatorilor atentatului de la Senat, din decembrie 1920.

PROCESUL DIN DEALUL SPIREI

STELIAN TĂNASE

În continuare, interogatoriile încearcă să precizeze dacă acuzații sunt comuniști, dacă fac parte din grupurile clandestine, dacă au semnat/votat pentru afilierea la Comintern, dacă sunt implicați în atentatul de la Senat. „Sunt comunist, declară Alexandru Dobrogeanu-Gherea, și ideile comuniste resping mijloacele teroriste“. Alexandru Dobrogeanu-Gherea era fiul cel mai vârstnic al lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, figura tutelară a socialismului în România, evreu, refugiat din Rusia, naturalizat român, mort

în 1920. Va cădea sub gloanțele unui escadron KGB, la Lubianka, 15 ani mai târziu.

La proces recunoaște că a semnat, împreună cu Eugen Rozvany, Gh. Cristescu și Constantin Popovici, angajamentul cu Cominternul în timpul vizitei din Rusia, doi ani mai devreme. Ilie Moscovici, care avea deja o condamnare în procesul grevei generale, spune că „afilierea la Comintern este păgubitoare intereselor clasei muncitoare“. Invers decât Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Gh. Cristescu, Berger Aladar,

David Finkelstein-Fabian, Eugen Rozvany ș.a. Alt acuzat, Constantin Popovici, neagă că în 1918 în România s-ar fi pus la cale o revoluție. „Sovietele nu au, de altfel, nici un interes să ne ceară nouă colaborarea cu armatele roșii pentru a le aduce în țară... Ar trebui să fim naivi pentru ca atunci când ne cunoaștem forțele minuscule să făgăduim sprijinul nostru sovietelor... Cu aceste forțe nu ne puteam gândi la revoluție. În 1918, când tronurile se prăbușeau, aveam prilejul să ne gândim la revoluție. Atunci partidele socialiste

MIHAIL CRUCEANU
Unul dintre acuzați

german, ungar și austriac erau stăpâne pe situație. Nici atunci nu am făcut revoluție, pentru că ne cunoșteam forțele slabe. Cu atât mai puțin astăzi poate fi vorba de revoluția partidului socialist. Astăzi, cu sprijinul guvernelor burgheze, Lenin se duce la Genua să consolideze situația sovietelor..." Tot Popovici susține că nu a „crezut niciodată în seriozitatea mișcării clandestine de la noi și că e convins de eșecul ei". Comisarul regal îi cere să dea câteva nume de „clandestini". Popovici refuză: „nu-mi cereți să fac operă de delator!". Tot el spune că a semnat angajamentele față de Comintern ca o datorie de onoare și „cu hotărârea de a se opune clandestinismului" la care obliga această afiliere. Heinrich Steinberg, un apropiat al lui Cristescu, declară: „nu eram atât de naiv să cred că cele 34 de grupuri comuniste cu 280 de oameni ar putea face revoluție... Acțiunea clandestină este rezultatul regimului de cenzură, mai ales că ceea ce voiam a da publicității în *Socialistul* era interzis: Nu se poate spune însă că acțiunea clandestină este ilegală... Prin propaganda ilegală nu se pot câștiga masele..." Depoziția lui Samuel (Sami) Margulies este la fel de ambiguă. În

timpu anchetei devenise informator al Siguranței. Va avea o lungă carieră de informator. Respinge acuzațiile că ar fi amestecat în activități clandestine, spune că grevele nu erau „ordonate", ci spontane. Neagă că ar fi fost amestecat într-o tentativă de asasinare a regelui Ferdinand în 1920, în gara Ploiești. Apare în proces și Boris Ștefanov, deși nu a participat la congresul din mai 1921, fiind închis la acea dată pentru conducerea grevei generale. Ștefanov era fost deputat, invalidat însă de Camera Deputaților, era nepotul lui Cristian Rakovski. În perioada decembrie 1934-vara 1940, va fi secretarul general al P.C.R., numit de Gheorghe Dimitrov, lider al

La proces, inculpații declară că mișcarea revoluționară în România era mult prea slabă pentru a putea spera la vreun succes.

Cominternului. Leonte Filipescu, un chelner, este împușcat pe când încerca să fugă de sub escortă. Moartea sa a făcut obiectul unei dispute în presă, ca și în proces.

Procesul se desfășoară paralel cu campania electorală. Unii dintre acuzați participă la întruniri: Constantin Popovici, av. Ionescu Gregorian, Ilie Moscovici, Elek Köblös, Ida Piga, Marcel Pauker, Petre Constantinescu-Iași. Procesul din Dealul Spirei este una dintre temele principale ale dezbaterilor. Se trimit proteste, se votează

moțiuni, se strâng semnături. După-amiezele, vorbitorii se adresează aderenților, diminețile, începând cu ora 9.00, pe strada Fontăriei, ei compar în fața Consiliului de război al Corpului 2 Armată. O situație destul de neobișnuită.

La Moscova, în acest timp, au loc evenimente care par la prima vedere fără nici o legătură cu istoria de la București. La 2 aprilie 1922, Iosif Stalin este numit secretar general al Partidului Comunist (bolșevic). Trei săptămâni mai târziu, Lenin suferă primul atac dintr-o serie care îi va aduce sfârșitul, la 21 ianuarie 1924. Stalin se lansează într-o operație de proporții, pentru cucerirea puterii absolute în Rusia. Influența acestei situații la Kremlin și mai ales victoria sa în conflictul pentru supremație cu Lev Troțki, Grigori Zinoviev, Lev Kamenev, Nikolai Buharin va fi decisivă pentru încă o jumătate de secol. Dacă ar fi numai să amintim că mulți dintre protagoniștii procesului din Dealul Spirei vor fi executați la ordinele lui Stalin, în anii „Marii terori", 1936-38.

Interesante sunt și depozițiile românilor la proces, care făcuseră parte din „batalionul revoluționar" de la Odessa, ca și din alte grupuri bolșevice, în anii războiului civil din Rusia.

D. COMISAR REGAL

D. ELIAD ROMANUL

Apare frecvent numele lui Cristian Rakovski, ca instigator al unei răsturnări prin forță a regimului politic din România, desființarea monarhiei și instalarea „dictaturii proletariului”. Din aceste interogatorii și din altele reiese amploarea propagandei bolșevice din România. Unii relatează cum erau trimiși emisari, agitatori antrenati pentru organizarea protestelor sindicale, a grăvelor, a ieșirilor în stradă. Altă chestiune care reiese este cea a finanțării grupurilor clandestine. Se trimiteau fonduri masive pentru plata militanților clandestini locali, pentru achiziționarea de tipografii, hârtie, pentru tipărirea de ziare, broșuri și manifeste, pentru achiziționarea de case etc.

Se ajunge la atentatul din decembrie 1920, de la Senat. Se constată că atentatul a fost pus la cale de unul dintre grupurile comuniste clandestine cu strânse legături în mișcarea socialistă legală, chiar cu lideri ai ei. Max Goldstein se întâlnește cu Leon Lichtblau, Saul Ozias, Pavel Tcacenco, Timotei Marin, Heinrich Sternberg, coacuzai, la Iași, în casa din strada Râpei nr. 2, pe care o cumpărase cu fonduri furnizate de Comintern, și cu Gelbert Moscovici, refugiat la Viena. Nu a fost singura întâlnire a celor implicați în atentat. Vor face în anii

'20 carieră în P.C.R., unii ajungând chiar în Biroul Politic sau în secretariat. Max Goldstein era născut la Bârlad, se refugiasse în Rusia, unde aderase la bolșevism. În 1919 se întoarce în România, ca agitator al Cominternului. Poliția l-a bănuț că ar fi autorul și al altor atentate. Când este arestat prima dată, în 1919, se găsește la percheziție arme, bombe, explozibili. Evadează, fuge în Rusia, revine. Bomba de la Senat, de producție artizanală, a plasat-o în incintă împreună cu Leon Lichtblau. Acesta va fi, în 1928, membru în Biroul politic extern al P.C.R., cu sediul la Viena. În 1937 va fi împușcat la Moscova. Saul Ozias, unul dintre complici, declară că

Unii dintre acuzați asistau dimineața la proces și după-amiaza mergeau la întruniri electorale, pentru a obține un nou mandat în Parlament.

planul inițial a fost ca bomba să fie plasată la Capsa, unde se strângea elita politică și intelectuală. Ozias și Lichtblau au participat la Congresul al doilea al Cominternului, în vara anului 1920, unde s-au hotărât cele 21 de condiții de afiliere. Au fost arestați, în octombrie, la întoarcerea în țară. Naratiunea capturării lui Max Goldstein, la Rusciuk/Giurgiu, e aproape o epopee. Sunt interogați soldați, martori etc. Capturarea lui s-a produs după un schimb de focuri cu armata, lângă Călugăreni, noaptea.

Surpriză, apar ca martori la bară dr. Nicolae Lupu și

Nicolae Iorga. Depozițiile nu au legătură directă cu cauza. Doctorul Lupu e de părere, de pildă, că Siguranța Generală ar trebui desființată. Iorga spune despre Gh. Cristescu că „e cumsecade și își iubește țara”. Despre atacurile împotriva regelui, afirmă: „Pe rege nu îl atacă decât politicienii când stau prea mult în opoziție. Or, d-ta [Cristescu – S.T.] n-aveai niciodată perspectiva de a veni la guvern, așa că n-aveai de ce să faci asemenea atacuri!” (Adevărul, 12 aprilie 1922). Spune că Averescu și Cristescu au organizat împreună greva generală, dar generalul ar fi dorit o grevă „mai strânsă”. Vorbind de vinovăția celor care au fost la Moscova, spune că, „întrucât n-au fost judecați oameni care au pactizat cu inamicul în timpul războiului, nici comuniștilor nu li s-ar putea imputa nimic, chiar dacă au făcut vreun aranjament cu sovietele, cu care nu suntem în stare de război”. Iorga ia apărarea lui Alexandru Dobrogeanu-Gherea, „om cumsecade, rațional și liniștit”, și a studentului ieșean Timotei Marin. „A fost o zi rea pentru înscenătorii acestui proces tragic și totuși comic”. (Adevărul)

Situația lui Alexandru Dobrogeanu-Gherea reține atenția presei în câteva rânduri. El face greva foamei. Are repetate conflicte cu administrația, este molestat, de unde alte proteste, articole etc.

D-NA DOBROGEANU GHEREA

Amintirea tatălui, teoreticianul socialist, era încă vie, "ca și prestigiul de care se bucurase. Asta face presa să îl trateze cu simpatie, în ciuda rezervei generale a publicului față de cei din boxă, priviți ca agenți ai Moscovei. Alexandru Dobrogeanu-Gherea avea o constituție psihică firavă, cum se va vedea în anii următori. Se număra printre comuniști fanatici și ireductibili, un extremist, adept al unor atitudini demonstrative, spectaculoase. Al grevei foamei, de pildă, făcută în orice condiții, sub orice pretext. Refuză în mai multe situații să vorbească, refuză să răspundă la întrebări, considerând asta o atitudine revoluționară pură.

Surpriza se produce la 1 iunie 1922, când guvernul acordă amnistie pentru delictelor politice. Regele pleca la Belgrad pentru căsătoria fiicei sale Marioara cu Alexandru al Iugoslaviei. În plus, Rusia încheiease cu Occidentul, la Genova, tratatul prin care guvernul de la Moscova era recunoscut. Rakovski participase și el la negocieri, din partea rusă. Contextul era așadar favorabil unui asemenea gest. Amnistia venea după ani - 1916-1922 - de mari tensiuni, conflicte politice, amenințări. Climatul intern se schimbaseră. Se putea spera, la câțiva ani după război, la pace. Printre amnistiați se găseau: greviștii de orice fel, comuniștii, aderenții la Internaționala a III-a, „clandestinii“, complotiștii unguri și ruși condamnați în Ardeal sau Basarabia, cei care făcuseră delict de presă sau spionaj civil, organizaseră treceri clandestine de frontieră spre/din Rusia sau Ungaria, se amnistiau participanții la comploturi, războaie, rebeliuni (Adevărul, 6 iunie 1922).

Erau exceptate de la amnistie câteva categorii restrânse, printre care și autorii atentatului de la Senat. Pentru ei, procesul continuă. Sunt 31 de acuzați, șapte dintre ei minori. Sentința se dă la 25 iunie 1922, după ce Consiliul deliberază 12 ore. La miezul nopții, grefierul și comisarul regal au citit acuzațiilor sentința, vreme de două ore. Sunt condamnați în contumacie la închisoare pe viață 20 dintre ei. Printre aceștia, Leon Lichtblau, Gelbert Moscovici, Paul Goldstein. Dintre cei aflați în boxă, Max Goldstein a primit muncă silnică pe viață. Va efectua pedeapsa la Dofțana, unde moare la 11

După recunoașterea Rusiei Sovietice de către Europa Occidentală, în 1922, regele Ferdinand amnistiază cea mai mare parte a acuzaților. Unul dintre ei, judecat în lipsă, făcuse parte din delegația sovietică la negocierile de la Genova.

octombrie 1925, la șase zile după o grevă a foamei de 57 zile. Creierul este trimis și expus la Institutul medico-legal „Mina Minovici“, ca o curiozitate, alături de cel al banditului Terente. Saul Ozias este condamnat la 10 ani muncă silnică. Alții sunt condamnați la muncă silnică pe viață, în contumacie. Constantin Agiu primește o pedeapsă de opt ani închisoare. El supraviețuiește perioadei interbelice. Îl găsim în 1944 conducând Uniunea Patrioților, organizație paravan comunistă. Are o prelungită

carieră apoi în aparatul comunist. Pavel Tcacenco, viitor membru al Secretariatului P.C.R., dispărut în 1926, este condamnat la un an de închisoare, alături de Șmil Bubnovski, Iosub Kanner. Alții, ca Solomon Schein, sunt achitați.

Care au fost efectele procesului? Marcel Pauker nota într-o autobiografie din 1937, scrisă la Moscova, cu câteva săptămâni înainte de a fi executat: „...majoritatea liderilor eliberați prin amnistie pleaseră deja. Singurii care rămăseseră erau Cristescu și Sternberg... S-ar putea spune că i-am rugat în genunchi pe tovarăși să reia munca și să nu abandoneze partidul. Zadarnic. S-a dovedit că anul de închisoare, cât și îndelungatul proces îi demoralizaseră. Rozvany, cunoscut pe atunci ca luptător energic pentru Internaționala Comunistă, s-a retras în biroul său de avocatură, refuzând să mai rămână la București spre a îndeplini munca de membru al Comitetului Central. Dobrogeanu a plecat la Berlin, ca să înceapă o afacere comercială. Fabian s-a dus în concediu în provincie și de acolo în străinătate... Tov. Macavei, care era membru al Comitetului Executiv provizoriu, a fugit la proprietatea sa din Mehedinți... Tov. Ștefanov s-a înapoiat la proprietatea sa din Dobrogea... Pătrășcanu, care fusese conducătorul Tinerețului Socialist, a mai lucrat o vreme..., dar apoi, după ce a obținut diploma de avocat, a plecat, împotriva interdicției noastre, la Leipzig, pentru a-și lua, în străinătate, titlul de doctor...“ (Lichidarea lui Marcel Pauker. O anchetă stalinistă. 1937-1938, volum editat de Gh. Brătescu, Editura Univers Enciclopedic, 1995, pp. 58-59) ■

Chipuri uitate

De multe ori, teoria, ideile capătă autonomie față de creatorii lor și rămân mult după existența efemeră a indivizilor. Oamenii sunt uitați, odată cu trecerea vremii figurile se estompează, își pierd, încetul cu încetul, trăsăturile.

Cu președintele Reagan, într-un moment festiv

JAMES BURNHAM – PRIMUL TEORETICIAN AL RĂZBOIULUI RECE

ADRIAN POP

Unul dintre cei mai interesați și discutați strategi americani ai secolului XX, James Burnham, s-a născut în 1905, la Chicago, într-o familie de imigranți englezi. Educația și-a desăvârșit-o prin absolvirea unui program de tip master în cadrul Colegiului Balliol al Universității Oxford, ca, mai apoi, să devină el însuși profesor, predând filosofia, până în 1953, la Universitatea din New York.

Între Troțki și... Reagan

Analistul de astăzi descoperă, poate cu mare

uimire, că în spatele creatorului concepției lui *rollback* – adică „împingerea înapoi” a statelor comuniste din Europa Centrală și Estică – se află, nici mai mult nici mai puțin, decât un fost exponent de frunte, în America anilor '30, al ideologiei promovate de Leon Troțki. Ulterior, orientarea de stânga se schimbă în orientare de dreapta, iar Burnham devine, timp de mai bine de 20 ani, unul dintre principalii editoriaști ai conservatoarei reviste americane *National Review* și un critic consecvent al mult cunoscutei politici de „îndiguire”

(*containment*), teoretizate de George F. Kennan și puse în aplicare de Administrația Truman.

Evoluția ideologică a lui Burnham a început să fie vizibilă din anul 1941, odată cu publicarea lucrării, repede devenită *bestseller* și tradusă în mai multe limbi, *The Managerial Revolution* (Revoluția managerială), ce teoretiza nașterea unei noi clase conducătoare – cea a managerilor –, care va prelua frâiele puterii din mâinile capitaliștilor și comuniștilor.

Dar pe lângă elementele de politologie și sociologie

economică, cartea a lansat teoria apariției unei noi lumi postbelice, vizibil divizată în ceea ce Burnham a denumit „trei centre strategice pentru controlul lumii”: cele două treimi nordice ale continentului american; Europa central-nordică, vestul Asiei și nordul Africii, respectiv, centrul și estul Asiei împreună cu insulele *offshore* învecinate. Astfel, geografia conferea anumite avantaje fiecărui competitor strategic, în arii bine circumscrise: Statelor Unite – în cele două treimi nordice ale Americilor; vestului Europei – în Europa, jumătatea nordică a Africii și vestul Asiei; și centrului Asiei – în majoritatea restului continentului și în insulele înconjurătoare.

Potrivit teoriei lansate acum de Burnham, unul dintre criteriile-cheie în procesul selectării celor trei „centre strategice” a devenit și gradul de concentrare a industriei moderne, analiza sa prezicând că sistemul mondial se va concentra în trei super-state, fiecare dintre ele având la bază una dintre cele „trei regiuni de industrie avansată” – Japonia, Germania și S.U.A. În opinia strategului american, Rusia sovietică nu avea prea mari șanse de reușită, ea destrămându-se în perioada postbelică, pentru că rămășițele sale să graviteze mai apoi fie către centrul european – partea occidentală, fie către cel răsăritean – partea asiatică. Obârșia engleză nu-l va opri

pe Burnham să prognozeze cam aceeași soartă și pentru Imperiul britanic, a cărui dezintegrare urma să fie generată de „consolidarea continentului european”. De pe urma acestei destrămări avea să beneficieze S.U.A., care erau chemate nu numai să „constituie în mod natural nucleul unuia dintre super-statele viitorului”, dar și să-și extindă, la maximum, pe seama altor super-state, puterea globală.

Cele nouă axiome ale omului politic

În 1943, Burnham a publicat una dintre cele mai interesante lucrări ale sale, inspirat intitulată *The Machiavellians* (Machiaveliciii), menită a schița bazele unei „științe a politicii” și făcând apel la scrierile devenite fundamentale ale unor mari gânditori politici, precum Niccolo Machiavelli, Gaetano Mosca, Georges Sorel, Robert Michels sau Vilfredo Pareto. În tentativa de a sintetiza câteva dintre adevărurile despre ceea ce se cheamă „om politic”, Burnham a enunțat nouă axiome care-și păstrează vala-

bilitatea încă și astăzi, după trecerea a 60 de ani.

În primul rând, conform strategului american, politica, în totalitatea sa, vizează lupta pentru putere între indivizi și grupuri. Apoi, analiza autentică înseamnă numai corelarea faptelor și formularea de ipoteze despre viitor, și nu lansarea de teorii cu privire la ce ar trebui să se întâmple. În opinia lui Burnham, omul politic este, înainte de toate, un actor illogic, condus de „instinct, impuls și interes”, iar conducătorii și elitele politice sunt preocupate, în primul rând, de menținerea și extinderea puterii și a privilegiilor lor, putere pe care o dețin prin „forță și fraudă”.

Primăvara anului 1944 l-a propulsat pe James Burnham pe scena strategiei politice. Analiza sa consacrată țelurilor postbelice ale Uniunii Sovietice, destinată Oficiului de Studii Strategice (OSS), a cunoscut o largă circulație în cercurile diriguitoare din capitala americană. Deși nu se știe cu exactitate data redactării sale, se pare că ea a fost pregătită pentru uzul delegației la

Conferința de la Ialta. Secret în acea vreme, studiul a fost inclus ulterior (1947) în lucrarea *The Struggle for the World* (Lupta pentru lume), în care autorul avertiza că U.R.S.S. urmărea dominația uscatului eurasiatic și considera că revolta marinarilor greci din Alexandria (din aprilie 1944), inspirată de forțele

Ialta, când toți liderii erau încă uniți în fața unui dușman comun

comuniste, putea reprezenta debutul unui al treilea război mondial.

Către aceeași terifiantă concluzie îl mai conducea și confruntarea forțelor naționaliste din îndepărtata Chină, conduse, pe de o parte, de Cian Kai Și, iar pe de alta, de Mao Zedong. Cartea denunța și conciliatorismul promovat de politica americană față de expansionismul sovietic, practică politică întemeiată pe eronata idee că Uniunea Sovietică ar reprezenta un stat de tip tradițional, „normal“, și că liderii săi pot fi influențați, prin demonstrații de bune intenții, să adopte o conduită rațională.

Ceea ce trebuie să subliniem în legătură cu primul studiu pentru OSS pregătit de Burnham este faptul că acesta identifica corect noua structură geopolitică ce avea să apară în urma celui de-al doilea război mondial, cu doi ani înainte ca un alt analist politic american, George F. Kennan, să redacteze la Moscova celebra sa „telegramă lungă“ (*Long Telegram*), iar Winston Churchill să susțină la Fulton, Missouri, nu mai puțin faimosul său discurs despre căderea Cortinei de fier.

A șasea răsucire a tirbușonului comunist

În vara anului 1944, Burnham a dezvoltat pentru prima oară, într-un studiu cu nume aproape predestinat,

The Sixth Turn of the Communist Screw (A șasea răsucire a tirbușonului comunist), teza potrivit căreia recente evenimente petrecute în Grecia și China indicau faptul că politica sovietică intrase în a șasea etapă a evoluției sale, după perioada comunismului de război (1918-1921), a NEP-ului (1921-1928), a primelor cincinale și a colectivizării agriculturii (1928-1935), a frontului popular (1935-1939) și, respectiv, a pactului cu Hitler (1939-1941). Telurile politice ale acestei a șasea perioade, denumită convențional a Teheranului, tocmai datorită inaugurării sale la conferința ținută acolo în lunile noiembrie-decembrie 1943, erau în număr de trei, și anume: controlul sovietic al Eurasiei și, în consecință, „dominarea stalinistă de facto a continentului“, slăbirea guvernelor necomuniste și punerea bazei unui imperiu mondial controlat de sovietici.

Zona de lansare a noului tip de expansionism sovietic se considera a fi vastul interior al Eurasiei, ceea ce geograful britanic Halford J. Mackinder (1861-1974) denumise sugestiv *Heartland*. Or, cum acest spațiu „este cea mai favorabilă poziție strategică a lumii“ – avertiza Burnham –, Uniunea Sovietică era natural și avantajos poziționată să se extindă în Europa, Orientul Mijlociu, estul și sudul Asiei.

În opinia analistului american, poziția geopolitică din acel moment a Kremlinului putea fi comparată cu dispunerea geometrică a unui set de patru cercuri concentrice. Primul era alcătuit din teritoriile deja absorbite de către sovietici sau care urma să aibă aceeași soartă în perioada imediat următoare (insulele Kurile, sudul insulei Sahalin, Mongolia, regiunile turcești, Basarabia și nordul Bucovinei, Moldova, Ucraina, estul Poloniei, Țările Baltice și regiunile finice). Cél de-al doilea cerc

era format din teritoriile aflate în raza de acțiune a dominației sovietice: Coreea, Manciuria, nordul Chinei, Orientul Mijlociu, Balcanii, Austria, Germania, Polonia și Peninsula Scandinavă. Cel de-al treilea cuprindea arii în care rușii își puteau exercita cel puțin influența: centrul și sudul Chinei, Italia, Franța, statele vest-europene mai mici și

O piață săracă, ce n-avea ce oferi unor oameni dintr-o parte a globului, cea bântuită de comunism

America Latină. În sfârșit, cel de-al patrulea cerc reunea teritoriile puterilor având menirea de a se opune expansionismului sovietic: Anglia și Commonwealth-ul britanic, S.U.A. și teritoriile dependente.

Preluând terminologia lansată de Mackinder, studiul lui Burnham arăta că, geopolitic, S.U.A. reprezentau pentru Eurasia ceea ce Marea Britanie era pentru Europa, respectiv o insulă contrapusă unei vaste mase continentale. Mai mult decât atât, și din punct de vedere geografic și strategic, „Eurasia înconjoară America, o copleșește.“

Înfrângerea comunismului

Combătând unele dintre ideile contemporane conform căroră stalinismul trădase nobila cauză a comunismului, de altfel foarte populare mai ales în cercurile stângii occidentale, Burnham a demonstrat clar că liderul de la Kremlin era într-adevăr moștenitorul lui Lenin. „Stalinismul este comunism.“

Următoarele sale preocupări s-au îndreptat spre identificarea punctelor slabe ale politicii externe americane, mai ales din perspectiva luptei pe fronturile războiului rece. Astfel, potrivit unui studiu apărut în 1950, acestea erau în număr de patru și vizau: ineficiența coerenței și a consecvenței în aplicare a principalelor idei; supralicitarea aspectelor militare în detrimentul celor economice, sociale și

ideologice; caracterul total defensiv și lipsa unui obiectiv clar, care, potrivit lui Burnham, ar fi trebuit să fie „distrugerea puterii comuniste“.

Strategia propusă de analistul american, alternativă la mult mai cunoscuta teorie a „îndiguirii“, era cea la fel de sugestiv denumită a „împingerii înapoi“ (*rollback*) sau a „eliberării“. Ea își propunea „să penetreze fortăreața comunistă“ și „să submineze puterea comunistă în Europa Răsăriteană, nordul Iranului, Afganistan, Manciuria, Coreea de Nord și China“. Astfel, S.U.A. trebuia să exploateze slăbiciunea economică și culturală a Kremlinului, declanșând un război subversiv împotriva sa, care să folosească drept arme comerțul și avantajul tehnologic, ofensiva ideologică și propagandistică și asistența acordată grupurilor disidente și nucleelor de rezistență.

În lucrarea *Containment or Liberation?* (Îndiguire sau eliberare?), publicată în 1952, Burnham indica zona răsăriteană a Europei ca fiind ținta principală a strategiei „eliberării“, al cărei avocat era. În viziunea sa, America trebuia să-și mute focalizarea de pe apărarea Europei Occidentale pe cea a eliberării Europei Estice. Cu totul remarcabil rămâne și faptul că George F. Kennan însuși, marșând o vreme pe aceeași idee, a propus, în secret, în timpul Administrației Truman, un plan ambițios de luptă împotriva Sovietelor, plan ce includea, printre altele, și sabotajul,

subversiunea, propaganda, dar și ajutorul acordat nucleelor de rezistență anticomunistă. După eșecul Washingtonului de a-l pune în aplicare, planul a fost repede dat uitării.

Istoria însă a făcut ca, după câteva decenii, ideile lui Burnham să prindă din nou viață. Deși nu există dovezi foarte clare că ar fi avut drept sursă de inspirație această strategie, în anii '80, Administrația Reagan a aplicat politici similare celor avansate cu 30 de ani în urmă împotriva a ceea ce se numea acum „Imperiul Răului“. În timpul mandatului celui de-al 40-lea președinte american, Washingtonul a declanșat o amplă ofensivă ideologică și propagandistică, folosind pentru denumirea liderilor de la Kremlin apelative extrem de dure și prezicându-le căderea. În aceeași idee, a venit și sprijinul acordat fie conducătorilor sindicatului liber polonez „Solidaritatea“, fie rebelilor afgani, dar și instalarea rachetelor cu rază medie de acțiune în Europa, lansându-se astfel celebrul program al Inițiativei de Apărare Strategică, ce a determinat intrarea sovieticilor într-o vizibilă defensivă geopolitică și geostrategică.

Prețuirea de care s-a bucurat strategul american din partea președintelui Ronald Reagan a fost reflectată și de decorarea acestuia, în 1983, cu Medalia prezidențială a libertății, încununând o întreagă viață (a murit în 1987) dedicată luptei împotriva pericolului comunist. ■

REVOLTĂ LA NOVOCERKASSK

VASILE BUGA

În Federația Rusă continuă să apară lucrări care scot la iveală pagini dramatice din istoria fostei Uniuni Sovietice, ascunse până de curând opiniei publice. Aflat câțiva ani, începând din toamna anului 1991, în fruntea Serviciului Arhivistic al Federației Ruse, istoricul Rudolf Pihoiu, una dintre personalitățile aparținând cercului de apropiați ai primului președinte al Federației Ruse, Boris Elțin, a publicat nu demult volumul *Uniunea Sovietică: istoria puterii. 1945-1991*. Este scris pe baza unor documente inedite, descoperite de autor în arhivele diferitelor instituții sovietice, inclusiv în așa-zisa „mapă specială” aparținând secretarilor generali ai C.C. al P.C.U.S.

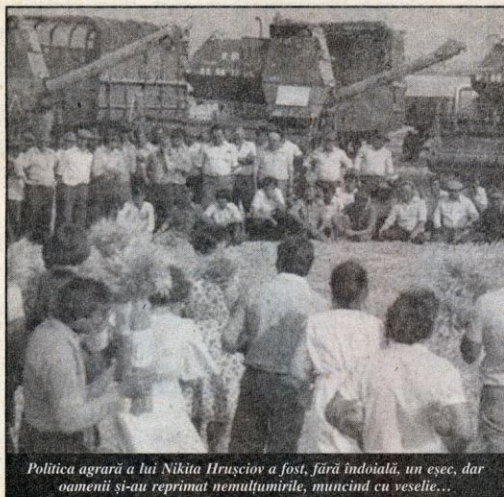
În mai 1957 Nikita Hrușciov lansa faimoasa lozincă propagandistică „Să ajungem din urmă și să depășim America la producția de carne, lapte și unt”, soldată cu un eșec răsunător. A urmat o campanie de destelenire a unor suprafețe întinse de pământ din centrul și estul țării, de extindere a suprafețelor cultivate cu porumb (conducătorul sovietic făcea chiar recomandări pentru însămânțare în cuiburi dispuse în pătrat) în

detrimentul culturilor de grâu și secară.

Planurile ambițioase ale lui Hrușciov determină organele de partid să recurgă la metode utilizate și în trecut: raportări false și contabilizare dublă, reușind pentru un timp să lase impresia unei creșteri spectaculoase a producției de cereale; precum și a producției de carne. Pentru a se încadra în sarcinile prevăzute, se recurge chiar la livrarea către stat a cerealelor

păstrate pentru sămânța destinată viitoarei campanii de însămânțări.

Deși cunoștea bine situația reală, conducerea sovietică trasează noi sarcini, îndeosebi în vederea creșterii de câteva ori a producției de carne, sarcină în mod obiectiv imposibil de realizat într-un timp scurt. Se recurge chiar la o măsură aberantă, considerată ulterior o mare eroare: în august 1958, Biroul Politic al C.C. pentru R.S.F.S.R. adoptă hotărârea Cu

Politica agrară a lui Nikita Hrușciov a fost, fără îndoială, un eșec, dar oamenii și-au reprimat nemulțumirile, muncind cu veselie...

val de proteste și nemulțumiri, chemări la grevă, critici deschise la adresa politicii partidului comunist și a conducătorilor lui. Este cazul orașului Novocerkassk, din regiunea Rostov. Volumul lui R. Pihoia prezintă nota informativă elaborată de vicepreședintele K.G.B. P.I. Ivașutin, unde în mod detaliat, deși tendențios, era expusă evoluția evenimentelor din Novocerkassk.

În dimineața zilei de 1 iunie 1962, intervenind în discuția unui grup de 8-10 muncitori de la secția oțelărie a uzinei constructoare de locomotive electrice „Budionii”, din localitate, pe marginea noilor majorări de prețuri anunțate, un activist al secției economice a Comitetului regional de partid a încercat să le explice acestora sensul hotărârii de partid și de stat. În loc să ducă la calmarea spiritelor, încercarea acestuia nu a făcut altceva decât să declanșeze un miting spontan în parcul uzinei, căruia i s-au alăturat muncitori din alte secții.

Intervenția directorului uzinei, Kurocikin, nu a avut, de asemenea, nici un succes; dimpotrivă, aceasta a devenit „cea de-a doua verigă, se poate spune decisivă, în agravarea conflictului”. Directorul s-a văzut nevoit să se retragă în sediul administrației, urmărit de muncitori, care l-au acuzat de condițiile proaste de lucru, încălcările permanente ale tehnicii de securitate a muncii, reducerea normelor de lucru, care atrăgea după sine micșorarea corespunzătoare a salariului. Între timp, în mâinile participanților la miting apărușeră pancarde confecționate artizanal, prin care aceștia

privire la interzicerea deținerii de vite în proprietatea personală a cetățenilor care locuiesc în orașe și așezări muncitorești, ce afecta 12,5 milioane de familii. Vitele aparținând populației orașenești sunt ridicate și predate colhozurilor și sovhozurilor. Acestea din urmă, din lipsă de spații și de furaje, au fost nevoite să sacrifice animalele primite, ceea ce explică creșterea temporară a producției de carne, dar și reducerea drastică a șeptelului, cu efecte grave și de lungă durată.

Falsificările și mașinațiunile la care recurg organele de partid și de stat duc în scurt timp la un dezastru. Populația se confruntă tot mai mult cu o lipsă acută nu numai de carne, unt și lapte, dar și de ulei, pâine, zahăr. Pentru prima oară, Uniunea Sovietică este nevoită să recurgă la importuri

de cereale din străinătate, în primul rând din Statele Unite ale Americii.

Expresia oficială a eșecului politicii agrare a lui Hrușciov – scrie Rudolf Pihoia – a fost hotărârea C.C. al P.C.U.S. și a Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. privind majorarea prețurilor la produsele din carne și lapte, publicată la 31 mai 1962. Documentul nu prevedea nici un fel de compensații pentru populație, ale cărei venituri erau diminuate în mod considerabil în urma măsurii fiind, de fapt, prima majorare de prețuri anunțată oficial de stat după război și după înlocuirea sistemului de aprovizionare pe cartele. Hotărârea adoptată de conducerea de partid a provocat chiar a doua zi, în numeroase localități de pe cuprinsul Uniunii Sovietice, un

La șase ani după „demascarea“ abuzurilor și crimelor lui Stalin, Hrușciiov folosește tancerile împotriva protestatarilor

cereau carne, lapte, majorarea salariilor.

Mitingul, care luase proporții, s-a mutat în fața uzinei. Muncitorii au oprit trenul de pasageri Saratov-Rostov, iar câțiva muncitori au tras sirena din cabina mecanicului, chemând populația să vină la o adunare în piața centrală a orașului.

La scurt timp, în uzină au sosit reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat, în frunte cu primul secretar al Comitetului regional Rostov al P.C.U.S., Basov. Protestatarii au cerut reprezentanților autorităților, care se retrăseseră în sediul administrației uzinei, să iasă și să ia cuvântul. Nemulțumiți de explicațiile oferite de primul secretar al Comitetului regional de partid, participanții la miting au refuzat să-i mai asculte pe ceilalți reprezentanți ai autorităților locale; încercarea muncitorilor de a ajunge la microfon a eșuat, deoarece se reușise „tăierea din timp a cablurilor“, așa cum rezultă din informațiile transmise de organele de securitate.

„În seara zilei de 1 iunie – notează Rudolf Pihioia – s-a încercat înăbușirea tulburărilor, la început cu forțele miliției, un detașament de 200 oameni, dar muncitorii au dispersat aceste forțe. Au fost aduse trupe. Ele nu au folosit forța“.

A doua zi, 2 iunie, muncitorii s-au îndreptat cu steaguri roșii și portrete ale lui Lenin spre sediul Comitetului

orașenesc de partid, depășind barajele formate din tancuri și mașini; coloana, căreia i s-au alăturat locuitorii ai orașului, a ajuns la sediul partidului, o parte dintre manifestanți pătrunzând în birouri.

Istoricul rus reproduce un pasaj din nota redactată de organele K.G.B.: „Câțiva huligani s-au strecurat în balcoane și în scopuri provocatoare au arborat steaguri roșii și portretul lui V.I. Lenin“. Lângă sediul Comitetului orașenesc de partid a început un miting, în cadrul căruia au răsunat cereri de reducere a prețurilor la produse și majorarea salariilor. „Atunci – scrie R. Pihioia –

împotriva muncitorilor au fost trimise trupe care au deschis foc direct. 20 persoane au murit pe loc, iar trei mai târziu. Circa 40 de persoane au fost rănite. Au fost operate arestări în masă în rândul participanților“.

În aceeași zi, la postul de radio local a luat cuvântul A.I. Mikoian, membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S., vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., sosit special în oraș. Intervenția lui nu a oprit tulburările. Între timp, au început convorbirile între autorități și reprezentanții manifestanților, al căror conținut a rămas necunoscut, remarcă istoricul rus.

La 3 iunie, numeroși locuitori ai orașului au început să se strângă la sediile miliției și K.G.B.; în oraș începuse să se difuzeze cuvântarea lui Mikoian, iar comandantul districtului militar al Caucazului de Nord,

...la strângerea recoltei...

...și când participau la manifestațiile ocazionate de sărbătorile acelor ani

generalul I.A. Pliev, a emis un ordin în baza căruia în oraș s-au instituit restricții de circulație. În aceeași zi s-a adresat populației, prin postul de radio local, F.R. Kozlov, membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S., care, printre altele, s-a referit la negocierile cu reprezentanții desemnați de populație, precizând că aceștia „ne-au rugat să luăm cuvântul la radio și să ne exprimăm atitudinea față de dezordinile provocate de elementele huliganice... Grupul de reprezentanți pe care i-am primit a declarat că încetarea lucrului la uzină și participarea acestei întreprinderi la dezordini se explică prin defecțiunile în normarea muncii, neregulile din rețeaua comercială, precum și prin majorarea prețurilor cu amănuntul la carne și produse din carne”.

Reprezentantul conducerii de partid a promis că vor fi

luate măsuri de înlăturare a neajunsurilor ivite, a încercat să explice motivele care au determinat majorarea prețurilor la produsele animaliere (dificultățile în finanțarea agriculturii, cheltuielile de înarmare, urmările războiului, amenințările imperialismului etc). Vorbitorul a dat asigurări că „aceste măsuri sunt temporare, că următorii doi-trei ani vor aduce rezultate pozitive și noi vom obține în țara noastră un belșug de produse alimentare, reducerea prețurilor și creșterea nivelului de trai”.

Cuvântarea lui F.R. Kozlov – notează Pihioia – s-a încheiat astfel: „Orice s-ar întâmpla, în oraș va fi restabilită ordinea. La muncă, tovarăși!” Urmează concluzia amară a istoricului rus: „Ordinea a fost restabilită. Au fost uciși 23 de oameni, arestați – 49, trași la răspundere

– 116.” La 14 august 1962, în orașul Novocerkassk a început un proces public, care s-a încheiat repede, la 20 august. Din cele 14 persoane recunoscute ca organizatoare ale dezordinilor (R. Pihioia menționează că printre acestea nu s-au aflat nici activistul Comitetului regional de partid, nici directorul uzinei), șapte au fost condamnate la moarte prin împușcare, iar celelalte la detenție între 10 și 15 ani.

Conducătorul delegației care a participat la negocierile cu reprezentanții autorităților, B.N. Mokrousov, s-a numărat printre cei care au primit pedeapsa capitală. În actul de acuzare se preciza că „în discuțiile cu conducători ai P.C.U.S. și ai guvernului sovietic veniți în oraș, Mokrousov, acționând ca reprezentant al bandiților și huliganilor [și nu ca persoană desemnată de populație, cum îl definise în cuvântarea sa Kozlov – remarca lui R. Pihioia], s-a comportat insolent și, în mod provocator, a cerut într-o formă brutală retragerea din oraș a subunității militare, proferând amenințări și ofense grosolane la adresa conducătorilor partidului și statului”.

Prezentând această pagină tragică, într-o perioadă caracterizată ca liberală, după demascarea de către Hrușciiov a crimelor săvârșite în timpul dictaturii staliniste, Rudolf Pihioia constată că evenimentele de la Novocerkassk au fost un „simbol al eșecului politicii agrare a P.C.U.S.”. „La Novocerkassk – conchide el – în sudul îmbelșugat și roditor al Rusiei, a fost spulberată iluzia rezolvării problemei

alimentare în cadrul agriculturii socialiste și al orânduirii colhoznic-sovhoznice, menținute sub conducerea P.C.U.S.“

Informațiile transmise de istoricul rus sunt confirmate și completate de datele cuprinse într-o altă lucrare, intitulată *Istoria contemporană. Detalii*, în care găsim un document consacrat aceluiși eveniment. Este o informare a procurorului general al U.R.S.S., N. Trubin, *Cu privire la mișcările populare din orașul Novocerkassk*, care aduce o serie de amănunte. Acesta recunoaște că hotărârea conducerii de partid și de stat de majorare a prețurilor la produsele din carne și lapte a coincis cu măsurile administrației uzinei de locomotive privind reducerea normelor de lucru, ceea ce a servit drept motiv pentru „greva spontană din 1 iunie 1962 a muncitorilor uzinei, care s-a transformat într-un miting cu participarea a câtorva mii de persoane. La cererea greviștilor de a anula reducerea normelor și a interveni la guvern în vederea sistării majorării prețurilor la carne și unt, directorul uzinei, Kurocikin, a răspuns printr-un refuz, într-o formă brutală. Declarațiile acestuia au agravat situația, au provocat indignarea și mai mare a participanților la miting, în rândul cărora se aflau persoane în stare de ebrietate, care cereau să se răfuiască cu administrația uzinei“.

Procurorul general notează, de asemenea, că în dimineața de 2 iunie, „câteva mii de persoane, printre care se aflau femei și copii... s-au îndreptat în coloană spre secția orașenească de miliție, pentru a elibera persoanele reținute, în ajun, în zona uzinei de locomotive. La indicația generalului Pliev,

U.R.S.S. nu numai că nu a ajuns din urmă și nu a depășit S.U.A. la producția de carne, lapte și unt, dar a înregistrat eșecul agriculturii socialiste, al colhozurilor și sovhozurilor

comandantul districtului militar al Caucazului de Nord, comandantul unității de tancuri din garnizoana Novocerkassk, colonelul Mihev, a concentrat în aceeași zi pe podul peste râul Tuzlov efectivul din subordine, cu 9-10 tancuri și câteva transportoare blindate. Oamenii care s-au apropiat de pod au ignorat cererile comandamentului unității de a înceta marșul și au înaintat mai de-

Confiscate de la locuitorii orașelor, vitele ajunse în colhozuri și sovhozuri au fost sacrificate din cauza lipsei de adăposturi și a nutrețului

parte spre oraș...“, îndreptându-se spre sediul Comitetului orașenesc de partid. Acolo, grupul cel mai agresiv a intrat în clădire, spargând geamuri, uși, deteriorând mobila, cablurile telefonice, aruncând pe jos lustre și portrete.

Referindu-se la intervenția în forță a militarilor împotriva manifes-

tanților, procurorul general al U.R.S.S. menționează că a fost tras foc de avertisment în aer, ceea ce a determinat persoanele aflate în imediata apropiere a soldaților să se retragă, după care „a urmat o salvă repetată în aer și imediat împușcături singulare asupra mulțimii, în urma cărora 10-15 persoane au

rămas întinse în piață.

Atunci a început panica, oamenii au început să fugă... În același timp, la secția orașenească de miliție și K.G.B. s-a strâns o mulțime agresivă, care a încercat să pătrundă în secția de miliție prin ferestrele și ușile sparte, în scopul eliberării cetățenilor reținuți. Au răsunat chiar chemări de a se lua arme...“.

In urma folosirii armelor de către militarii trupelor de interne – se precizează în finalul notei informative – în scop de autoapărare, la 2 iunie, în piață și la secția orașenească de miliție au fost uciși 22 participanți și răniți 39. Încă două persoane au fost

omorâte în seara zilei de 2 iunie, în condiții neelucidate. Organele K.G.B. și ale M.A.I. ale U.R.S.S... au intentat și instrumentat 57 procese penale, pe baza cărora au fost condamnate 114 persoane, din care: 7 pentru banditism și organizarea de dezordine de masă, 82 pentru participare la dezordine de masă și 25 pentru huliganism...“ ■

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **† Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române – PE TREPTELE SLUJIRII CREȘTINE (XII)**

Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, 607 pp.

● **Alexandru Popescu – ROMÂNIA ȘI CELE TREI RĂZBOAIE MONDIALE ÎN ARHIVE GERMANE ȘI AUSTRIECE** (cuvânt înainte de Ion Bulei)

Institutul European, Iași, 2002, 376 pp.

● **Gheorghe E. Cojocaru – 1989 LA EST DE PRUT**

Editura Prut Internațional, Chișinău, 2001, 215 pp.

● **Ștefania Mihăilescu – DIN ISTORIA FEMINISMULUI ROMÂNESC. ANTOLOGIE DE TEXTE (1838-1929)**

Editura Polirom, Iași, 2002, 371 pp.

● **Gheorghe Clacan, Cantemir Moșoiu – PROFESORUL ȘI SENATORUL AURELIAN MOȘOIU O PERSONALITATE A LUMII PRAHOVENE**

Editura Printeuro, Ploiești, 2003, 292 pp.

● **POCREACA – FILE DE MONOGRAFIE** (ediție îngrijită de: Anișoara Trincă Buruiană, Costică Ioan Gârneață)

Editura Junimea, Iași, 2003, 155 pp.

● **Ion Zamfirescu – ISTORIA UNIVERSALĂ A TEATRULUI. VOL. I. ANTICHITATEA** (ediția a II-a îngrijită de Rodica și Alexandru Firescu)

Editura Aius, Craiova, 2001, 434 pp.

● **Stan Cordonașu, Ion Dedu (coordonator), Gheorghe Răghină, Valeriu Beșliu, Gheorghe Stemăte – MĂNĂSTIREA-CETATE DE LA VINȚILĂ VODĂ ȘI VECHIUL PLAI AL SLĂNICULUI**

Editura Scrisul prahovean, Cerașu, 2001, 416 pp.

● **Arhim. Chiriace Râmnicănu – „CRONICA” 1811-1827** (studiu introductiv, note și indice de arhim. Veniamin Micle)

Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2003, 390 pp.

● **Andone Cumpătescu – PERSONALITĂȚI ALE IAȘULUI ÎN IMAGINI MEDALISTICE**

Editura Junimea, Iași, 2002, 236 pp.

● **Stan Stoica – ROMÂNIA 1989-2002. O ISTORIE CRONOLOGICĂ**

Editura Meronia, București, 2002, 295 pp.

● **Simion Tavitian – ARMENII DOBROGENI ÎN ISTORIA ȘI CIVILIZAȚIA ROMÂNILOR**

Editura Ex Ponto, Constanța, 2003, 208 pp.

BRUTAR

5

1930. Scriitorul american Sinclair Lewis (1885-1951), autorul romanului *Babbitt*, răspunde la telefon într-o dispoziție nu dintre cele mai bune. Corespondentul unui ziar suedez are o veste plăcută pentru el și e bucuros să i-o transmită: va fi primul american laureat al premiului Nobel pentru literatură. Lewis, cunoscut în cerul lui de prieteni pentru darul comic al imitației și crezând că este vorba de o farsă, începe să se maimuțărească, îngânând în bătaie de joc accentul străin al celui de la capătul firului.

12

1569. În Palatul domnesc din Iași se stinge doamna lui vodă Lăpușneanu, Ruxanda, văduvă de aproape doi ani. Are 35 de ani și a purtat trebile țării, cum se spunea în epocă, după moartea soțului ei, alături de fiul Bogdan, încă minor. Și-a iubit soțul, pe care l-a înțeles și l-a sprijinit în toate actele sale de domnie, motiv pentru care vornicul Ureche scrie despre ea că era „o femeie creștină, înțeleaptă, destoinică și dumnezeiască și la toate bunătățile plecată și milostivă”.

24

1905. „Nici o soluție pentru un artist în această lume a literelor, lume de hoți care adună totul. Artistul nu se poate hrăni din ceea ce produce”, își notează în jurnalul personal scriitorul francez Jules Renard, cu cinci ani înaintea morții.

25

1714. De ziua numelui țarinei, soția sa, Ekaterina, țarul rus Petru cel Mare o decorează cu ordinul Sfânta Ekaterina, proaspăt instituit, mulțumindu-i astfel pentru țăria sufletească de care dăduse dovadă în bătălia de la Prut, unde – scrie în *Jurnalul* suveranului –, „s-a purtat nu ca o femeie, ci ca un bărbat”. Atunci, în perspectiva robiei lui Petru la turci, numai ea își păstrase judecata și sângele rece. Îl sfătuisse pe țar, pentru a-l salva de la dezastru, să trateze cu dușmanul. Își pusese la bătaie toată caseta cu aur și bijuterii, ca dar învingătorului, marele vizir, așa încât, la scurt timp, consilierul imperial, contele Șeremetiev, trata condițiile păcii.

29

1314. Regele francez Filip IV pleacă la vânătoare. Rănește un mistreț, care nu se ascunde sau o ia la fugă, ci se îndreaptă spre dușman. Îngrozit, suveranul cade de pe cal, iar calul îl târăște până la curtea palatului regal din Fontainebleau, unde servitorii își dau seama, după hainele zdrențuite și pintenii de aur, că trupul sfărțec, cu capul spart și fără un ochi, este al lui Filip cel Mare. În Europa se răspândește vestea că moartea a fost pusă la cale de templieri, împotriva cărora regele declanșase o adevărată campanie de intrigi și procese.

30

1822. Domnitorul Ioniță Sandu Sturdza, primul domn pământean după înlăturarea fanarioților, îl trimite la Viena, ca agent diplomatic, pe cărturarul Gheorghe Asachi, unul dintre întemeietorii învățământului românesc. Perioada (el va rămâne acolo până în 1827) coincide cu un mare gol în activitatea de scriitor a diplomatului... „Cei cinci ani cât a stat Asachi la Viena – observă Eugen Lovinescu – sunt pentru biografia lui cinci ani de întuneric; atât de darnic fie în notițe biografice, fie în însemnări personale pe caietele, el nu ne-a lăsat nimic asupra acestei epoci... Pentru ce și-a întrerupt activitatea lui culturală, așa de frumos începută, tocmai când era în măsură să-i dea un avânt mai puternic? Nu putem ști cu precizie.”

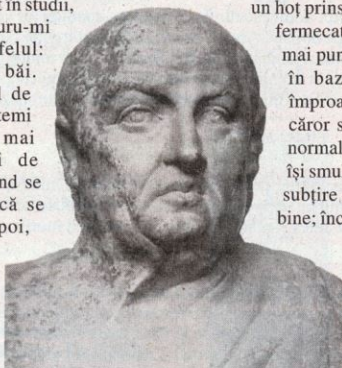
Toate-s vechi și...

VECINI ZGOMOTOȘI

Dacă asupra prietenilor și poate chiar a rudelor mai poți aduce unele modificări de-a lungul timpului, cu vecinii te procopsești încă de la început și nu ai altă soluție decât drastica decizie a schimbului de locuință. Iar, după cum arată și textul preceptorului împăratului Nero, filosoful și scriitorul latin Lucius Annaeus Seneca (4 î.Hr.-65 d.Hr.), într-una dintre cunoscutele sale Scrisori către Lucilius (Editura Științifică, București, traducere Gh.Guțu), problema nu este deloc de dată recentă...

Theo STĂNESCU-STANCIU

Naiba să mă ia, dar liniștea nu-i atât de necesară unui om cufundat în studii, pe cât s-ar părea. Iată, în juru-mi huiesc zgomote de tot felul: locuiesc deasupra unei băi. Închipuiește-ți tot felul de glasuri, care te fac să blestemi că ai urechi. Când cei mai zdraveni fac exerciții de aruncare a greutăților, când se căznesc sau se prefac că se căznesc, aud gemete; apoi, după ce încep să răsufle liber, le aud suieratul și gâfâiala. Dacă am parte de vreun neputincios, care se mulțumește cu o fricție populară, aud palmele care-l bat pe umeri: zgomotul diferă după cum palmele sunt închise sau deschise. Dar dacă mai vine un jucător cu mingea și începe să numere mingile,

s-a terminat. Mai pune acum un scandalagiu, un hoț prins asupra faptului, pe câte unul fermecat la baie de propria sa voce, mai pune încă pe cei care fac sărituri în bazin și țipetele lor, când se împroașcă cu apă. Pe lângă ăștia, ale căror sunete, dacă nu altceva, sunt normale, închipuiește-ți-l pe cel care își smulge părul de la subțiori, o voce subțire și pițigăiată, ca să-l auzi mai bine; închipuiește-ți-l, apoi, smulgându-l pe al altora, neținându-și gura decât când le smulge și subțioara și face pe alții să țipe-n locul lor. Apoi vin feluritele glasuri ale vânzătorilor de băuturi, ale cârnățarilor, ale salep-giilor, ale tuturor tarabagiilor, strigându-și firesc marfa cu o modulație a lui, deosebită de a altora.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICE

(Biverb: 5, 9)

OR
AD e

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția integralei din nr. 10/2003:

P - S - L - IR - VISTIERNIC -
TRONA - EVA - PA - LOGOFAT -
RENTABILA - VI - I - NUC - N - I -
ACTE - IPE - EST - A - NEO -
POSTELNIC - HATMAN - TEL - T
- E - ME - NU - BAN - VORNIC -
REDA - OITE - MIT - SLUGER

CORESPONDENȚĂ CU AUSTEN CHAMBERLAIN

Laura Cosovanu

Litigiile româno-maghiare nu se vor termina odată cu semnarea, la 4 iunie 1920, a Tratatului de pace de la Trianon. Căci, un an mai târziu, în 1921, se vota reforma agrară în România și apărea o nouă problemă: afacerea optanților.

Elaborarea și aplicarea reformei agrare după prima conflagrație mondială, în special în teritoriile transilvănene, a provocat protestul marilor latifundiați maghiari, considerați, din punctul de vedere al legii, absenți și astfel expropriați în întregime, conform decretului votat în septembrie 1919 și articolului 6 din Legea de expropriere din iulie 1921 pentru Transilvania. Această prevedere, a exproprierii în cazul absenței proprietarului, nu li se aplica doar proprietarilor maghiari, dar în mod evident ei erau cei mai loviți. Din acest moment, așa-numita afacere a optanților unguri a stârnit adevărate valuri, aducând față în față, pe „câmpul de luptă”, două figuri de notorietate: românul Nicolae Titulescu și contele maghiar A. Appony.

Dacă, la prima vedere, situația posesorilor de pământuri, declarați absenți cu ocazia recensămintelor efectuate după Marea Unire, părea destul de simplă, o analiză mai atentă descoperea tocmai contrariul. Astfel, plecând de la textul de bază al Tratatului încheiat cu partea ungară la Trianon, în articolul 61 se consfințea acordarea în masă a naționalității statului care dobândise teritoriul respectiv; în articolul 63 însă se făcea o derogare, menționând că persoanele mai în vârstă de 16 ani, care pierdeau naționalitatea maghiară, dobândind una nouă, puteau, în decurs de 12 luni de la punerea în vigoare a tratatului, să opteze pentru schimbarea cetățeniei, „fiind libere să păstreze bunurile imobile ce posedă pe teritoriul celui alt stat, unde-și aveau domiciliul mai înainte de opțiunea lor”.

Ca urmare, un număr de 367 de persoane, dintre care mai puțin de 25 posedau importante suprafețe agrare ce depășeau 340.000 iugăre, au optat pentru naționalitatea ungară. Odată pusă în aplicare, reforma agrară le-a expropriat averile, punându-i în situația de a protesta, mai întâi, în 1922, prin plângeri repetate adresate Conferinței ambasadorilor, care și-a declinat însă competența în această problemă, și apoi în fața Consiliului Societății Națiunilor. Acesta, prin intermediul japonezului Mineitero Adatci, le recomandă înaintarea chestiunii spre Curtea Internațională de Justiție de la Haga, ofertă declinată însă de către reprezentantul român, N. Titulescu.

Începea astfel lungul șir de cereri adresate Tribunalului arbitral mixt de la Paris, care, odată cu retragerea trimisului român la începutul anului 1927, s-a aflat în imposibilitatea continuării dezbaterilor. În luările sale de cuvânt, fie în fața Tribunalului arbitral mixt, fie în fața membrilor Consiliului Societății Națiunilor, Titulescu a reușit să demonstreze netemeinicia argumentelor aduse de către partea maghiară. Cu ocazia readucerii litigiului în fața Ligii Națiunilor, la 7 martie 1927, diplomatul român a subliniat refuzul ingerinței factorilor externi în problemele interne ale României (precum reforma agrară), referindu-se apoi și la situația contribuabililor români supuși la plata unor uriașe despăgubiri în eventualitatea în care pretențiile optanților ar fi fost acceptate. Cu aprobarea guvernului, N. Titulescu a declarat că România ar fi dispusă să cedeze o parte din reparațiile pe care Ungaria i le datora, în favoarea optanților, cu condiția ca aceștia să-și retragă reclamațiile și să renunțe la toate pretențiile formulate pe parcurs. Dacă propunerea română a fost privită favorabil de către membrii Consiliului Societății Națiunilor, guvernul maghiar a respins-o.

În vara aceluiași an a debutat și vehementa campanie de presă, coordonată de ziarul Daily Mail al magnatului britanic lordul Rothermere, cunoscut susținător al cauzei maghiare. Anul 1928, la propunerea lui Austen Chamberlain, readuce chestiunea în fața Tribunalului arbitral mixt, iar N. Titulescu venea cu o nouă ofertă, ce viza numirea a doi judecători suplimentari, proveniți din state neutre în prima conflagrație mondială. Însă partea maghiară refuză din nou.

Discuțiile au fost reluate, tot fără rezultat, la sfârșitul anului 1928, la 15 decembrie, în spațiu italian, la Abazzia, și mai apoi, până în mai 1929, la San Remo, Rapallo și Viena.

Reglementarea finală a venit abia în anul 1930, după discuțiile aprinse ținute cu ocazia Conferințelor reparațiilor orientale de la Paris (septembrie 1929) și Haga (august 1929-ianuarie 1930). S-a hotărât ca părțile aflate în dispută să-și păstreze, în mod explicit, pozițiile egale, înființându-se un Fond Agrar, împuternicit cu personalitate legală, căruia trebuia să-i fie încredințate spre rezolvare toate pretențiile bazate pe reformele agrare.

Prezentăm în continuare câteva scrisori trimise de Chamberlain și o însemnare a lui N. Titulescu, documente păstrate în arhivele de la Hoover Institution on War and Peace.

Foreign Office
S. W. I
23 octombrie 1925

Dragă domnule [scris în franceză:
Monsieur] Titulescu,

Îți mulțumesc pentru călduroasa dumitale scrisoare de felicitare. Colegii mei de la Locarno și prietenii de aici au fost cu toții minunat de generoși în aprecierile lor privind partea mea la această muncă de pacificare.

Al dumitale,

Austen Chamberlain

E[xcelenței] S[ale]
Domnului Titulescu
Hôtel des Bergères,
Geneva, Elveția
[Nedatat]

Telegrama către Selly. Ținând cont de poziția mea ca raportor în problema optanților, o întâlnire specială între noi ar putea doar să dea naștere la alte dificultăți și suspiciuni. Eu cred deci că este mai bine să ne întâlnim la Geneva, unde voi ajunge în dimineața zilei de 1 septembrie.

Chamberlain

Nota lui Chamberlain scrisă de mâna lui și remisă mie în timpul ședinței Consiliului Societății Națiunilor de la 8 decembrie] [1]926, 5 p.m., în chestia Dunării.

Când se ajunge la problema Comisiei Dunării, propun să vă întreb dacă este convenit ca guvernul român va accepta ca decisiv avizul cafe va fi dat de către Curte.

Presupun că nu vei avea dificultăți să răspunzi.

Foreign Office
S. W. J
6 ianuarie 1928

Dragul meu Titulescu,

Aflu de la ministrul ungar că în replică la o propunere primită din partea guvernului ungar, ai sugerat o întâlnire între tine și dr. Egri pentru o discuție preliminară despre problema optanților. Am primit această veste cu mare plăcere, căci sunt sigur că este chiar dorința cea mai puternică a Consiliului ca la acest moment cele două guverne să negocieze o înțelegere *inter se* [între ele – subliniat, în original] și, ținând cont de avansul făcut de unguri, cred că o asemenea înțelegere poate fi obținută, dacă dovediți răbdare. Dar timpul este important și dacă nu începeți discuțiile până în 14 februarie, la Geneva, mi-e teamă că, chiar dacă discuțiile noastre deschid ușa unei înțelegeri, acordul propriu-zis nu va fi încheiat până în momentul în care se întrunește Consiliul, la 5 martie.

Nu vreau să sugerez vreo intruziune și nu pot să mă gândesc să propun vreo scurtare a șederii la San Remo; dar ținând cont de marea importanță a acestei probleme și de amânările pe care le-a suferit deja, mă avertuez să întreb dacă nu ar fi posibil să îl inviți pe dr. Egri să ți se alăture la San Remo, pentru o examinare preliminară, cel puțin, a problemei.

Îmi aduc aminte că la Locarno, Luther [Hans Luther, cancelar al Germaniei – L.C.] a spus că succesul nostru se datora mult lui *genius loci* [geniului locului – în latină, subliniat în original] și că influența căldurii soarelui asupra relațiilor internaționale a fost insuficient studiată de către filosofi politici. Sper că soarele de la San Remo va fi la fel de activ și benefic precum cel de la Locarno și nu numai că îți va reface sănătatea, dar va și dispersa norii care au atârnat de prea multă vreme deasupra relațiilor dintre România și Ungaria.

În orice caz, trebuie să încerci prescripția lui Luther. Crede-mă,

Cu toate urările de bine pentru tine și pentru țara ta,

Al tău sincer prieten,

Austen Chamberlain

Foreign Office

S. W. 1

10 mai 1928

Dragă Titulescu,

Am primit scrisoarea ta din 4 mai acum o oră. Nu am avut răgazul să arunc o privire pe memoriul privind problema optanților, pe care mi l-ai trimis tot acum, dar vreau să îți răspund de îndată la sentimentele foarte prietenești pe care le-ai exprimat. Știu, datorită legăturii mele permanente cu această problemă, cât de mult ai resimțit atmosfera de controversă sau cel puțin de diferențe pe care a introdus-o în relațiile noastre personale și eu însumi am regretat dura necesitate care a impus, inevitabil, aceasta pentru amândoi. Dar prietenia personală dintre noi era bine stabilită deja prin relațiile noastre de la Londra – și aș putea adăuga și de la Geneva –, pentru a permite ca diferențele asupra unei probleme cu caracter public să altereze caracterul lor sau să diminueze respectul și stima ce o nutrim fiecare pentru celălalt. Nu m-am îndoit vreodată că vei înțelege rațiunile mele și nu era nevoie de scrisoarea ta pentru a mă asigura că ai prezentat guvernului tău în mod corect și cu înțelegere toate acțiunile mele. Pasajul anume pe care îl citezi din aide-memoire-ul domnului Greg [Edward Greg, ministru britanic – L.C.] nu constituia un răspuns la ceva anume ce ai fi spus sau făcut; era introdus doar ca un argument ce ar fi putut să-i convingă pe alții care nu mă cunosc așa cum mă cunoști tu. De aceea, sper că vei îndepărta din minte orice idee ce ar fi putut semnifica vreo critică la adresa ta.

Despre problema generală, voi spune doar atât: chiar tu ai recunoscut de la început gravitatea și aspectele delicate ale problemelor care erau ridicate în mod inevitabil atunci când guvernul tău a considerat necesar să atace decizia unui tribunal de arbitraj și să-și retragă reprezentantul de acolo. Aceste probleme trebuie să fi fost, și știi că erau, prezente și în mintea altor membri ai Consiliului. Am fost acuzat în anumite cercuri că nu am ținut cont în suficientă măsură de ele. Acuzția nu este adevărată, dar arată cel puțin că am avut deplină considerație pentru celelalte probleme ridicate în acest caz particular. Tocmai pentru că am fost atât de sensibil față de marile interese legate de o parte sau de alta m-am străduit atât de sincer și de îndelung să aduc cele două părți la un loc. Nereușind, am făcut, succesiv, două propuneri Consiliului. Pentru prima nu am putut obține o acceptare unanimă, cu toate că toți membrii Consiliului au fost de acord să o recomande ca o bază de discuție între partide. A doua propunere a fost acceptată de Consiliu în unanimitate, dar era inacceptabilă pentru tine, așa cum prima era inacceptabilă pentru unguri.

Din punctul meu de vedere, atunci și acum, ambele propuneri ar fi avut același rezultat: o măsură de justiție, și nu mă pot opri să nu gândesc că a lipsit în anumite cazuri, ar fi

fost asigurată pentru optanți, în vreme ce legea ta agrară ar fi fost salvagardată. De aceea, cred că interesele ambelor părți ar fi fost bine servite prin adoptarea oricăreia dintre propuneri. Tu ai o părere diferită și eu nu am nici o dorință să reiau problema acum sau să provoc un contraargument din partea ta. Voi încheia așa cum am început, spunând că orice diferențe de opinie ar putea exista între noi în privința acestei probleme, ele nu pot, mă bucur să gândesc, afecta sau deteriora relațiile noastre personale prietenești.

Al tău cu sinceritate,

Austen Chamberlain ■

Austen Chamberlain

Povestea unor acte mici

CERTIFICAT DE BUNĂ PURTARE

SIMION CÂLȚIA

Astăzi, un certificat de bună purtare ne duce cu gândul mai curând la vârsta copilăriei și a școlii. În România de dinainte de 1948 asemenea certificate existau mai ales pentru cei mari. Numărul unor astfel de documente ce au supraviețuit ne face să credem că ele erau o practică foarte curentă.

Actul de care ne vom ocupa în cele ce urmează este scris pe o simplă foaie de hârtie liniată, ruptă cu grijă dintr-un caiet. Marginile foi sunt mâncate de trecerea vremii și se poate observa ușor că a stat împăturită destul de multă vreme. O ștampilă, aplicată ușor înclinat în partea de sus a foi, ne lămurește că emitentul este primăria comunei Dângeni, din județul Botoșani, și că actul a fost redactat în „1935 luna Martie ziua 23”. Dedesubt sunt 3 timbre fiscale, în valoare totală de 14 lei, plus încă doi lei pe un timbru al aviației (în Europa începuse deja febra înarmărilor). Peste el este scris, cu tuș negru, *Certificat*. Urmează textul propriu-zis, scris citeț de către o mână care avea exercițiu caligrafic, și, la sfârșit, semnăturile primarului și ale secretarului comunei, ca și nelipsita ștampilă rotundă.

Din certificat aflăm că, în urma unei cereri depuse de către dl. Dumitru Gh. Criță din comuna menționată, primarul atestă că acesta „se bucură de o purtare ireproșabilă în societate” și că a fost „totdeauna supus față de legi și autorități”. Pe scurt, „nu lasă nimic de dorit la activul său”. Formula de încheiere, lapidară, nu spune decât că actul de față a fost emis „spre a-i servi la necesitate”. Cu diferențele de rigoare (altă hârtie, alt scris, alt loc și alte personaje), dar păstrând în fond același conținut, nenumărate asemenea acte au fost emise. Căci, în lumea de la sfârșitul secolului XIX

și prima jumătate a celui abia încheiat, a da dovadă de bună purtare era o necesitate. Profesorii au fost printre primii cărora li s-a cerut să prezinte, la angajare, un asemenea certificat. Dar numărul mare de persoane de origine rurală care solicită și obțin astfel de acte ne face să credem că ele erau cerute cam oricui vroia să se angajeze și nu putea oferi alte referințe, mai temeinice (carnete de meșter, de calfă sau de ucenic, adeverințe de la fostul stăpân etc.).

Această hârtie mărunță și aparent insignifiantă ne ajută să înțelegem în ce măsură lumea bunicilor și străbunicilor noștri era una bazată pe ordine și respect față de stat, de instituțiile și de legile sale. Dar mai importantă chiar (și de aceea menționată înainte) era respectarea regulilor nescrise ale societății, a codului comportamental care regla relațiile dintre oameni. Contrar a ceea ce suntem îndeobște înclinați să credem, acest cod comportamental nu era caracteristic doar elitei societății. Până în straturile cele mai sărmăne existau reguli (evident, diferite de la o treaptă socială la alta), exista un *așa se face* și un *așa nu se poate*, care reglau raporturile între oameni. Reglau raporturile între egali, dar și raporturi ierarhice (sluga și stăpânul, ucenicul și meșterul aveau fiecare

drepturi și obligații unul față de celălalt), relații familiale, profesionale sau pur și simplu sociale în cel mai larg sens al cuvântului. Nerespectarea acestui cod nu era doar o problemă între cei doi în cauză, comunitatea urmărind și sancționând vinovatul (chiar dacă cel mai adesea în forme indirecte, dar nu mai puțin eficiente, pierderea sau doar reducerea încrederei de care se bucura cineva în societatea timpului fiind în final foarte costisitoare atât pe plan social, cât și material). ■

Prietenii celebre CONSTANTIN BRÂNCUȘI ȘI MAN RAY

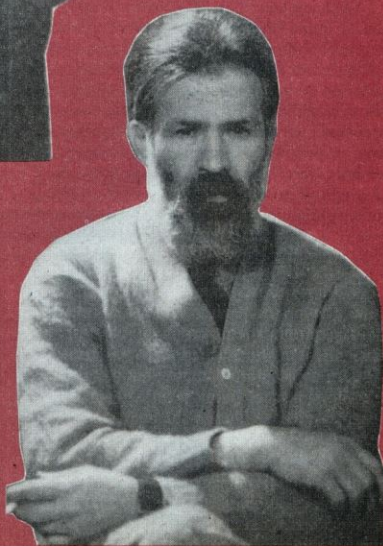
MANASE RADNEV

Născut în 1890, în Statele Unite, din părinți imigranți polonezi, Man Ray (Emmanuel Radnitsky) și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Franța, la Paris. Ajuns acolo în 1921, a stat în „orașul lumină” – cu o întrerupere de 10 ani (1941-1951), din cauza războiului, care l-a silit să se întoarcă în America – până la decesul survenit în 1976.

O carieră multi-laterală de pictor, creator de obiecte, regizor de film dar, în special, de artist fotograf i-a adus repede celebritatea în cercurile pariziene și internaționale. Atelierul său a devenit un punct de atracție nu numai pentru artiști, ci și pentru americanii și europenii bogați, care socoteau că o vizită în capitala Franței nu se putea încheia fără a fi immortalizați de aparatul fotografic al lui Man Ray. Membru marcant al avangardei artistice, frecventator asiduu al celor mai importanți scriitori ai vremii, și-a publicat, în 1963, memoriile sub titlul *Self Portrait* (Autoportret), carte care a cunoscut numeroase ediții în mai multe limbi de circulație internațională, ultima retipărită de curând la New York.

Autenticitatea observațiilor, talentul de narator, lumea fascinantă în care s-a mișcat explică succesul mondial al cărții, făcând din ea un reper de neînlocuit pentru cunoașterea făuritorilor artei și culturii moderne. După cum amintește din primele pagini, imediat după venirea la Paris, s-a simțit atras de operele lui Constantin Brâncuși. De marele sculptor român l-a legat o prietenie frumoasă, îndelungată, în care admirația față de artist se împletea cu prețuirea calităților eminente ale omului.

După notațiile mării colecționare Peggy Guggenheim, apărute în numărul din luna iulie din acest an al revistei, credem că însemnările mai numeroase și, aş spune, mai dense ale celebrului artist american, conținute în *Self Portrait*, îi vor interesa pe cititorii *Magazinului istoric*. Asemenea măturii, provenite de la nume faimoase ale veacului trecut, arată că geniul sculptorului român a fost apreciat de cunosători încă din primele decade ale secolului XX, notorietatea și prestigiul lui crescând odată cu vremea.

Prima oară când m-am dus să-l vizitez pe Brâncuși în atelierul său, am rămas cu o impresie mai puternică decât în orice catedrală. Strălucirea albului și a luminii m-a copleșit. Privind coloanele zvelte ale bisericilor medievale, bănuiești că, inițial, interioarele clădirilor erau inundate de lumină, iar culorile ferestrelor pictate, proiectate pe piatra albă, ofereau o captivantă orgie cromatică, departe de priveliștea melancolică de astăzi, datorată acumulării seculare de praf și negreală. Intrând în atelierul lui Brâncuși, descopereai o altă lume, albul – care este, în definitiv, o sinteză a întregului spectru –, această culoare, extinsă și la cuptorul și burlanul de cărămidă construite de el, pusă în valoare, ici și colo, de asprimea unei piese din stejar sau de licărirea aurie a unei forme dinamice, slefuite, de metal. Nu exista nimic în acest studio provenit de la vreun magazin, nici scaune sau alte mobile. Un cilindru alb, solid, din ghips, cu un diametru de aproape doi metri, așezat pe podeaua încăperii, servea drept masă, în jurul căreia se putea sta pe niște busteni scobiți. Câteva pernuțe aruncate pe aceste „mobile” le făceau mai îmbietoare.

Fotografia în slujba sculpturii

Brâncuși locuia ca un sihastru în atelierul său din inima Parisului. Exceptându-i pe puținii prieteni devotați, opera lui era aproape necunoscută în Europa [autorul se referă la perioada de început a sculpturii – M.R.]. El refuza să participe la expoziții, lucrările sale erau rodul unor ani de răbdătoare finisare, rezultatul unor nesfârșite rectificări – asemănătoare cu testările chilei unei nave –, pe care nu vroia să le expună privirii întâmplătoare a unui nou venit sau criticii ușuratică, irresponsabile. Cred că Steichen, pictorul și fotografii american care trăia la Paris, este cel ce i-a câștigat încrederea, convingându-l să accepte o expoziție la galeria lui Stieglitz din New York. Aceasta n-a fost scutită de deziluzii, începând cu autoritățile vamale, care n-au recunoscut scul-

pturilor calitatea de lucrări artistice, considerându-le produse industriale. Au fost, de asemenea, cârcotași, care l-au acuzat de erotism.

În afară de dorința de a cunoaște omul, ale cărui opere mă interesau, am venit la Brâncuși cu intenția de a-i face un portret fotografic pentru colecția mea. Când i-am propus aceasta, s-a încruntat, spunându-mi că nu-i place să fie fotografiat. Ceea ce îl interesa să posedă ar fi fost niște fotografii bine făcute ale lucrărilor sale; puținele reproduceri pe care le văzuse îl dezamăgiseră. Apoi, mi-a arătat o fotografie trimisă de Stieglitz, făcută cu prilejul expoziției sale de la New York. Era vorba de una dintre sculpturile sale în marmură. O poză frumoasă, mi-a zis, dar care nu-i reprezenta bine lucrarea. Doar el ar fi știut cum s-o fotografieze. Aș accepta eu să-l ajut să achiziționeze cele necesare și să-i dau câteva indicații? I-am spus că aș fi făcut s-o fac, iar a doua zi ne-am dus și am cumpărat o cameră și un tripod. I-am sugerat ca dezvoltarea s-o încredințeze unui laborator, dar și această operație dorea s-o facă el însuși. Astfel, într-un colț al atelierului, a improvizat un spațiu adecvat – așa cum a construit singur tot ce avea –, mutându-și chiar, fără ajutorul cuiva, piesele grele, prin folosirea unor răngi și scripete. Exteriorul acestui spațiu a fost vruit, astfel încât să obțină obscuritatea necesară.

L-am îndrumat cum să fotografieze și să-și finiseze pozele în camera obscură. După aceea, a lucrat singur, nemaiconsultându-mă niciodată. Mai târziu, mi-a arătat reproducerile. La unele dintre ele, obiectivul nu fusese bine centrat, altele erau supra- sau sub-expuse, zgâriate sau pătate. Cu toate acestea, mi-a spus, astfel trebuie fotografiate operele sale. Poate avea dreptate –

una dintre păsările lui aurii era luminată într-un asemenea mod de razele soarelui, încât părea că are o cunună, conferindu-i un caracter fantastic. Privindu-i sculpturile, mă gândeam dacă ele ar fi apărut la fel de impunătoare în încercările sale fotografice neprofesioniste, în altă ambianță, el, de fapt, nefiind preocupat de calitatea în sine a reproducerilor, ci de

1927. Brâncuși și Coloana fără sfârșit

punerea maximă în valoare a operelor. În timp ce eu, perfecționându-mi continuu tehnica fotografică, am făcut-o în detrimentul carierei mele de pictor.

Un telefon și un radio

Cu anii, Brâncuși a devenit mai prietenos, mai puțin impasibil, iar eu am ajuns să fac parte din cercul intim al vizitatorilor săi, fiind bine primit când deschideam ușa atelierului, legată cu o sfoară de un clopoțel. Fie că era vorba de pictorii Marcel Duchamp și Léger, de compozitorul Eric Satie ori de mine, în special când veneam cu o femeie tânără și nostimă, fața lui se lumina, la vederea noastră. Într-o seară, ne aflam patru sau cinci musafiri invitați la cină. Era un lucru destul de rar, culmea ospitalității sale. El înărta piciorul unui miel pe cărbunii încinși ai cuptorului, după ce ne așezase în jurul cilindrului de ghips, iar noi consumam o băutură tare românească, în așteptarea cămii fripte. Când a terminat, ne-a adus și un platou mare cu mămăligă, s-o mâncăm împreună cu friptura. Ne-a oferit, de asemenea, o cantitate mare de vin, care, spre sfârșitul mesei, ne-a înveselit.

După ce am terminat mâncarea, Brâncuși a strâns farfuriile, a dus într-un colț, unde exista o chiuveță, și s-a întors cu o perje aspră de sârmă cu care a curățat masa, redându-i culoarea albă. Hainele noastre deveniseră, mai mult sau mai puțin, înălbite cu ipsos, dar el ne-a spus să nu ne îngrijorăm, întrucât era o materie perfect curată. El însuși purta pantaloni de lucru albi, care arătau curați după terminarea cinei. La sfârșit, am băut lichior. După aceea și-a adus vioara și ne-a cântat melodii românești, însoțindu-le cu câțiva pași de dans. Ce contrast între toate acestea și subtilitatea și finețea operelor care-i umpleau atelierul!...

Dorind să păstreze atmosfera studioului, Brâncuși a refuzat mult timp orice obiect modern; au trecut mulți ani până a acceptat să i se instaleze un telefon, pe care îl ținea ascuns și la care nu răspundea când suna. Își făcea toate cum-părăturile singur; dacă nu se simțea bine, nu spunea nimănui, iar dacă vreun prieten sau compatriot treceau întâmplător pe la el, crăpa ușa, refuzând orice ajutor, declarând că n-are nevoie decât de odihnă.

Cineva i-a dat un aparat mare de radio de tip mai vechi. L-a desfăcut, l-a studiat pe îndelete și i-a înlăturat carcasa. Apoi a scobit o gaură rotundă într-un bloc de piatră, în care a montat difuzorul, l-a pus pe un postament și l-a așezat într-un colț, ca pe o sculptură. Sunetul era perfect, cristalin, ca al aparatelor moderne de înaltă fidelitate. Într-o fribidă ținea diverse unelte electrice trebuincioase muncii sale, dar care nu se vedeau, astfel încât atelierul își păstra caracterul de galerie de artă. Nu observai nici un semn al unei lucrări în curs de execuție, totul părea că s-ar fi făcut de la sine, în mod desăvârșit.

Protest la înmormântare

Într-o seară, am luat masa cu Brâncuși și cu Duchamp, înaintea uneia dintre călătoriile artistului francez în Statele Unite. Pentru a marca momentul, Brâncuși și-a potrivit camera în dorința de a face o fotografie în care să apărem toți trei. Ne-am așezat pe un buștean; Brâncuși ținea becul legat printr-un cablu lung de aparatul fotografic din fața noastră. O săptămână după plecarea lui Duchamp, Brâncuși mi-a dat două fotografii, cu rugămintea de a-i trimite una prietenului nostru la New York, lui neplăcându-i să meargă la poștă. Era un instantaneu reușit și îmi părea bine că figurez în el, sperând să fie publicat într-o bună

zi. Îmi amintesc că i-am scris câteva rânduri lui Duchamp, îndemnându-l să ofere poza spre tipărire. Într-adevăr, după un timp, ea a apărut în *Little Review*, dar mutilată în mod stupid. Atât Duchamp cât și eu dispărașem din fotografie, rămânând doar Brâncuși, fiind între picioarele desfăcute, într-un chip ce putea părea provocator, cablu legat de aparat. O vreme nu l-am revăzut, până când ne-am întâlnit mai mulți în jurul unei mese, la un local. Brâncuși nici n-a vrut să se uite la mine, apoi s-a răsușcit amenințător în direcția mea, cu paharul ridicat, reproșându-mi că a apărut ca un măscărici în *Little Review*. Am încercat să-i explic că n-am nici o vină, eu trimițându-i lui Duchamp doar ce mi-a dat el. În zadar m-am străduit să-l împac, el a rămas supărat pe mine mult timp, până s-a potolit. Ne-am reimprietenit mai tare, el acceptând chiar să pozeze pentru mine și i-am făcut câteva portrete uluitoare.

El era mai precaut decât oricine care fotografia sau era fotografiat. Părea chiar că își pierduse interesul față de această activitate, lăsându-și în dezordine camera obscură, iar aparatul zăcea într-un colț, acoperit de praful alb al atelierului, la fel ca și reproducerea, mototolite sau rupte. Când i-am comunicat dorința mea de a include portretul pe care i l-am făcut în albumul pregătit pentru tipar, s-a opus. Singurul portret autentic al său, mi-a spus, nu poate fi decât o imagine aleasă dintr-o suită înregistrată cu un aparat de filmat, urmând ca el să stabilească respectiva imagine. Am acceptat și m-am prezentat cu camera mea profesională de cinema. L-am filmat de mai multe ori mișcându-se prin atelier, apoi am proiectat încet materialul și el a indicat fotograma dorită. Aceasta a apărut în cartea mea, deși aș fi preferat unul din portretele mele mai elaborate. De altfel, eu fusesem obișnuit ca unii dintre cei care mi-au pozat să aibă alte preferințe decât ale mele; am regretat doar că n-am intitulat fotografia: *Autoportret de Brâncuși*.

Steichen s-a reîntors definitiv în Statele Unite, părăsindu-și casa din Franța (cu aproximație în anul 1927). Brâncuși a dorit să-și ia înapoi sculptura aflată în grădina casei. Era vorba de un trunchi de lemn, înalt de nouă metri și jumătate, sculptat în formă de module, intitulat „Coloana fără sfârșit”. Am venit la atelier cu mașina mea; Brâncuși a luat un colac mare de frânghie și un ferăstrău. Casa arăta foarte prost, ca toate locuințele abandonate, cu diverse obiecte aruncate pe jos și cu grădina plină de

buruieni. Dar Coloana se ridica mândră în mijlocul curții, cu un stâlp totemic în așteptarea ceremoniei rituale. [autorul descrie amănunțit cum Brâncuși, singur, a reușit, în mod ingenios, să desprindă coloana, secționând-o la mijloc și apoi coborând-o cu ajutorul frânghiei, fiind obligat însă să renunțe la porțiunea aflată în pământ – M.R.] „N-are importanță – mi-a spus –, indiferent de lungime, tot Coloana fără sfârșit este”. A doua zi, a trimis un camion să aducă cele două părți, pe care, mai târziu, le-a unit. Intenționa să facă și una în metal. (Și, într-adevăr, a înălțat în România, la solicitarea guvernului, o astfel de Coloană.) Am privit, fascinat, întreaga operație efectuată de el. M-am oferit să-l ajut, dar am fost refuzat, reușind, în schimb, o sugestivă fotografie a sculpturii, înainte de a ajunge la pământ.

L-am vizitat până la începutul celui de-al doilea război mondial, înaintea invadării Franței. N-am discutat niciodată contextul general, în atelier chestiunile politice nu-și aflau locul. O singură dată, când a venit vorba de posibilitatea ca trupele germane să intre în Paris, Brâncuși a curmat brusc conversația, spunând că dacă va fi pus într-o situație imposibilă, se va sinucide.

Un deceniu mai târziu, când m-am reîntors în Franța, l-am găsit exact cum îl părăsisem, adică atelierul era același, doar că el îmbătrânise și-i slăbiseră puterile, lucra foarte puțin. Venind la el, l-am zărit o dată pe acoperiș, reparând un ochi de geam. L-am muștrat, spunându-i că există o mulțime de meseriași care pot face așa ceva. Mi-a răspuns că nu-i place să aștepte, nu poți avea încredere în ei, nu sunt punctuali, iar când vin nu fac o treabă bună. Puțin după aceea, am aflat că a căzut în timp ce lucra în atelier și și-a fracturat soldul. A stat în spital o vreme mai îndelungată, dar s-a întors acasă, deoarece o pereche de compatrioți tineri s-au oferit să-l îngrijească. [E vorba de pictorii Natalia Dumitrescu și Alexandru Istrati, în prezent decedați – M.R.]

Când a murit [în 1957 – M.R.], am participat la ceremonia de la cimitirul Montparnasse. M-am încadrat în șirul mare de oameni și am pus o garoafă albă pe coșciug, înainte de a fi depus în criptă. La un moment dat, a venit, cu o mare coroană de flori, delegația Ambasadei României. Unii dintre participanți au protestat zgomotos la apariția reprezentanților unei țări aflate dincolo de Cortina de fier. A fost ceva deprimant. M-am decis să nu mai iau parte niciodată la o înmormântare. ■

Ploiești, august 1943

Anul acesta, în luna august, s-au împlinit 60 de ani de la cel mai cunoscut raid organizat și executat de aviația americană în zona Ploieștiului în timpul celui de-al doilea război mondial. Operațiunea a intrat în istorie sub denumirea de cod Tidal Wave (Valul nimitor). Acțiunea a fost pregătită în cel mai mare secret, astfel încât nici unul dintre echipajele avioanelor participante, de tip B-24 „Liberator”, nu a știut care era obiectivul vizat de numeroasele

antrena-
mente
cu zbo-
ruri la
joasă
înălțime.

În timpul confruntării dintre flotila de bombardament americană și apărarea antiaeriană, s-a petrecut un fapt incredibil. Eroul episodului a fost sublocotenentul aviator al Flotei 1 Vânătoare Carol Anastasescu.

PILOTUL TORTĂ

Comandor (r) aviator CONSTANTIN IORDACHE

Era în ziua de 1 august 1943, când o ade-vărată armadă aeriană americană, numărând la decolare 178 de bombardiere, s-a năpustit asupra Ploieștiului. În acea duminică, sublocotenentul aviator Carol Anastasescu – Charlie, după cum îl cunoșteau prietenii și colegii –, se găsea, prin voia hazardului, la aerodrom. Îi ținea locul unui bun prieten, locotenentul aviator Nicolaescu, căruia i se căsătorea sora.

La darea alarmei, Anastasescu a decolat în fruntea patrulei. Aviatorii români au intrat în luptă ușor surprinși de joasă înălțime, sub 100 m, la care zburau bombardierele inamice. De obicei, americanii atacau de la 7-8.000 m. Fără a ține seama de dăra trasoarelor ce o întâmpina, patrula lui Charlie, în șir indian, a căzut peste o fortăreață zburătoare aflată în extrema dreaptă.

Cum era în frunte, în picaj, Anastasescu a degajat

aproape atingând turlele sondelor. Turelele bombardierelor se roteau amețitor, căutându-și prada, în timp ce, rapid, apărarea antiaeriană își înălța și ea proiectilele, fără a mai putea face diferența între proprii vânători și avioanele inamice. Infernul era de nedescris. Peste toate se adăugau și exploziile bombelor, aruncate la întâmplare, dar și fumul greu, compact și înăbușitor al incendiilor.

La nunta unui camarad în 1946 (al doilea din stînga)

Parcă hipnotizat, sublocotenentul Anastasescu a revenit iar și iar asupra bombardierului inamic ce și-l alesese drept țintă, răbindu-l mortal pe pilot și determinându-l ca, răsturnându-se pe stînga, învâluit în flăcări, să muște pământul. A atacat din nou cel mai apropiat bombardier ce i-a ieșit în cale. Cîteva rafale, dar armele s-au oprit brusc. Nu mai avea muniție. A degajat, apoi a redresat, dar, la rîndu-i lovit, s-a văzut cuprins de flăcări.

Primul gând a fost să se salveze. Și-a desfăcut centura de siguranță și a deschis cupola carlingii. Era însă prea jos pentru a se mai putea parașuta. Sondele se așteptau amenințător, excluzând orice aterizare forțată. Viteza, ca și bruma de înălțime rămase, scădeau rapid. La acestea se mai adăuga și

faptul că fusese observat de pilotul unui bombardier inamic.

Incendiat și în neputința de a riposta în vreun fel, Anastasescu privea bombardierul ce aluneca spre el. Cu un ultim efort și-a îndreptat botul avionului spre mașinăria inamică ce se apropia amenințător. Apoi, n-a mai reținut nimic, decât parcă o imensă căldură...

Din cauza șocului, sublocotenentul Anastasescu leșinase. Peste cîteva secunde și-a revenit însă și, deși aflat într-o stare confuză, văzând că intră pe verticală în pământ, a tras în mod reflex de manșă, în ultima clipă reușind o oarecare redresare, urmată de impactul cu solul, moment în care pilotul a leșinat din nou.

Abia după două zile, sublocotenentul Carol Anas-

tasescu și-a revenit pe un pat de spital. Suferise multe arsuri și fracturi la cap, membre și la coloana vertebrală. Totuși, era în viață... Nu-și putea explica minunea prin care supraviețuise.

Mărturia radio-difuzată a unui ofițer de la antiaeriană i-a lămurit misterul. Intrat cu avionul I.A.R.-80 în cvadrimotorul american, a reușit pentru cîteva secunde să „zboare” împreună cu acesta, după care, fiecare s-a desprins, căzând în direcții diferite.

La impactul cu solul, ca urmare a faptului că nu mai era legat cu centura de siguranță, iar cupola fusese îndepărtată, sublocotenentul Anastasescu a fost proiectat în afara carlingii, căzând pe o... căpiță de fân, unde a și fost găsit de un caporal, care l-a transportat de urgență la spital. A fost transferat apoi într-o clinică specializată din București. Pe parcursul a mai bine de un an de zile, a suferit mai multe intervenții chirurgicale, pentru a fi redat de-abia la 15 decembrie 1944 familiei.

Incredibila faptă de vitejie a aviatorului român a fost, după cum era de așteptat, intens mediatizată în presa vremii, ziaristii nefăcând deloc economie de cerneală și superlative. Anastasescu devenise eroul zilei – „torța vie”, „omul torță” sau „omul bolid”... ■

Carol Anastasescu s-a născut în anul Marii Unirii, la 2 martie 1918, în comuna Cocargea din județul Ialomița. Familia mutându-se în orașul Buzău, tânărul Carol a urmat și absolvit, în 1938, Liceul „B.P. Hasdeu”. Deoarece părinții îi doreau o carieră universitară, s-a înscris la cursurile Facultății de matematică ale Universității București. Totuși, pe Carol Anastasescu îl atrăgea aviația, pasiune ce l-a determinat, în anul 1939, să întrerupă studiile civile și să se înscrie la Școala de ofițeri de aviație de la Cotroceni.

La 10 mai 1941, odată cu absolvirea școlii, a fost avansat la gradul de sublocotenent aviator și repartizat la Escadrila 62 din Grupul 6 al Flotilei 2 Vânătoare, dislocată la Turda. La 1 octombrie 1942, împreună cu Escadrila 62 Vânătoare, C. Anastasescu a plecat pe frontul de la Stalingrad, inițial pe aerodromul de la Morozovskaia, apoi la Tacinskaia și, ulterior, la Rostov. Cu aparatul ciuruit în luptele susținute cu avioanele de vânătoare rusești, în două dintre aceste împrejurări fiindu-i afectat și motorul, slt. av. Anastasescu a fost obligat să aterizeze forțat și să apeleze la ajutorul tehnicienilor escadrilei. La 1 aprilie 1943, Flotila 2 Vânătoare a fost retrasă în țară, înzestrată și cu avioane I.A.R.-80 și dislocată pe aerodromul de la Pipera-București, cu misiunea de a apăra Capitala și zona petroliferă Ploiești.

A fost decorat cu Ordinul „Virtutea Aeronautică” cu spade, clasa Crucea de aur, cu două barete, și avansat până la gradul de căpitan aviator, în cursul lunii septembrie 1945, când a fost trecut în retragere.

Dornic de a-și completa studiile superioare și a urma, chiar dacă peste timp, dorința părinților, Carol Anastasescu s-a orientat spre Facultatea de științe juridice. Noile condiții politice nu i-au fost însă favorabile. Dată fiind starea socială a familiei, ce avea în proprietate un mare restaurant din centrul Buzăului, dar mai ales faptul că, în perioada războiului, sublocotenentul luptase împotriva trupelor sovietice, a fost obligat să renunțe. Mai mult chiar, tot într-o dată de 1 august, dar 1948, a fost arestat, pentru ca, după mai bine de un an de detenție – fără să fi fost judecat ori condamnat! – să fie pus în libertate.

Pentru a-și putea câștiga existența, imediat după eliberare, în 1949-1950, a urmat cursurile unei școli de cadastru; a lucrat în această profesie, în mai multe localități din țară. S-a pensionat în 1980. După decembrie 1989, Carol Anastasescu a fost avansat comandor (r) aviator.

Clio anunță

O NOUĂ REVISTĂ

Cele 235 de pagini ale primului număr din revista *Studii de preistorie*, editată sub auspiciile Asociației Române de Arheologie, găzduiesc articole în limba română și în limbi de circulație internațională, aparținând unor tineri cercetători entuziaști, provenind în principal de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” și de la Muzeul Național de Istorie din București. Sunt și contribuții care reflectă munca de cooperare a arheologilor români cu cei străini pentru dezvelirea urmelor trecutului. Astfel, cercetători din Cardiff au studiat locuirea neo-eneolitică din Valea Teleormanului, iar organizația franceză „Association pour la Sauvegarde du Patrimoine Archéologique Aveyronnais” s-a implicat în studiul vestigiilor ancestrale din județul Tulcea.

Studii de preistorie este pentru moment singura revistă destinată în exclusivitate problemelor care privesc preistoria, până în epoca neo-eneolitică, așadar înainte de epoca metalelor. Mai trebuie menționat, de asemenea, și faptul că revista nu este limitată la modalitățile de lucru strict arheologice, apropierea pluridisciplinară fiind încurajată încă din acest prim număr. Distingem astfel studii privind arheozoologia sau sedimentologia.

Urăm publicației cât mai multe numere de acum înainte.

Microarhiva Magazin istoric

ROMÂNIA CU Â

În iunie 1958, Mihail Roller se sinucidea (Magazin istoric, nr. 10/2002). Lua sfârșit „faza slavă” a istoriografiei formării poporului român și a limbii sale. Exagerările impuse de școala rolleristă – care nega caracterul latin al românilor și al limbii lor – au fost, treptat, abandonate.

Și până la dispariția lui Roller fuseseră voci care, mai ales după moartea lui Stalin, se pronunțaseră, chiar în public, contra teoriei lui. În arhiva familiei s-au păstrat două scrisori trimise de tatăl meu, Petru Groza. Prima este din 1954 și este adresată

academicianului Nicolae Profiri, vicepreședinte al Academiei R.P.R. Ea era consecința unui schimb de corespondență între tata și academician, privind schimbarea modului de scriere a cuvântului România și a derivatelor sale. „Mulțumind Institutului de Lingvistică al Academiei R.P.R. pentru această temeinică și prețioasă lămurire, consider că totuși nu trebuie să renunț la punctul meu de vedere, care cred că nu este străin de al oamenilor simpli, care constituie majoritatea covârșitoare a poporului, deprins de a scrie «România» cu «â». Și, câteva rânduri mai încolo, adăuga: „excepțional pentru cuvintele «român» și «România», imaginea cuvântului roman trebuie păstrată [...] Iar pe plan universal, dincolo de granițele noastre, privind lucrurile în mod sănătos și fără exhibiții cerebrale complicate, nu putem refuza faptul că «România», la toate popoarele care nu au semnul «i» sau «â», este «Romania» și cu greu va deveni «Rominia».”

La 12 iunie 1957, Petru Groza îi trimitea o scrisoare profesorului Constantin C. Giurescu. Așa cum va constata cititorul, tatăl meu, fără a fi un „tracoman”, privilegia elementul dacic în etnogeneza poporului român.

Liviu GROZA

Mult stimate domnule profesor,

Am citit conferința Dvs. difuzată prin Radio București la data de 20 aprilie a.c., asupra *furmării poporului român*, interesantă și documentată.

Ea totuși nu rezistă integral adevărului istoric, care – după cum spuneți și Dvs. – apare tot mai mult la lumină, datorită cercetărilor științifice, arheologice, ale scriptelor vechi etc., de pe timpul când în „Dacia Felix” exista un popor cu bază etnică dacică sau gotică, aparținând părții de nord a tracilor.

Influența celorlalte elemente, a coloniștilor romani și a slavilor, este notorie și nu se poate dezminti. Dar ea trebuie redusă la justa ei valoare și nicicum exagerată, așa cum au făcut pe de o parte *latinistii* pe vremuri și cum fac și astăzi, inspirați de o doză de oportunism, unii *slaviști*.

Nu trebuie uitat că întemeietorii școlii latiniste au fost Gheorghe Șincai și Petru Maior, ambii trăind în epoca de catolicizare forțată a poporului român, din motive de politică imperialistă a Habsburgilor catolici și a aliatei lor Roma – ei înșiși părăsindu-și legea strămoșască și trecând la catolicism.

Oportunismul lor i-a împins până la a nega total existența pe plaiurile Daciei a poporului *autohton dacic* și spunând că suntem descendenții coloniștilor romani, „fără sânge străin în vinele noastre”.

Or, se știe că înseși cele două legiuni gemene, a XIII-a romane [text confuz; în Dacia romană a funcționat Legiunea XIII Gemina, iar din 167 i s-a alăturat și Legiunea V Macedonica] cu care Traian a cucerit Dacia și care apoi s-au așezat aici, au fost recrutate dintre sălbatici locatari ai codrilor din Anglia și Scoția, neavând ei deloc sânge roman.

(Continuare în p. 80)

SCRISOARE DIN BASARABIA

Cluj, 5 octombrie 2003

Dragă redacție,

Nu sunt o cititoare fidelă a *Magazinului istoric* (trebuie să recunosc), însă ori de câte ori revin în România, citesc cu mult interes paginile încărcate de istorie și cultură ale acestuia.

Magazin istoric prezintă un trecut fără de care e imposibil să percepi mecanismele prezentului și să faci profeții asupra viitorului. De aceea, am considerat că am găsit în sfârșit un mijloc de a vocifera prin intermediul unui articol (sau încercare de articol), care să exprime ideile unui student român, dar încă cetățean al Republicii Moldova și să contureze optica acestuia asupra evoluției (?) propriei țări în aceste timpuri de restriște.

Mărturisesc că am încercat din răsuputeri să mă ascund în spatele unui Balzac sau Dostoievski, care să înfățișeze lucrurile într-o manieră cât mai realistă și obiectivă, analizând cu lupa rațiunii anumite fenomene sociale.

Cu regret, cred că totuși am alunecat ușor în prăpastia subiectivității, nereușind în totalitate să mă mențin pe linia de plutire.

Rămâne să apreciați dacă această voce stingheră merită să fie auzită sau înăbușită. Intenția mea a fost doar să dau un semnal de alarmă!

În speranța că-mi „voi recunoaște vocea“ într-un număr autumnal al *Magazinului istoric*, închei acest scurt răvaș pentru a lăsa loc „cuvintelor crude și biciuitoare“ ale articolului ce urmează.

Vă mulțumesc anticipat

Suntem români și punctum!

...Nu voi vorbi despre politică, nu mă interesează. Și nici despre religie, căci nu am citit Biblia.

Să știți că arta mă preocupă... muzica lui Verdi sau picturile lui Van Gogh, romanul lui Dostoievski sau poezia lui Stănescu, dar despre artă voi vorbi altă dată, nu și acum. Căci acum voi începe să rostogolesc cuvinte crude, biciuitoare despre o dramă a mușieniei sau despre o pantomimă al cărei singur actor devine, inconștient, un popor, poporul român situat în stânga Prutului.

Pantomima mi-a provocat întotdeauna o stare de angoasă înțelegibilă. Mă îngrozește neputința acestui personaj de a se exprima prin cuvinte, neputința de a vorbi clar și răspicat despre gândurile pe care ȋnea să le sugereze prin abundența gesturilor, sporind și mai mult nedumerirea spectatorilor. Vă văd nedumeriți... să nu fi înțeles încă mesajul meu? Să fiu oare din nou un

Pantomim? Să nu fi înțeles încă faptul că noi am devenit de-a lungul timpului actorii muți ai unei piese de teatru ce poartă titlul *Dramă*, în care fiecare dintre noi devine un Christ ce-și poartă crucea transmisă din generație în generație, din tată în fiu? Oare nu este dureros să porți în fiecare zi o coroană de spini ce-ți sângerează fruntea, oare nu este dureros să fii biciuit de umilintele și compasiunile celorlalți că nu ai o limbă? Cu ce am greșit?! Să fi fost un blestem?!

Astfel, ne rotim înnebuniți în eternul cerc al mușieniei, mimând trăiri și sentimente ce nu pot fi exprimate într-o formă lămurită, dar pe care încercăm totuși să le conturăm într-o limbă care oricât de corectă ar fi, nu mai are aceeași sonoritate sau accent românesc.

Știți oare care a fost motivul pentru care am plecat sau venit (nu mai știu) în România la studii? Știți care a fost motivul pentru care am

părăsit la o vârstă fragedă familia, locurile natale? Pentru a învăța să vorbesc românește, pentru a-l recita pe Eminescu, Blaga într-o limbă pură, românească.

Fiecare zi în România e o nouă confruntare. Te confrunți cu nedumerirea ce o citești în ochii celor care te ascultă și încearcă să deslușească mesajul pe care încerci să-l transmiți. Dar, în pofida eforturilor depuse pentru a te face înțeles, eșuezi, astfel încât ochii clari ai interlocutorului sunt adumbriți de întrebarea: „Ce vrea să spună? Oh Doamne, a fost din nou un mesaj criptic.“ Să fi fost accentul de vină? Dacă ar fi numai accentul...

De fapt, e vorba despre cuvintele care ne sunt atât de *stălcite*, motiv pentru care suntem sculptori anonimi ce-și cioplesc sau cizelează propriile stâlpiuri de piatră.

Și totuși, a doua zi poneam ca un Sisif din nou pe drumul zădărniceii.

Deveneam parcă mai încrezătoare când, întorcându-mă acasă, auzeam pe stradă, la televizor, oameni care duceau aceeași luptă ca și mine în încercarea de a vorbi o limbă frumoasă, și nu un dialect schimonosit, ciunțit de rusisme, moldovenisme și alte atâtea – isme. Însă încrederea mi-a dispărut de curând, când opiniei publice i-a fost supusă atenției un fenomen ciudat: apariția „unui dicționar” la fel de schimonosit ca și limba celor care ne conduc țara.

Până mai ieri eram mândră că sunt moldoveancă, chiar dacă mă stânjeneam ori de câte ori eram întrebată: „Ce naționalitate sunteți?” Suna atât de bizar să spun Moldoveancă, încât răspundeam prin „Sunt Româncă din R. Moldova.”

Încercam să mă laud în fața colegilor mei cu ceea ce a mai rămas din Moldova descrisă în vechile manuale de geografie: cu vii și livezi, pământuri roditoare, hore și fete frumoase. Fără viile și livezile de odinioară, dar totuși cu vinuri jucăușe, cu aceeași oameni frumoși la chip și la suflet, Moldova există.

Credeam că astfel voi înălța Moldova, dar se pare că m-am înșelat. Moldova se găsește în „Zodia Cancerului” (vezi Sadoveanu), se retrage treptat în bezna și se stinge sub ochii noștri.

Azi apare un dicționar bizar moldo-român care ar legitima limba moldovenească ca limbă de stat, ieri a apărut o istorie a Moldovei, mâine ce ne mai așteaptă?

Dacă își închipuie *Cineva* că vom renunța la melodia limbii române în favoarea unei limbi moldovenești inventată sau inexistentă, atunci dă dovadă de o mare futilitate (neologism ce provine din limba franceză – futilité –, lipsă de seriozitate) sau se lasă pradă utopiilor (neologism, himeră, iluzie, vis în van), căci noi nu abandonăm Sărbătoarea Limbii Române și refuzăm să credem că nu suntem români.

Concluzie: sunt o mare naivă. Și eu care credeam că limba de stat e limba română, și eu care credeam că istoria noastră e o istorie a românilor, și eu care credeam că într-o zi nu va mai fi necesar să-mi schimb accentul și „vorba” ori de câte ori trec Prutul... Cu respect,

Inessa BABAN

ROMÂNIA CU A

(Urmare din p. 78)

Ei erau atât de sălbatici, cu îmbrăcămintea lor de piei, cu bărbile și părul netuns, încât cronicarii romani contemporani spuneau că „mamele din Roma nășteau înainte de vreme la vederea lor”.

Totuși, rași și transportați în Dacia, ei nu puteau aduce limba romană cu ei, cu atât mai puțin sângele roman. Și dacă bunicile noastre au greșit cu vreunul din ei, atunci noi avem un amestec de sânge daco-saxon.

Coloniștii nemilitari aduși de către Roma, din diferite neamuri, din toate părțile, locuind pe la orașe, nu au putut înlocui limba unui popor vechi așezat la sate, prin șesurile, munții și văile Daciei – în timpul foarte scurt cât a durat stăpânirea romană.

Iar în ceea ce privește pe slavii noștri, trebuie să distingem printre ei pe cei de bună credință, care pe linia realităților istorice confirmă influența slavă și amestecul limbii și al sângelui dacic cu cel slav – de aceia cari, din servilism sau oportunism momentan, vor să ne scoată slavi, deformându-ne limba sub ochii noștri și desfigurând și numele de „român” și „România”.

Am scris Academiei acum vreo doi ani, văzând aceste exhibiții, că ele vor trece ca orice

spumă și sunt convins că încă generația mea va muri din nou în „România” și nicidecum în „Rominia”.

Locul și timpul îmi permit numai aceste observări pe marginea valoroasei Dvs. conferințe – fără a-mi atribui competența Dvs. științifică și istorică și a altor istorici apreciați ai noștri. Am convingerea că ei își vor face datoria, revenindu-le lor sarcina de a înlătura falsificarea și denaturările pe care istoria nu le tolerează pe timp îndelungat, pedepsindu-le.

Cu toată afecțiunea,

Dr. Petru Groza

N.B.: Când dictam rândurile de față, a apărut marele compozitor român Mihalovici Marcel, astăzi încetățenit în Franța. El mi-a vorbit de multe cuvinte românești pe care le are și poporul francez. Astfel, țărani francezi din nordul Franței spun și astăzi la păr „coama” etc.

Știm că sicilienii, bascii au cuvinte identice cu ale poporului nostru.

Exodul popoarelor niciodată nu s-a făcut de la Apus la Răsărit, ci întotdeauna de la Răsărit spre Apus. De ce se neagă posibilitatea ca limba strămoșască a dacilor și goților să fie purtată în decursul exodului popoarelor, de aci înspre basci, sicilienii etc. și nu de acolo încoace, prin sabia și focul războaielor cotorpitoriilor romani?

Dr. Petru Groza ■

ISTORIA UNOR FRONTIERE CONTROVERSATE

Frontiera este o invenție relativ nouă. Ea aparține ultimelor secole și este legată de nașterea națiunilor și a statelor independente. În Antichitate sau Evul Mediu granițele nu însemnau prea mult pentru locuitorii unui spațiu sau altul. Bineînțeles, limes-ul roman, spre exemplu, marca un imperiu, despărțind lumea cunoscutului (sau civilizată) de cea a necunoscutului (sau barbară). La fel și în cazul celorlalte imperii. Până în zorii secolului XIX, când națiunile se încheagă, iar sentimentele de independență și libertate sunt pe buzele tuturor.

Un recent studiu propus de revista franceză *Historia* încearcă o incursiune în istoria unui stat european pentru care noțiunea de frontieră a reprezentat cheia existenței sale. Un stat relativ mic ca suprafață (aproximativ 30.519 km²), dar și ca populație (10.000.000 locuitori), adeseori pradă relativ ușoară în calea expansiunii țărilor vecine. Căci regatul Belgiei, cu cele nouă provincii ale sale, flamande sau valone, și-a câștigat cu destulă greutate un contur bine definit pe harta europeană. În interiorul lui însă, conflictele interetnice nu au dispărut niciodată.

Pentru mulți dintre noi, națiunea belgiană are un reprezentant foarte cunoscut grație romanului polițist creat de britanica Agatha Christie între cele două războaie mondiale. Hercule Poirot, omulețul simpatic, cu mustași impresionanți și o tenacitate demnă de invidiat, era belgian. Foarte mândru de originea sa, făcea adevărate crize de furie când unele personaje îl credeau născut la Paris.

Două Charlotte și destule compromisuri

Belgia are un trecut frământat. Populată din Antichitate de triburi celtice

(belgii), teritoriul său este transformat de Caesar, în 51 î.Hr., în provincia romană Gallia Belgica. Câteva secole mai târziu, trece sub stăpânirea francă, în cadrul regatului merovingian, apoi în cel carolingian, până în anul 843, când, după tratatul semnat la Verdun, este împărțită între Franța și Lotharingia (viitorul Imperiu Romano-German).

Pentru țara actuală, perioada Evului Mediu se identifică cu existența așa-numitei provincii a Țărilor de Jos (alături de Olanda, Luxemburg și regiunea de nord-est a Franței). Abia începutul de secol XIX va trasa adevăratul contur al statului.

Congresul de la Viena (1814-1815) pregătește reorganizarea Europei conform principiilor dreptului monarhic și, în ciuda tuturor disensiunilor economice și religioase, decide reunificarea regiunilor de sud și nord și formarea Regatului Unit al Țărilor de Jos, care cuprindea Belgia, Olanda și Luxemburg.

În aceste condiții, sudul se trezește sub dominația unui monarh protestant, Wilhelm I, situație de nesuportat pentru supușii catolici. Tensiunile sunt alimentate și dinspre tabăra liberală, ce proclama dorința belgienilor de a „culege portocala din copacul libertății”. Revoluția franceză și

ideile sale erau încă foarte proaspete. Astfel că anul 1828 aduce unirea celor două forțe protestatere într-o alianță catolico-liberală, cunoscută în istorie sub numele de Unionism. O adevărată revoluție anti-olandeză, izbucnită în august 1830, agită orașul Bruxelles și împrejurimile sale. La 4 octombrie, populația proclamă independența noului stat.

La Londra, în anul 1831, o conferință internațională trebuie să hotărască viitorul Belgiei și mai ales să traseze noile sale frontiere. Ea începe prin a-i impune neutralitatea perpetuă „în limitele sale, ce vor fi trasate” cu acel prilej. Negociatorii nu se lasă impresionați de puterile europene și înaintează serioase cereri teritoriale: malul stâng al Escaut-ului, toată provincia Limbourg și marele ducat al Luxemburg-ului. Doleanțele le sunt însă refuzate cu fermitate.

Belgienii au însă nevoie și de un rege care să conducă statul nou-născut. Privirile se vor îndrepta spre Leopold de Saxa-Coburg-Gotha, văduv al principesei regale Charlotte a Angliei. Alegerea nu poate să nu placă Imperiului britanic. Iar pentru a atrage și simpatia Franței, Leopold va face o mișcare înțeleaptă, recăsătorindu-se. De data aceasta, cu Louise Charlotte, fiica regelui Ludovic Filip.

De acum, începe pentru Belgia timpul compromisurilor. Căci ceea ce a intrat în istorie sub numele de „Preliminarii ale tratatului” de la

Primul rege al belgienilor,
Leopold I

Londra, în articolul XVIII, confirmă suveranitatea Belgiei asupra Marelui Ducat al Luxemburgului (cu excepția interiorului fortăreței). Este vorba însă numai de un acord provizoriu, destinat a dura pe perioada negocierilor deschise între regele Țărilor de Jos și Confederația germanică, negocieri legate de situația acestui Mare Ducat și diferite de cele referitoare la problema frontierei dintre Olanda și Belgia.

Petece și petecuțe

Tratatul era destul de contradictoriu. Un alt paragraf evoca o posibilă înțelegere asupra exercitării suveranității Maastricht-ului. Deși discuțiile avansaseră, reprezentanții Bruxelles-ului resping toate propunerile. Revin apoi la sentimente mai bune: regiunea Limbourg, orașele Maastricht

și Luxemburg vor deveni belgiene. În practică însă, lucrurile arată altfel, deoarece armatele olandeze ale lui Wilhelm I pornesc campania împotriva belgienilor, care fac apel la țara reginei Louise Charlotte, la Franța. Iar ajutorul nu se lasă așteptat și mareșalul Gérard salvează Belgia.

Negocierile reîncep la Londra și, la 15 noiembrie 1831, tratatul celor 24 de articole este, într-un final, semnat. Hotărârile sale sunt clare: trei cincimi din Luxemburg revin Belgiei, iar restul va rămâne sub stăpânirea olandeză. În contrapartidă, Belgia va ceda o porțiune din regiunea Limbourg, situată pe malul drept al râului Meuse, și pe cea aflată pe malul stâng, la nordul unei linii imaginare ce pleca de la frontiera cu Brabantul septentrional și atingea cursul Meusei, în amonte de Wessen. Această clauză asigura Olandei o continuitate teritorială până la Maastricht, loc de o importanță strategică deosebită.

Iar Belgia, monarhie constituțională, conform Constituției adoptate la 7 februarie 1831, trebuie să mai aștepte ani buni până să mai cunoască o oarecare creștere. De abia la sfârșitul primului război mondial, prin tratatul semnat la Versailles (28 iunie 1919) între Germania și Puterile Aliate, i se atribuie Belgiei, în zona estică, o regiune cu formă de prună, ce se întindea pe o suprafață de

aproximativ 1.050 km². Cu o lungime de circa 100 km, aceasta cuprindea 25 comune germanofone și numai șase francofone. Eupen, Saint-Vith și Malmédy, alături de minusculul teritoriu al Moresnet-ului (cu cei 344 de locuitori ai săi), devin belgiene.

La origine, Eupen, Malmédy, Saint-Vith și Moresnet reprezentaseră așa-numitele „cantoane izbăvite”, cu aluzie directă la termenul de redempțiune, devenind apoi „cantoanele din Est”. Soarta lor în cel de-al doilea război mondial va fi oarecum asemănătoare cu cea a locuitorilor din Alsacia, atât de răvnită de tabăra franceză sau cea germană.

De la măririi teritoriale se ajunge și la... micșorări. În 1956, Belgia va retroceda Republicii Federale Germania aproximativ 400 ha, cu 650 de locuitori. În fond, câteva câtune, dintre care Bildchen, în apropiere de La Calamine, și Losheimergraben, în apropiere de Saint-Vith. Dar cu trecerea anilor, sentimentul de apartenență la statul belgian a crescut și printre acești „pribegi” trăitori în regiuni de graniță. Și a crescut într-o asemenea măsură, încât astăzi, în plină epocă a Europei fără frontiere, lesne poți auzi acolo afirmându-se că locuitorii regiunii sunt „ultimii belgieni”.

Cu excepția regiunilor Malmédy și Waimes, care aparțin zonei valone, cantoanele din est dispun de un consiliu legislativ și unul executiv, compus din trei

miniștri. Chiar și în cadrul Parlamentului european le este rezervat un loc. Iar dacă, pe de o parte, comunitatea germanofonă s-a „dotat” cu o „sărbatore comunitară” și un drapel, „ultimii belgieni” de aici au adoptat culorile albastru-alb-roșu. Iar acestea nu trimit nici la Franța, nici la Olanda, nici la Marele Ducat al Luxemburgului. Ci mult mai adânc în propria istorie. Albastrul este cel al unei flori cu cinci petale, cunoscut simbol heraldic, evocând culoarea gențianelor din zonele muntoase. Leul roșu orna altădată blazonul ducelui de Limbourg, iar albul înlocuiește strălucirea stemelor de pe drapele.

Opinia generală contemporană, în cazul în care Belgia ar trebui vreodată să se dizolve, este că marea majoritate a locuitorilor săi s-ar îndrepta spre Luxemburg. Dar nu

trebuie uitate nici micile enclave belgiene diseminate astăzi pe tărâm olandez, situate fie la Baarle-Nassau, fie la Baarle-Hertog (Baarle-Duc). Și pentru a complica și mai mult situația, de altfel destul de „peticită” a realității teritoriului belgian, unele dintre aceste minuscule enclave belgiene adăpostesc în interiorul lor alte... enclave olandeze. O situație amintind de păpușile rusești, ce se perpetuează de aproape 900 de ani. Mai precis, din 1198, data la care aceste pământuri au făcut obiectul unei împărțiri între Henric I, duce de Brabant, și Godefroid de Schoten, mare senior de Breda. Diferențele s-au oficializat abia în zilele noastre, mai exact în 1995, când la Baarle-Duc și la Baarle-Nassau au apărut două administrații, una belgiană și alta olandeză. Dar coabitarea, din

Luik, adică Liège, Namen, adică Namur, Bergen, adică Mons, numai Charleroi nu are echivalent în flamandă

fericire, nu a fost prea mult compromisă, chiar dacă traiul sub două suveranități nu este deloc ușor.

Două lumi, două tradiții

După tradiția formată începând din secolul XIX, Belgia posedă granițe externe, în interiorul cărora își exercită plenitudinea autorității sale statale. Are și frontieră internă, e adevărat, fără vămi, dar la fel de ușor observabilă: frontiera lingvistică.

Căci, încă din îndepărtatele timpuri ale Antichității, ea se regăsește pe teritoriul acelei „păduri a cărbunelui”, veritabilă cicatrice culturală distingând romanitatea de lumea germană. Un spațiu ce se întinde între înălțimile Ardenilor și cele ale Vosgilor, extrem de favorabil invaziilor. În timp ce întreaga provincie a Galiei a fost romanizată, nordul belgian, începând cu secolul III d.Hr., a cunoscut puterea și influența germană.

Oficial însă, după 1831, și nordul și sudul belgian au vorbit franceza. Era limba aristocrației și burgheziei. Odată cu trecerea anilor, de-a lungul secolului XIX și mai ales după instaurarea sufragiului universal și terminarea primului război mondial, am asistat la ascensiunea mișcării flamande în cultura și existența belgiană. „Frontiera lingvistică”, cerută cu insistență de

aceasta, a fost trasată abia prin legea din 28 iunie 1932. „Frontiera” se supunea realităților lingvistice ce reieșiseră conform rezultatelor recensământului decenal. Dar rezistențele din partea flamandă au fost foarte puternice. Rezultatele recensământului din 1947 nu au fost

„Acest popor nu este nici englez, nici austriac, nici francez, el este belgian” – a exclamat cu uimire, pe la 1813, un funcționar al lui Napoleon, prefectul orașului Tour du Pin, într-o scrisoare trimisă mai marilor săi de la Paris.

făcute publice decât în... 1954. Iar conform lor s-au integrat comunității bruxelleze comunele Evere, Ganshoren și Berchem-Sainte-Agathe, unde mai mult de jumătate dintre locuitori vorbeau limba franceză.

În alte patru comune, și anume Wemmel, Linkebeek, Drogenbos și Crainhem, unde mai mult de 30% din locuitori au optat pentru limba franceză, s-a organizat, conform legii din 1932, un sistem de bilingvism. Conform recensământului din 1960, când populația Belgiei înregistra un număr total de 9.160.000 locuitori, un sfert dintre primăriile flamande au cerut abolirea hotărârilor lingvistice anterioare. Alte două comune, Rhode-Saint-Genese și Wezembeek, se alătură celorlalte patru cu facilități bilingvistice. Astfel, locuitorii lor pot, la cerere, să primească documentele administrative în limba franceză.

Dar pentru restul, ele aparțin teritoriului flamand.

Serioase probleme au ridicat și limitele din jurul orașului Bruxelles. Aici lucrurile cunosc evoluția generală a regiunii. Șase comune din zona Fourons (astăzi majoritar sub influență olandeză) au trecut de la provincia Liege la Limbourg și, respectiv, de la arondismentul Mouscron la Hainaut. Dar din anul 1960 până acum nici măcar o casă sau o stradă întreagă nu s-a mai „plimbat” de la o limită terito-

rială la alta...

Iar statul a cunoscut fenomenul regionalizărilor și pe cel al federalizărilor, fără însă a rezolva vreodată în totalitate problemele litigioase dintre comunități, probleme exagerate mai ales de polarizarea vizibilă economică între nord și sud și reflectate în cronică instabilitate guvernamentală. Astfel, din 1988, Belgia devine un stat federal, cu trei regiuni autonome: Flandra, Vallonia și enclava francfonă Bruxelles. Și viitorul țării, consideră mulți specialiști, poate mai mult decât al oricărei alteia europene, rămâne incert. Căci, în plin discurs al unui continent fără nici un fel de bariere, Belgia, una dintre fondatoarele Uniunii Europene inițiate prin pactul de la Bruxelles, din 17 martie 1948, rămâne o adevărată piatră unghiulară. Iar experiența sa va însemna mult, mai ales de acum înainte. ■

München, 29 septembrie 1938. Fără consultarea guvernului cehoslovac și în pofida protestelor opiniei publice mondiale, cancelarul german, A. Hitler, șeful guvernului italian, B. Mussolini, premierul britanic N. Chamberlain și cel francez, E. Daladier, au semnat acordul prin care Cehoslovacia era obligată să cedeze celui de-al treilea Reich o parte din teritoriul său – regiunea sudetă. Iar existența în această regiune de graniță a 3.500.000 de germani sudeti, fapt ce a și stat la baza agitației propagandistice puse la cale de Partidul germanilor sudeti, nazist, a reprezentat o metodă perfectă de subminare din interior a statului ceh.

Căci planul lui Hitler fusese limpede prezentat: „este hotărârea mea fermă ca în viitorul apropiat să zdrobim Cehoslovacia printr-o acțiune armată“. Primii pași fuseseră astfel făcuți, lăsând totodată deschisă posibilitatea unor noi cedări teritoriale, în favoarea Poloniei și Ungariei. Sau, după cum se exprima un participant la evenimente, secretarul particular al ministrului de Externe ceh Jan Masaryk, – „Republica Cehoslovacă, în frontierele de la 1918, încetase să existe“.

Vă prezentăm, în traducerea doamnei Helliana Ianculescu, mărturia unui supraviețuitor al acelor timpuri, cunoscător al sensibilelor realități din această regiune de contact între civilizații și mentalități. Versiunea originală a apărut în revista Český dialog, nr. 6/2002.

Întoarcerea triumfală a lui Thomas Masaryk la Praga, în 1918

UNDEVA, ÎNȚRE GERMANIA ȘI CEHOSLOVACIA

Ing. JAN HRUŠKA

- Hitler extinde ținutul Sudetilor spre vest
- Livrete militare cehoslovace, cu însemnări în limba germană
- Nici un ceh nu-și permitea să aibă gardul nevopsit
- Victime ale organizației lui Heinlein
- O graniță pe hartă, alta în suflete
- După 700 ani, retrimisiți acasă

După moartea lui Heydrich, pe străzile orașului Praga, poporul ceh manifestă fidelitate față de Reich, ceea ce germanii nu vor uita

Wenzel Jaksch (1896 - 1966),
liderul social-democraților
germani din Sudeți

Sunt născut în Sudeți. În Sudeții adevărați, adică în regiunea cuprinsă între cotul râului Elba și malul stâng al cursului superior al Oderului și al afluentului Luha, ale cărui ape mărginesc regiunea în partea de răsărit. Accentuez acest lucru, deoarece Hitler, într-un mod cu totul incorect [poate, datorită gauleiterului zonei sudete Konrad Henlein și camaradului său, Karl Hermann Frank, secretar de Stat pentru protectoratul Boemiei și Moraviei – *n. trad.*], a lărgit foarte mult regiunea Sudeților spre vest. După această intervenție, Sudeten-gau, respectiv Sudetenland, se întindea până foarte aproape de Domažlice, trecând prin localități renumite: Karlovy Vary, Loket sau Cheb. Numai granița de răsărit a rămas la locul ei inițial, iar centrul administrativ a fost decretat Liberec.

M-am născut în perioada dintre cele două răboaie mondiale, într-o familie cehă. Am locuit în Česká Lipa, iar tatăl meu a lucrat la căile ferate

de stat. După acțiunile anticehoslovace, întreprinse de liderii din regiunea Sudeților, în anii 1918-1919, a urmat o perioadă de acalmie, în ceea ce privește situația minorităților.

După primul război mondial, Cehoslovacia a devenit foarte repede o țară cu o economie și o monedă stabilizate, spre deosebire de Republica de la Weimar, dominată de o inflație galopantă. Și aceasta convenea mai ales cercurilor de oameni de afaceri germani, care, în Sudeți, dar și în zona noastră de frontieră, dețineau o supremație considerabilă. Pe la mijlocul anilor '20, poate după intrarea Germaniei în noul for internațional al Ligii Națiunilor (intrare pentru care a pledat foarte intens și dr. Edward Beneš, ministrul cehoslovac de Externe de atunci și viitorul președinte al țării), dar în mod cert după ce s-a manifestat supremația ei economică (1933), Germania a început să-i folosească pe nemții din Sudeți și din zona de frontieră în scopuri politice și naționale.

Inainte de al doilea război mondial în zona Sudeților populația germană alcătua o majoritate considerabilă. De exemplu, în 1938, dintr-un total de 11.737 locuitori cât număra Česká Lipa, 10.143 erau nemți, 1.350 – cehi și slovaci și 244 – străini. Prin urmare, partea germană putea să exercite destul de ușor o presiune națională. Astfel, dacă posturile din administrație și întreprinderile de stat (cazul căilor ferate și al poștei) erau ocupate în cea mai mare parte

de cehi, la capitolul întreprinzători particulari, deținători efectiv de avere, dar și administrație locală propriu-zisă se înscria aproape fără excepție populația de origine germană.

Ca să înțelegi cum stăteau lucrurile, am să dau un singur exemplu. În perioada 1924-1938, în libretul militar al tatălui meu au fost făcute zece însemnări (de genul mutări, exerciții militare, schimbări de serviciu etc.) și toate în limba germană. Chiar și ștampilele autorităților orășenești erau germane, singura excepție alcătuit-o marca localității Riggelsheim (Rynoltice), care era însă bilingvă...

Dacă nu ar fi fost formularul ceh al livretului militar propriu-zis și realitatea, căl, în perioada 1922-1924, tatăl meu se deplasase în zonele centrale ale Cehiei, nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că toate acestea s-au petrecut în Cehoslovacia și că era vorba despre un soldat în rezervă al armatei noastre naționale.

Tata învățase bine limba germană și, deși provenea din Benešov, un ținut cu nume cehesc, în regiunea sudetă el a fost foarte mulțumit. Spre deosebire de interiorul țării, acolo era peste tot ordine, localitățile erau bine întreținute, iar locuitorii – nemți și cehi –, bine îmbrăcați.

De pildă, nu era posibil ca un ceh să nu aibă gardul de la grădina vopsit, deoarece ar fi făcut notă discordantă cu celelalte și imediat i s-ar fi spus: „Ja, uită-te, Novák ăla, ce leneș e!”. Sau s-ar fi comentat:

„Uite acolo! Gardul ăla, la dracu'! E al cehului ăla, slavului ăla pripășit!“ Și aceasta nu ar fi venit numai din partea nemților, ci și din cea a cehilor, deoarece trăind în mijlocul minorității germane, nici un ceh nu dorea să-și lase propria gospodărie pradă dezordinii sau neglijenței.

Iar rezultatul acestei conviețuiri a fost notabil. Înainte de război trecerea graniței dincolo de Sudeți echivala cu a trece astăzi granița în Germania sau Austria. Pășeai într-o lume total diferită.

Dar să revin la povestea vieții noastre...

Căci dincolo de unele conflicte, datorate mai ales naționalității și amenințărilor la adresa tinerilor lui Henlein, tatăl meu a fost avansat, veniturile noastre crescând simțitor. Și, de aceea, pentru multă vreme, teama ne-a ocolit. În 1936 s-a întâmplat ca fiul proprietarului casei în care locuiam, discipol al lui Henlein și viitor Bezirksleiter al organizației Hitlerjugend, să treacă pe la toți comercianții nemți din împrejurimi și am constatat că nici unul nu vroia să-i vândă ceva mamei. Astfel că, vrând-nevrând, tata a fost nevoit să o ajute cu aprovizionarea, ceea ce nu-i făcea deloc plăcere, pentru că lucra în schimburi. Și, în plus, în acea perioadă dintre războaie, bărbații nu se ocupau cu asemenea lucruri. Și ca să înțelegeți mai bine situația în care se găsea bietul meu tată, comparați-o cu cea din zilele noastre, când un soț ar trebui

să cumpere soției, eventual fiicei, produse de igienă personală...

Iar tata trebuia să cumpere alimente de unde putea: din Liberec, Turnov, Most, din orașul german Ebersach. Într-un cuvânt, de oriunde îl purta serviciul.

Eu aveam doar doi ani, fiind încă o povară pentru mama, care nu reușea să colinde, după cum ar fi vrut, magazinele. Este însă adevărat că, după un timp, un negustor s-a înțeles cu tata ca, după lăsarea întinerului, mama să bată la fereastră bucătăriei lui, să strecoare înăuntru sacoșu cu bani și lista de produse dorite și să o primească plină, prin același procedeu, înapoi. Închipuți-vă cum mama, cu un băiețel, de cele mai multe ori plângând, în brațe, după ora zece seara, alerga pe străzi pentru a face rost de ale gurii. În plus, trebuind să se ferească și de alții, mai ales de proprietar, de portărese sau de poliștiți care patruleau

conștiincios străzile. Căci spiritul de angajare civică, atât de mult invocat astăzi, exista atunci cu adevărat și nu întotdeauna se solda cu consecințe prea plăcute pentru cel vizat.

Cum organizația condusă de Henlein își intensificase activitatea, tata și-a pierdut răbdarea și a cerut să fie mutat în țară. A avut noroc, deoarece, exact cu două luni și jumătate înainte de München, a fost transferat din orașul german Česká Lipa la un depou de locomotive din Vysočina, respectiv în orașul cehesc, dar numai după nume, Nemecký Brod. Prin urmare, ne-am mutat în interiorul țării. Aveam de-acum aproape patru ani și, după ce am încărcat toate lucrurile, printre care și trotineta, tricicleta și calul-leagăn din piele naturală, părinții m-au luat de mână și mi-au spus: „Hai, copile, aici nu o să te mai întorci niciodată“.

Ne-au rămas acolo multe rude. L-am lăsat pe unchiul

Heydrich sosește la Castelul din Praga (septembrie 1941), însoțit de Frank

Konrad Henlein, liderul germanilor sudeți

meu vitreg, împreună cu toată familia. La început, acesta îl ajutase pe tata, deoarece era un fel de șef la căile ferate, iar familiile noastre erau prietene. Soția lui, Josefine, mătușa mea prin alianță, de origine austriacă, din Knittelfeld, suportase greu descompunerea Imperiului Austro-Ungar din 1918. Și nici unchiul Karel Hruška nu întâmpinase cu bucurie evenimentul, având impresia că numai imperiul îi putea oferi lui, ca unei persoane instruite ce era, locul propice de desfășurare, total deferit de cel al micii Cehoslovacii. De aceea, relația lui cu noul stat, neobișnuită pentru un ceh, a fost influențată și de faptul că în timpul primului război mondial, ca fost ofițer austriac (fusesse trimis pe câmpul de bălăie după patru ani), se simțea parțial răspunzător de consecințele războiului nefavorabile pentru Austria.

Dintre cei patru copii ai lor, Karl, Otto, Walter și Helena, cu ultima, care era de o vârstă cu mine, nu m-am jucat decât o

singură dată; după venirea lui Hitler la putere, legăturile dintre familiile noastre s-au limitat foarte mult, iar după dictatul de la München s-au întrerupt aproape definitiv, încetând chiar să ne mai trimitem scrisori sau felicitări de Crăciun, Paște sau cu ocazia sărbătorilor familiale. Se trasa acum nu numai o graniță pe hartă, ci se tăia mult mai adânc, mai la rădăcină.

In momentul în care a izbucnit cel de-al doilea război mondial, rând pe rând, toți cei trei veri ai mei au fost recrutați și toți au căzut pe câmpiile întinse ale Rusiei. Nu au vrut să plece la război, dar s-au lăsat convinși, zicându-li-se că luptă împotriva comunismului. Iar anticomunismul fusese aproape o trăsătură în familia noastră numeroasă, inițial alcătuită din țărani înstăriți. Acum, după trecerea anilor, mă tot gândesc cu o serie de intelectuali, politicieni, artiști, pur și simplu o serie din elita noastră s-a înșelat de atâtea ori în relația cu Rusia sovietică. S-au înșelat încă din 1938, 1945, 1948, 1956, unii chiar și după intrarea trupelor sovietice, în august 1968, iar alții continuă să se înșele și astăzi. Iar pe de altă parte, au fost unii țărani simpli care nu au putut fi induși în eroare așa de ușor...

Fiecare aștepta altceva de la război... În mai 1945, tata a intuit că mătușa are nevoie de ajutor. Rămăsese singură, cu o fetiță de 11 ani, și acum locuiau într-o țară inamică. Imediat după 9 mai și-a luat câteva zile libere și a plecat la Česká Lipa.

Și, deși nu existau mijloace de transport pentru civili, lucrând la căile ferate, a reușit să ajungă.

Pe mătușa nu a mai găsit-o și, de la niște cunoștințe nemți, a aflat că, încă înainte de izbucnirea haosului, plecase în Austria natală, împreună cu fiica Helena. Nu mai așteptase să se producă nici o schimbare miraculoasă în atitudinea marilor puteri occidentale și nu așteptase nici deportarea. Pur și simplu, nu mai dorea să locuiască în zona „blestemată” a Sudeților, unde pierduse aproape totul.

Nici băiatul proprietarului casei nu mai locuia la Česká Lipa. Ca Bezirksleiter al organizației tineretului nazist a fost obligat să plece pe front, unde o parte piereau, alta rămăneau schilodiți, internați în spitale de campanie sau cădeau prizonieri. În mai 1945 rudele nu le puteau da încă de urmă.

Prin urmare, deși în fosta noastră casă nu mai locuia oficial nimeni dintr-ai noștri, ea nu era goală, ci devenise, printr-un joc al sorții, cartierul general al comandamentului de divizie al Armatei Roșii.

Trebuie să subliniem că, din partea germană, în confruntările celui de-al doilea război mondial, au căzut 180.000 de concetățeni din partea sudetă, iar 320.000 au fost răniți. Prin urmare, o jumătate de milion de cetățeni cehoslovaci au murit și au suferit pentru gloria statului nazist. Alături de ei, trebuie să ne aducem aminte, s-au înscris

Funcționar de bancă, agitator înăscut, acest băiat înalt [Henlein], blond, cu pantaloni scurți și șosete albe, a adunat de prin 1930 un anumit număr de tineri germani din regiunea sudetă într-o asociație de gimnastică: SDVS (Sudentendeutscher Volkssport). Oamenii care-l urmează provin din burghezia germană, nemulțumită de efectele crizei economice, pe care ea le atribuia incapacității cehilor din guvernul de la Praga.

La 1 octombrie 1934 această grupare de nemulțumiți devine SDH (Sudentendeutsche Heimatfront, Frontul patriotic al germanilor sudeti) și, la alegerile din 1936, repurtează un succes important: 44 de deputați o reprezintă în parlamentul cehoslovac.

SDH nu este chiar un partid național-socialist, dar își declară deschis simpatia pentru hitleriști. Formația devine, la sfârșitul lui 1937, SDP (Sudentendeutsche Partei, Partidul german al sudetilor) și va intra în luptă deschisă cu guvernul central.

(Jacques de Launay, *Istoria secretă*, Editura Științifică, București, 1970)

și sudeții care au luptat de partea aliaților. Mai ales în armata britanică, majoritatea fiind formată din social-democrați germani, adepți ai fostului deputat cehoslovac dr. Wenzel Jaksch, cel care avea să devină mai târziu deputat în Bundestag, iar între 1959-1966 președinte al Adunării Federale a Asociației nemților din Sudeți (Sudetenlandsmanschaft).

După pierderea războiului, a venit și vremea revanșei. Aproape trei milioane de nemți au fost deportați. O treime din populația Cehiei, Moraviei și Sileziei a părăsit meleagurile natale, de cele mai multe ori forțat, lăsându-și acolo toată averea și morții. Au pierdut totul. Iar unii nu au mai reușit să-și salveze nici măcar viața...

Dar, după o muncă îngrozitor de dură și după nenumărate renunțări, acest

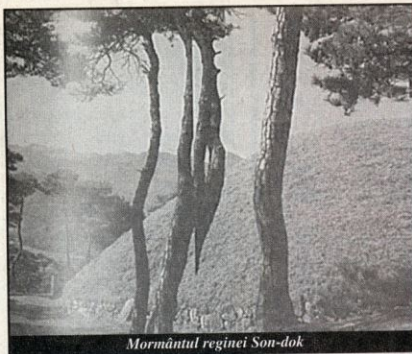
grup etnic a reușit să-și reconstruiască o nouă patrie, de această dată în vechea lor țară, părăsită în urmă cu peste 700 de ani, la cererea bogaților prinți și regi cehi.

Așa cum nici eu nu m-am mai întors niciodată în Česká Lipa și m-am obișnuit cu regiunea săracă și aspră din ținuturile deluroase ale Cehiei și Moraviei, tot așa și nemții deportați au reînviat să trăiască în cele mai diferite colțuri ale patriei lor de origine – Germania. Mai ales copiii, nepoții și strănepoții lor.

Acest lucru este dovedit și de faptul că dintre cei care declară astăzi că sunt etnici nemți din Sudeți, numai 10% sunt organizați efectiv într-o asociație recunoscută. Pe de altă parte însă, 80% dintre ei reprezintă populație ajunsă la vârsta pensionării, semn al îmbătrânirii și al trecerii timpului. ■

Lupta cu nemții a constituit substanța istoriei cehi, crede scriitorul Viktor Dyk

Mormântul reginei Son-dok

Pentru cel interesat de realitățile din Peninsula Coreeană va fi, cu siguranță, o surpriză să afle că, în mileniul unu, femeile din acel colț de lume aveau o mare influență atât în viața socială, cât și în cea politică. Erau consultate în treburile oficiale ale societății și, alături de bărbați, ocupau postul de șef de clan. Mai mult, din motive încă neelucidate, funcția de șaman, intermediar între zei și oameni, era îndeplinită numai de femei. Această poziție le oferea nu numai prestigiu, ci și mari puteri, întrucât fiecare familie apela la serviciile șamanului.

Începând cu secolul IV, cele trei regate coreene (Koguryo, Paekche și Shilla –

„DULCEA VIRTUTE“, REGINA CLARVĂZĂTOARE

EMILIA URIAN

În anul 632, după o domnie de 50 de ani, încetează din viață cel de-al 26-lea rege al regatului Shilla. Neavând băieți, urmaș la tron este desemnată fiica lui cea mare, sub numele de Son-dok – „dulcea virtute“. Se pare că a fost prima femeie din Orientul Îndepărtat care s-a urcat pe tronul unui regat prin succesiune. Având o minte ageră încă din copilărie, alegerea ei ca al 27-lea rege n-a fost o surpriză. Cîrculă numeroase povești și legende. Într-una dintre ele se spune că tatăl ei a primit de la împăratul Chinei o pictură, care prezenta trei bujori și o cutie cu semințele lor. Privind pictura, ea a remarcat pe loc că florile care vor răsări din acele semințe nu vor mirosi, deoarece pe cei trei bujori din tablou nu erau nici fluturi, nici albine.

Regina Son-dok stabilește imediat relații de prietenie cu dinastia chineză Tang (618-903) – una dintre cele mai puternice și renumite – și trimite tineri care să studieze în China. Interesată de noutățile tehnice și culturale chineze, le introduce prompt în regatul ei. La curte va impune

chiar unele „obiceiuri străine“, precum purtarea hainelor chinezești. Cronicile amintesc că Son-dok avea grijă de viața socială și personală a supușilor, pe unii săraci ajutându-i din propriile resurse.

Adeptă a șamanismului și susținătoare a budismului

Ampla mișcare coreeană din Shilla, de educare a celor mai buni tineri în „spirit cavaleresc“, cunoscută sub numele de „Floarea tinereții“, este încurajată și sprijinită direct de regină, inclusiv prin suportarea unor cheltuieli din surse proprii. Din rândul acestor tineri sunt selectați funcționari guvernamentali și conducători de oști. Reprezentantul cel mai de seamă al acestei mișcări este generalul

Pagoda pentru
„Faimosul Templu Împărătesc“

(Magazin istoric, nr. 10/2001) preiau în mare măsură filosofia și sistemele de administrație chineze, inclusiv sistemul monarhic ereditar, potrivit căruia urmașii la tron puteau fi numai cei de gen masculin. Deși filosofia confucianistă chineză limita drepturile femeilor, acest aspect nu s-a aplicat întocmai în regatele coreene. Astfel se explică urcarea pe tronul regatului Shilla a nu mai puțin de trei regine, toate prin succesiune naturală.

Istoria consemnează că una dintre ele, Son-dok (632-647), care a domnit 15 ani, a strălucit nu numai prin inteligență și personalitate, dar și prin priceperea cu care a condus treburile statului, într-o perioadă deosebit de tulbură, când regatul său trebuia să facă față unor permanente atacuri din afară.

După ce, în veacul XVI, confucianismul devine politică de stat, femeile au fost eliminate din viața socială, activitatea lor fiind limitată la familie. Urmările acestei politici se resimt până astăzi.

Tânăr luptător din „Floarea Tinereții“

Kim Yu Sin (595-673), conducătorul armatelor Shilla în procesul de unificare a celor trei regate coreene, realizat în anul 668.

În acele timpuri, cunoștințele de astrologie și de astronomie se bucurau de mare căutare la curțile regale. Nu se hotăra nimic până nu erau consultați astrologii. (La asemenea practici se apelează destul de frecvent, și în zilele noastre). Pasionată de misterul fenomenelor și mișcărilor corpurilor cerești, regina încurajează studiul astronomiei și poruncește construcția la Kyongju, capitala regatului, a „Turnului lunii și al stelelor” – primul observator astronomic din Orientul Îndepărtat. Este înălțat din blocuri de piatră, așezate pe 27 de rânduri, și are forma unei sticle cu o înălțime de 9,4 m și un diametru de 5,17 m. Deși este una dintre cele mai vechi construcții din perioada preunificării celor trei regate, observatorul a rezistat aproape intact până în zilele noastre, devenind un simbol

național de mare interes științific și turistic.

Adeptă a șamanismului, credința de veacuri a coreenilor, regina a susținut deopotrivă și noua religie, budismul, acceptat oficial în anul 527, dar care s-a răspândit în regat abia în secolul VII. Rod al acestei preocupări au fost numeroasele temple budiste construite de regină. Martoră a rămas însă numai Pagoda din piatră pentru „Faimosul Templu Împără-

Observatorul astronomic

tesc”, ridicată în anul 634, în orașul Kyongju. În prezent are trei nivele, dar se pare că inițial ea a avut șapte sau chiar mai multe. La construirea ei s-a folosit numai piatră, tăiată și șlefuită cu atâta măiestrie, încât dă impresia că este cărămidă.

În anul 1915, între etajele doi și trei ale pagodei s-a descoperit o mică raclă cu moaștele calcificate ale unui budist, ornamente din aur și piatră, precum și obiecte folosite, de regulă, de femei. Știind că regina iubea templul și obișnuia să participe la ritualurile budiste de acolo, istoricii presupun că ornamentele și obiectele găsite i-ar putea aparține.

O frumoasă legendă legată de această pagodă dăinuie până astăzi. Într-o zi de sărbătoare, un cerșetor se așază aproape de intrarea principală a templului, dar gărzile reginei îl alungă. Cerșetorul ripostează. Spune că el o iubește foarte mult pe regină și, dacă o vede, poate muri fericit. Regina realizează ce se întâmplă și-și ceartă gărzile. La terminarea slujbei,

văzându-l pe același cerșetor dormind lângă pagodă, regina își scoate un inel de aur și i-l pune în deget. Trezit din somn, cerșetorul sare în sus de fericire și, în frenezia lui, se transformă într-o flacăra care atinge peretele pagodei, imprimându-se pe el ca semn al iubirii față de regină.

Pictura ucigașă

La sfatul vestitului călugăr Cha-jang, regina Son-dok construiește, în anul 645, și pagoda din fața Templului „Hwaryong” (Dragonul Galben), cel mai mare edificiu budist din regatul Shilla. Baza pagodei, în suprafață de 565 mp, era din piatră, iar cele nouă nivele, în întregime din lemn, atingeau o înălțime de 80 m.

Templul Dragonul Galben, întins pe 19.000 mp și care avea o statuie a lui Buddha din aur de 5 m înălțime, a fost construit în timpul celui de al 24-lea rege (540-576). Legenda spune că, inițial, regele plănuise să construiască un palat, dar, după începerea lucrărilor, în acel loc a apărut un dragon galben. Interpretând apariția dragonului ca o prevestire, regele, în dorința de a implora protecția lui Buddha, a hotărât să schimbe destinația construcției într-un templu budist. Ulterior, mai mulți regi și regine contribuie la decorarea templului și la ridicarea de grupuri statuare budiste.

Timp de 680 de ani, templul cunoaște o mare înflorire, devenind un renumit centru de cultură și artă budistă. La celebritatea templului a contribuit foarte mult și renumita „Pictură cu pini”, de pe peretele exterior al Sălii principale, realizată de pictorul Sol Go. Se spune că pictura era atât de bine executată și într-o manieră atât de naturală, încât păsările încercau să se așeze pe „crengile pinilor”. După un timp, pictura a fost deteriorată de către păsările induse în eroare, așadar chiar de măiestria pictorului. Desigur, la degradarea picturii au mai contribuit atât timpul, cât și clima destul de umedă din timpul verii. Cu toate că pictura a fost refăcută „întocmai”, ea nu a mai „reușit” să păcălească nici măcar o singură pasăre. Din nefericire, în anul 1238, în timpul unei invazii mongole, templul este distrus în întregime. În zilele noastre mai pot fi contemplate doar pietrele fundațiilor pagodei și templului.

O clarviziune a reginei

În ceea ce o privește pe regină, istoricii consemnează că ea s-a remarcat și prin marea capacitate de anticipare a evenimentelor care, în unele situații, a dus la salvarea țării. În iarna anului 639, în al cincilea an de domnie, Son-

dok este informată că în zona unui iaz numit „Fudulia femeii” se aud orăcâind broscuțele albe, fapt anormal pentru acel anotimp. Regina, zăbind, ordonă generalilor să se îndrepte cu armata spre locul respectiv, întrucât acolo sunt armate străine. Surpriza este totală. În apropierea iazului, aflat în valea formată de un deal asemănător unui tors de femeie, sunt descoperiți și capturați 2.000 de soldați din statul vecin, Paekche. Erau ascunși acolo, în pregătirea unui atac împotriva regatului Shilla, pe care voiau să-l cucerească. Alegerea ascunzîșului nu era deloc inspirată. Conform filosofiei chineze Ying-Yang, orice bărbat dominat de o femeie – sau care se ascunde în spatele ei – este predestinat să nu reușească și să piară.

După 15 ani de domnie încununată de succese, cea mai renumită și iubită dintre reginele regatului Shilla încetează din viață și își doarme somnul de veci într-un enorm mormânt rotund, cu o circumferință de 76,25 m. El se află pe culmea unui deal în formă de gogoasă de mătase, aflat în centrul orașului Kyongju, capitala de atunci a regatului. Dealul continuă, și în zilele noastre, să rămână acoperit cu pini seculari, întrucât, încă din veacul VI, el este considerat un loc sfânt. Tăierea arborilor este interzisă. ■

Cerem scuze cititorilor pentru a fi amânat rubrica „România acum 100 de ani”, pe care o vor regăsi în primul număr al anului viitor.

MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Studierea și mai buna cunoaștere a unor pagini importante din istoria României ultimei jumătăți de veac beneficiază acum de un cadru instituționalizat: Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc.

Înființat prin Hotărârea nr. 656 din 5 iunie 2003 a Guvernului României, institutul este un organ de specialitate al administrației publice centrale. El este subordonat Guvernului și coordonat de Ministerul Culturii și Cultelor.

Din decembrie 1989, a început să se vorbească deschis despre activitatea românilor refugiați în străinătate după instalarea regimului comunist în România. În acei ani sumbri ai dictaturii, exilul a fost purtătorul unor valori și al unor idealuri de libertate, democrație, independență națională ce nu se mai puteau exprima în țară.

În Franța, Statele Unite, Marea Britanie, Italia, Elveția, Canada, America Centrală sau Australia s-au constituit puternice centre de grupare și acțiune ale exilului românesc. O situație specială era în Israel, unde, de asemenea, se aflau stabiliți cetățeni evrei originari din România.

Noul institut își propune și efectuarea unor studii în țară și străinătate pentru cunoașterea în toată complexitatea a fenomenului exilului românesc. Va achiziționa, identifica și conserva orice mărturii documentare, publicații, fotografii, benzi magnetice cu înregistrări ș.a., referitoare la fostul exil. Pe baza studierii surselor de arhivă, a memorialisticii, a presei, a mărturiilor persoanelor în viață vor fi realizate și publicate studii, monografii, scrieri memorialistice, albume fotografice etc.

Institutul se va ocupa de ajutorarea materială a acelor instituții ale fostului exil care trebuie să rămână în străinătate ca prezențe active românești în țările respective. Va asigura, de asemenea, îngrijirea mormintelor personalităților exilului decedate în străinătate și, după caz, va proceda, cu acordul familiei, la repatrierea și reînhumarea acestora, potrivit legii.

Reamintim cititorilor noștri că, în nr. 2/1993, Cristian Popișteanu, directorul revistei *Magazin istoric*, semnală necesitatea inițierii unor acțiuni concertate privind studierea trecutului diasporei și exilului românesc.

Pe lângă institut, funcționează Consiliul de garanție morală, cu atribuții consultative de specialitate, alcătuit din personalități reprezentative și recunoscute ale fostului exil, membri ai Asociației foștilor refugiați politici. Ca organ consultativ, institutul are un Consiliu științific, format din istorici, publiciști, personalități publice ș.a.

Începând din 1 septembrie 2003, Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc și-a intrat oficial în drepturi, având sediul în București, str. Polonă, nr. 1-5, sectorul 1. Președinte al său a fost numit, pentru o perioadă de 5 ani, dl. Dinu Zamfirescu, cunoscută personalitate a exilului românesc din Franța, unde a militat pentru denunțarea abuzurilor regimului comunist din România.

La început de drum, urăm cercetătorilor și colaboratorilor Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc multe și rodnice succese.

**Academicianul DAN BERINDEI
a împlinit în această lună 80 de ani.**

Fundația Culturală Magazin Istoric îi urează

LA MULȚI ANI!

**și îi dorește aceeași putere de muncă, pentru a-și putea duce
la capăt toate proiectele.**

ORAȘE ROMÂNEȘTI ÎN ISTORIE

Orașul lui Cuza	Nu poți să-l vezi	Cea de colo în baraj!			Asia!	
Ștefan cel Mare 1475	Oameni cu nevoi	Casă de copii			Locomotive cu aburi	
				Miez de pateu!	Decembrie '89	
				Majoritatea ortodoxă		
Cântă în taraf					Început de istorie!	
Bună la învățătura					leșit din spital!	
				A provoca emoție		
				A se zbate		
Data în judecată!		Ca un ton aspru				
Bun de altot		Oraș brazilian				
				Puse în pagină!	Sănătos la cap	
				Pe cal	Biserica Neagră	
	Capitala Moldovei					Domoală
	Cetatea Banilor					
		În stare pură			Prinse din zbor!	
		Pasăre			Pus la greu	
Toc goli!						
Tirbușon			Nu-s de înghițit			
Siderurgie din 1863			Comunități omenești			
				Tar bulgar (1191-1196)		
				Rezultat din sondaj		
Reținute în ciur!		Prefixul marilor culturi			Monument al Răscoalei de la Bobâlna	
Compoziție muzicală		Din balet!				
				Vad secat!		Din pahare!
				Încete!		
Luate în concediu					Scos la necaz	
Ultimul eli- berat (1944)						
				Unitate horticolă		

Pavel TOTOLICI

DIALOG CU CITITORII

De mai multă vreme, revista *Historia* ne fură. Publică articole apărute în Magazin istoric, cu ani în urmă, pe post de mari descoperiri și noutăți, fără numele autorilor sau sub alte semnături. Dar iată o listă:

- L. Aguado, *Adevărata istorie a lui D'Artagnan*, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 3(84), martie 1974, pp. 93-97
Reapare, practic identic, în *Historia*, anul II, nr. 19, mai 2003, pp. 41-44, sub semnătura Roxanei Vișoiu, cu titlul *Povești adevărate: D'Artagnan, un gascon la curtea regelui Ludovic*
- Cătălina Diaconescu, *Un ducat pentru o familie*, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 3(84), martie 1974, pp. 44-50
Reapare în *Historia*, anul 2, nr. 22, august 2003, pp. 38-42, sub semnătura Patriciei Dima, cu titlul *Familii celebre: Un ducat pentru familia Sforza*
- T. Pinteau, *George Enescu în apărarea demnității umane*, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 3(84), martie 1974, p.43
Reapare în *Historia*, anul 2, nr. 22, august 2003, p. 43, fără autor, cu titlul *Scrisori de protest: George Enescu, în apărarea libertății umane*
- Ștefan S. Gorovei, *Puncte de vedere: O biografie nescrisă – Alexandru Voievod*, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 2(83), februarie 1974, pp. 14-17
Reapare în *Historia*, anul 2, nr. 22, august 2003, pp. 25-27, fără autor, cu titlul *Biografie: O enigmă nescrisă – Alexandru Voievod*
- Ioana Ursu, *Un caz de microistorie politică. 1886: Un băcan trage în primul ministru I.C. Brătianu*, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 9(90), septembrie 1974, pp. 52-56
Reapare în *Historia*, anul 2, nr. 22, august 2003, pp. 33-36, sub semnătura Roxanei Vișoiu, cu titlul *Atentate politice: 1886, I.C. Brătianu: De ce ai tras în mine, băiatule?*
- Val Tebeica, *Un român în Țara de Foc*, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 9(90), septembrie 1974, pp. 58-61 (primul episod)
Reapare în *Historia*, anul 2, nr. 22, august 2003, p. 66, fără autor, sub titlul *Călătorii: Iuliu Popper – un român în Țara de Foc*
- D.D. Eisenhower, *Cruciadă în Europa: Eschimosul*, cu o introducere de Eugen Preda, în *Magazin istoric*, anul VIII, nr. 3(84), martie 1974, pp. 84-92
Reapare în *Historia*, anul II, nr. 19, mai 2003, pp. 5-12. Cititorul este anunțat că citește un fragment din memoriile lui D.D. Eisenhower, apărute la Editura Politică în 1975, sub titlul *Cruciadă în Europa*, dar, de fapt, se reproduce tot articolul apărut în *Magazin istoric*, nr. 3/1974 (altă traducere și alți traducători). Dispare semnătura lui Eugen Preda, textul acestuia apărând ca fiind tot al generalului Eisenhower.

Este un procedeu de o amploare fără precedent în presa noastră. Este, în același timp, o dovadă de dispreț și față de cititorii respectivei reviste.

Le-am dat un semn, cu ceva timp în urmă, celor de la *Historia*, corectând o legendă greșită apărută în revista noastră, pe care au copiat-o cu fotografie cu tot. În zadar. În numărul din luna august, nu mai puțin de patru articole au fost preluate din *Magazin istoric*.

Am trimis redacției un Protest, cerând să fie publicat în primul număr al revistei. Tot în zadar.

După ce revista *Cațavencu* a taxat cu promptitudine un asemenea procedeu degradant, am ținut să ne informăm și noi cititorii, care ne urmează de peste 36 ani, despre astfel de apucături.

Historia a făcut istorie. Deloc onorabilă, dar probabil că așa ceva nu îi interesează.

Redactor șef,
Dorin MATEI

CONTENTS (Romanian History) M. Gheorghiu Gh. Gheorghiu-Dej, my grandfather... • S. Moldovan 1968. A desperate plea to Nicolae Ceausescu • V. Zirra Roşia Montană, an unique monument of Roman Dacia • E. Nicolae The city of Orhei and the Tatar Khan's warriors • V. Moisil The history I lived • L. Livadă-Cadeschi Poor people in the Romanian Principalities • M. Săvulescu The winter of 1928-1929 in pictures • P. Cernovodeanu Lazăr Brâncoveanu, a fake heir • A. Caragea Carol I, a king for two countries: Romania and Bulgaria • S. Tănase 1922. The communist party founders' process (II) • L. Cosovanu Romanian documents at Hoover Institution (XXV) • S. Câlția The story of some acts • M. Radnev The friendship between Brâncuși and Man Ray • C. Iordache A heroic pilot in the bombardment of Ploiești (1943) • L. Groza Letters from my father's archive, prime minister Petru Groza

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. Gheorghiu Gh. Gheorghiu-Dej, mon grand-père • S. Moldovan 1968. Un appel désespéré à Nicolae Ceausescu • V. Zirra Roşia Montană, un monument unique de la Dacie romaine • E. Nicolae La ville d'Orhei et les lutteurs du khan tatar • V. Moisil L'histoire vécue • L. Livadă-Cadeschi Les pauvres des Principautés Roumaines • M. Săvulescu L'hiver de 1928-1929 en images • P. Cernovodeanu Lazăr Brâncoveanu, un héritier imposteur • A. Caragea Carol I, un roi pour deux pays: Roumanie et Bulgarie • S. Tănase 1922. Le procès des fondateurs du parti communiste (II) • L. Cosovanu Documents roumains à Hoover Institution (XXV) • S. Câlția Le conte des petits papiers • M. Radnev Brâncuși-Man Ray – une amitié célèbre • C. Iordache L'héroïsme d'un aviateur pendant le bombardement de la ville de Ploiești (1943) • L. Groza Lettres des archives de mon père, le premier ministre Petru Groza

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. Георгиу Г. Георгиу-Деж, мой дедушка... • С. Молдован 1968. Отчаянный призыв к Чаушеску • В. Зирра Рошия Монтанă, единственный памятник Рымлянской Дакии • Е. Николае Город Орехи и боюники татарского хана • В. Мойсил Прожитая история • Л. Ливадă-Кадески Бедные в румынских княжествах • М. Сăвulescu Зима 1928-1929 в снимках • П. Черноводяну Лазарь Брынковяну, лженаследник • А. Караджа Карол I, кароль для двух стран: Румыния и Болгария • С. Тăнасе 1922 г. Суд над основоположниками компартии (II) • Л. Косовану Румынские документы в Институте Гювера (XXV) • С. Кылия История маленьких документов • М. Раднев Дружба Брынкуш-Ман Рей • К. Иордаке Лётчик-герой во время бомбардировки г. Плоешть (1943) • Л. Гроза Письма из архивы моего отца премьер министра Петру Гроза

INHALT (Rumänische Geschichte) M. Gheorghiu Gh. Gheorghiu-Dej, mein Großvater • S. Moldovan 1968. Verzweifelter Appell an Nicolae Ceausescu • V. Zirra Roşia Montană, ein einmaliges Monument des römischen-Dakien • E. Nicolae Die Stadt Orhei und die Kämpfer des tatarischen Khans • V. Moisil Erlebte Geschichte • L. Livadă-Cadeschi Arme in den Rumänischen Fürstentümern • M. Săvulescu Der Winter 1928-1929 in Bildern • P. Cernovodeanu Lazăr Brâncoveanu, ein falschspielender Erbe • A. Caragea Carol I, ein König für zwei Länder: Rumänien und Bulgarien • S. Tănase 1922. Der Prozess der Gründer der Kommunistischen Partei (II) • L. Cosovanu Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (XXV) • S. Câlția Die Geschichte einiger kleinen Akte • M. Radnev Die Freundschaft Brâncuși – Man Ray • C. Iordache Ein Pilot – Held während der Bombardierung von Ploiești (1943) • L. Groza Briefe aus dem Archiv meines Vaters, Premierminister Petru Groza

SUMARIO (Historia română) M. Gheorghiu Gh. Gheorghiu-Dej, mi abuelo... • S. Moldovan 1968. Una apelación desesperada a Nicolae Ceausescu • V. Zirra Roşia Montană, un monumento único de Dacia romana • E. Nicolae La ciudad de Orhei y los luchadores del kan • V. Moisil Historia vivida • L. Livadă-Cadeschi Pobres en los Principados Rumanos • M. Săvulescu El invierno de 1928-1929 en imágenes • P. Cernovodeanu Lazăr Brâncoveanu, un heredero impostor • A. Caragea Carol I, un rey para dos países: Rumania y Bulgaria • S. Tănase 1922. El proceso de los fundadores del partido comunista (II) • L. Cosovanu Documentos rumanos en Hoover Institution (XXV) • S. Câlția La historia de unos pequeños actos • M. Radnev La amistad de Brâncuși con Man Ray • C. Iordache Un héroe durante el bombardeo de Ploiești (1943) • L. Groza Cartas del archivo de mi padre, el primer ministro Petru Groza

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale de la oraș și de la sate sau la redacție.

ABONEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-21-222.64.07 sau 222.64.39

Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (țări europene);

90 dolari USA (țări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București

Tiraj: 24.500 ex.; Editat cu sprijinul Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului

Lei 18 000

ISSN 0541-881X

